

Interne notater

STATISTISK SENTRALBYRÅ

83/25

2. november 1983

SPREDT BEBYGGELSE I ØSTFOLD

av

Morten Sørensen

EMNEGRUPPE

Miljø. Geografiske forhold

STIKKORD

Ressursregnskap

Arealbruk

Bosetning

Geografi

FORORD

Dette notatet gir en analyse av bebyggelses- og bosetningsutviklingen i spredtbygde strøk i Østfold i perioden 1965 - 1975. Analysen er basert på registreringer av bebyggelsesmønsteret i 1965 og 1975 og en intervjuundersøkelse blant et utvalg beboere. Notatet inneholder også en beskrivelse og vurdering av dette materialet.

Undersøkelsen er et ledd i arbeidet med utvikling av ressursregnskap for areal i Norge.

Notatet er levert og godkjent som hovedfagsoppgave i geografi til matematisk naturvitenskapelig embetseksamen (høsten 1983) ved Universitetet i Oslo.

I N N H O L D

	Side
FORORD.....	3
INNHold.....	4
TABELLREGISTER.....	7
FIGURREGISTER.....	10
1. INNLEDNING.....	11
1.1 Målsetting og problemstilling.....	12
1.2 Analysens oppbygning.....	13
2. BAKGRUNN OG ARBEIDETS OPPLEGG.....	14
2.1 Urbaniseringens forløp.....	14
2.2 Bilismens betydning.....	15
2.3 Konsekvenser av urbaniseringen.....	16
2.4 Betraktningnivå.....	17
2.5 Utviklingen etter 1970.....	17
2.6 Pendling.....	18
2.7 Arealbrukskonsekvenser.....	19
2.7.1 Endrede lokaliseringsbetingelser og økt belastning på arealene av ikke fast bosatte.....	20
2.8 Avgrensning og inndeling av undersøkelsesområdet.....	20
3. UNDERSØKELSESONOMRÅDET.....	22
3.1 Areal.....	22
3.2 Næringsstruktur.....	23
3.3 Befolkning.....	23
3.4 Urbaniseringsgrad.....	23
3.5 Regionale forskjeller i befolkningsutviklingen.....	25
3.6 Fiktiv tettstedsvekst.....	27
4. DATAGRUNNLAG OG REGISTRERINGSMETODE:.....	33
4.1 Innledning.....	33
4.2 Registreringstidspunkt.....	33
4.3 Registreringsmetode.....	34
4.4 Registreringsgrunnlag.....	36
4.4.1 Gårdsbebyggelse.....	37
4.4.2 Boligbebyggelse.....	37
4.4.3 Fritidsbebyggelse.....	37
4.4.4 Annen bebyggelse.....	38

	Side
4.5 Sammenligning med andre kilder.....	38
4.5.1 Forskjeller i registreringsmetode og definisjoner...	39
4.5.2 Datakvaliteten.....	40
4.5.3 Askim - Trøgstad undersøkelsen.....	42
4.5.4 Fritidsbebyggelsen.....	43
4.6 Intervjuundersøkelse i de nybygde bolighusene.....	45
4.7 Frafall.....	47
4.7.1 Virkelig nybygde, bebodde bolighus.....	49
4.8 Kobling med andre registreringer.....	50
5. BOSETNINGSMØNSTERET I SPREDTBYGD STRØK I ØSTFOLD:.....	51
5.1 Innledning.....	51
5.1.1 Avgrensning.....	51
5.1.2 Tilnæringsmåte.....	52
5.2 Bosetningsmønster 1975.....	53
5.3 Boligbebyggelsens mikrolokalisering.....	57
5.3.1 Sammenheng mellom tetthet og klyngebebyggelse.....	59
5.4 Endring i bebyggelsen med fast bosatte.....	61
5.5 Boligbebyggelsesøkningens art.....	62
5.5.1 Sammenheng mellom opprinnelig bebyggelsestetthet og endring i bebyggelsestettheten.....	63
5.5.2 Sammenheng mellom andel i klyngebebyggelse og boligbebyggelsesøkning.....	66
5.6 Boligbebyggelsens konsentrasjon til spesielle områder.....	69
5.7 Tettstedenes påvirkning på boligbebyggelsesutviklingen.....	72
5.8 Sammenheng mellom bebyggelsens art og lokalisering.....	74
5.9 Hovedtrekk i bosetningsmønsteret.....	76
6. REGIONALE OG LOKALE VARIASJONER.....	77
6.1 Regional inndeling.....	77
6.2 Regionale variasjoner i bebyggelsestettheten.....	77
6.3 Lokale variasjoner i bebyggelsestettheten.....	78
6.4 Endring i bebyggelsen med fast bosatte.....	80
6.5 Lokale variasjoner i boligbebyggelsesutviklingen.....	82
6.6 Utbyggingstyper i spredtbygd strøk.....	85
6.7 Regionale forskjeller i arealbrukssituasjonen og urbaniseringsgrad.....	87
6.8 Tettstedsutviklingens påvirkning på bosetningsutviklingen i spredtbygd strøk.....	92

	Side
6.9 Generelle trekk ved utviklingen av bosetningsmønsteret i undersøkelsesområdet.....	95
7. NY BOLIGBEBYGGELSE.....	96
7.1 Virkelig nybygging.....	96
7.2 Utviklingstrekk.....	97
7.2.1 Gjøremål.....	99
7.2.2 Pendling.....	100
7.3 Bostedspreferanser.....	102
7.3.1 Inntekts og miljøgoder.....	102
7.3.2 Mobilitet.....	103
7.3.3 Flyttemotiv.....	104
7.3.4 Tilknytning.....	105
7.4 Andre kjennetegn ved de nybygde bolighusene og de bosatte bosatte der.....	106
7.5 Regionale forskjeller.....	108
7.5.1 Intervjuregioner.....	108
7.6 Bosetningspolitikk.....	110
7.6.1 Historikk.....	110
7.7 Framtidig utvikling.....	112
7.7.1 Tilfredshet med bostedet.....	113
7.8 Hovedtrekk.....	113
8. SAMMENDRAG OG HOVEDKONKLUSJONER.....	115
8.1 Siktemål med oppgaven.....	115
8.2 Hovedresultater.....	115
8.2.1 Ytre påvirkninger på bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk.....	116
8.2.2 Prosessene som styrer utviklingen.....	117
LITTERATUR.....	118
VEDLEGG 1: TABELLVEDLEGG	123
VEDLEGG 2: UTVALGSUNDERSØKELSE.....	134
V.2.1 Utvalgsmetode.....	134
V.2.2 Feltarbeid.....	135
V.2.3 Usikkerhet ved resultatene.....	135
VEDLEGG 3: INTERVJUSKJEMA.....	137

TABELLREGISTER

	Side
Tabell 1.1 Hjemmehørende folkemengde 1946 - 1980. Norge.....	11
Tabell 3.1 Arealbruk i Norge og i Østfold fylke. Absolutte tall og prosent.....	22
Tabell 3.2 Sysselsettingsandel fordelt på hovednæringsgrupper. 1970.....	23
Tabell 3.3 Hjemmehørende folkemengde. 1950 - 1980. 1000.....	23
Tabell 3.4 Befolkningsutvikling i spredtbygd og tettbygd strøk. Østfold fylke. 1960 - 1980.....	25
Tabell 3.5 Befolkningsutvikling 1960 til 1980. Handelsdistrikt. Østfold fylke.....	26
Tabell 3.6 Befolkningsutvikling 1960 - 1980. Handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold.....	26
Tabell 3.7 Befolkning 1960 og 1970 i tettsteder og total nedgang i tilstøtende kretser med befolkningsnedgang. Tettsteder og kommuner. Østfold fylke.....	29
Tabell 3.8 Befolkningsutvikling i spredtbygd strøk i Østfold. Kommuner. 1960 - 1980.....	31
Tabell 3.9 Bosatte etter husets alder i 1970 og 1980. Prosent. Bostedsstrøk. Østfold fylke.....	32
Tabell 4.1 Tidspunkt for bebyggelsesregistrering på topografisk kartverk over Østfold.....	34
Tabell 4.2 Beregnet antall hus, registrert antall hus og registrerte hus i prosent av beregnet. Kommuner. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965 - 1975.....	41
Tabell 4.3 Fritidsbebyggelse 1965 - 1975 i spredtbygd strøk etter rutetellingen, og i 1970 etter Folke- og boligtellingsen 1970. Kommuner. Østfold fylke.....	44
Tabell 4.4 Opprinnelig utvalg, frafall etter årsak og mulig utvalg. Intervjuundersøkelsen. I og utenom klyngebebyggelse. Prosent.....	48
Tabell 4.5 Opprinnelig utvalg, frafall og intervjuede hus. Intervjuundersøkelsen. I og utenom klyngebebyggelse. Prosent..	50
Tabell 5.1 Areal etter bebyggelsestetthet i ruta. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold. 1975.....	56
Tabell 5.2 Total boligbebyggelse etter andel i klyngebebyggelse og bebyggelsestetthet i ruta. Spredtbygd strøk i Østfold..	60
Tabell 5.3 Gårds- og boligbebyggelse. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965 - 1975.....	61

	Side	
Tabell 5.4	Areal etter utvikling i boligbebyggelsen 1965 - 1975. Spredtbygd strøk i Østfold.....	61
Tabell 5.5	Areal og boligbebyggelsesøkning 1965 - 1975 etter økning i boligbebyggelsestettheten i ruta. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold.....	62
Tabell 5.6	Boligbebyggelse i økning 1965 - 1975 etter boligbebyggelsestetthet 1965. Absolutte og relative tall. Spredtbygd strøk i Østfold.....	65
Tabell 5.7	Regnskap over boligbebyggelsen. I og utenom klyngebegyggelse. Spredtbygd strøk i Østfold 1965 - 1975.....	66
Tabell 5.8	Økning i boligbebyggelsen 1965-1975 etter dominerende bebyggelseskarakter før og etter økningen. Absolutte og relative tall. Spredtbygd strøk i Østfold.....	67
Tabell 5.9	Boligbebyggelsestetthet og andel av boligbebyggelsen i klynge i ruter med økning i boligbebyggelsen. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965 - 1975.....	68
Tabell 5.10	Areal og boligbebyggelsestetthet 1975 etter soner fra tettsteder. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold.....	71
Tabell 5.11	Boligbebyggelse etter soner fra tettsteder. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965 - 1975.	72
Tabell 5.12	Boligbebyggelsestetthet og utvikling i boligbebyggelsen etter tettstedsinfluens. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965 - 1975.....	73
Tabell 6.1	Gjennomsnittlig gårds- og boligbebyggelsestetthet i og utenfor tettstedssoner. Handelsdistrikt i spredtbygd strøk i Østfold. 1975.....	77
Tabell 6.2	Bosatte og hus 1960 - 1980. Spredtbygd strøk i Østfold..	80
Tabell 6.3	Prosentvis økning 1965 - 1975 i boligbebyggelsen og den totale bebyggelsen med fast bosatte. Spredtbygd strøk i Østfold. Tettstedssoner og handelsdistrikt.....	81
Tabell 6.4	Totalt landareal og andel dyrka mark i og utenfor tettstedssoner. Handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold.....	88
Tabell 6.5	Fritidsbebyggelsestetthet 1975 og tettstedsbefolkning 1970 pr. km ² spredtbygd landareal. Handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold.....	90
Tabell 6.6	Andel samlet utbygging 1965 - 1975 i og utenfor tettstedssoner. Handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold.....	91
Tabell 6.7	Endring i bebygd areal i tettsteder over 1000 innbyggere, og befolkningsendring i tettsteder under 1000 innbyggere. Prosent. Kommuner i Østfold fylke.....	94

	Side	
Tabell 7.1	Flyttere etter forskjellig type strøk for bostedet før og etter flytting. Prosent. Østre handelsfelt.....	98
Tabell 7.2	Nybygde bolighus etter byggeår. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.....	99
Tabell 7.3	Hovedinntektstakere etter viktigste kilde til livsopphold. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.....	100
Tabell 7.4	Hovedinntektstakere etter arbeidsstedets beliggenhet. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.....	101
Tabell 7.5	Hovedinntektstakere etter arbeidsreisetid. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.....	101
Tabell 7.6	Husstander etter flytteårsak. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.....	104
Tabell 7.7	Husstander etter motiv for stedvalget. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.....	105
Tabell 7.8	Husstander etter flytteavstand fra forrige bosted. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.....	105
Tabell 7.9	Hovedinntektstakere etter siste bosted og oppvekststed. Relative tall.....	106
Tabell 7.10	Andel av forskjellige kjennetegn i og utenfor tettstedssoner. Prosent.....	107
Tabell 7.11	Andel av forskjellige kjennetegn etter kommunens beliggenhet i forhold til tettsteder. Prosent.....	109

FIGURREGISTER

	Side
Figur 2.1 Tilgjengelighet og transportmåte.....	15
Figur 2.2 Befolkningsutvikling i tettbygd og spredtbygd strøk.....	16
Figur 3.1 Østfold fylke. Handelsdistrikt og kommuner.....	24
Figur 3.2 Tettsted (T1 og T2) med tilstøtende spredtbygde kretser (S1 og S2).....	27
Figur 4.1 Inndeling av undersøkelsesområdet.....	35
Figur 4.2 Rutenettets plassering på topografisk kartverk.....	35
Figur 4.3 Intervjuregioner. Spredtbygd strøk i Østfold.....	46
Figur 5.1 Boligbebyggelsens tetthet etter gårdsbebyggelsens tetthet. Spredtbygd strøk, Østfold, 1975.....	53
Figur 5.2 Gårdsbebyggelse. Spredtbygd strøk i Østfold 1975.....	54
Figur 5.3 Boligbebyggelse. Spredtbygd strøk i Østfold 1975.....	55
Figur 5.4 Andel av areal med forskjellig boligbebyggelsestetthet etter andelen bebyggelse i klynge. Ruter med boligbebyggelse 1975. Spredtbygd strøk i Østfold.....	59
Figur 5.5 Økning i boligbebyggelsestettheten 1965 - 1975 etter boligbebyggelsestettheten 1965. Spredtbygd strøk i Østfold.....	63
Figur 5.6 Andel areal i ulike boligbebyggelsestetthetsklasser 1965 etter økning i boligbebyggelsestettheten. Spredtbygd strøk i Østfold.....	64
Figur 5.7 Boligbebyggelsestetthetens variasjon med avstand fra tettstedskjernen.....	70
Figur 5.8 Tettstedssonenes arealandel av forskjellige tetthetsklasser. Boligbebyggelse. Spredtbygd strøk i Østfold, 1975.....	71
Figur 5.9 Andel av boligbebyggelsesøkningen 1965 - 1975 etter rutas karakter før og etter økningen. I og utenfor tettstedssoner. Spredtbygd strøk i Østfold.....	75
Figur 5.10 Andel av boligbebyggelsesøkningen 1965 - 1975 etter rutas karakter før og etter økning. Kommunegrupper. Spredtbygd strøk i Østfold.....	76
Figur 6.1 Boligbebyggelse og riksveger. Spredtbygd strøk i Østfold 1975.....	79
Figur 6.2 Endring i boligbebyggelsen 1965-1975. Spredtbygd strøk i Østfold.....	83
Figur 6.3 Prosentvis økning i bebyggelsen med fast bosatte 1965 - 1975. I og utenfor tettstedssoner. Kommuner. Spredtbygd strøk i Østfold.....	84
Figur 6.4 Fritidsbebyggelse. Spredtbygd strøk i Østfold.....	89
Figur 7.1 Fordeling av inntektsgoder og miljøgoder i to regioner.....	102

1. INNLEDNING

Etter den andre verdenskrig har det skjedd store endringer i bosetningsmønsteret i Norge. Den totale befolkningen har fra 1946 til 1980 vokst med nesten en million til over fire millioner. Samtidig har det vært en konstant befolkningsnedgang i spredtbygd strøk, og i 1980 var det 376 718 færre bosatte i spredtbygd strøk enn i 1946 (tabell 1.1).

Tabell 1.1 Hjemmehørende folkemengde 1946 - 1980. ¹⁾ Norge

År	Befolkning			Prosent av folkemengden i tettbygd strøk
	I alt	Tettbygd strøk	Spredtbygd strøk	
3. des. 1946	3 156 950	1 581 901	1 575 049	50,1
1. des. 1950	3 278 546	1 711 628	1 566 918	52,2
1. nov. 1960	3 591 234	2 052 634	1 538 600	57,2
1. nov. 1970	3 874 133	2 554 913	1 319 220	65,9
1. nov. 1980	4 082 800	2 884 469	1 198 331	70,6

Det tradisjonelle bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk i Norge har vært enkeltgårder, og i 1946 var ca. 30 prosent av de yrkesaktive i Norge sysselsatt i primærnæringene, mens det i 1970 bare var litt over 10 prosent. For det meste av bosetningen er det derfor helt andre lokaliseringsbetingelser som gjelder nå enn etter andre verdenskrig.

Spredtbygd strøk omfatter 99,7 prosent av arealet i Norge ²⁾, og er i motsetning til tettbygd strøk et stort og uenhetlig område. Det varierer fra praktisk talt uberørte høyfjellsområder til tettstedsnære jordbruksområder.

Den bedrede mobiliteten har ført til store endringer i tilgjengeligheten. Selv om befolkningsutviklingen generelt har vært svak, kan det være store variasjoner innen spredtbygd strøk. Enkelte områder er blitt ytterligere isolert med total avfolkning som følge. Andre områder er blitt knyttet nærmere til tettstedene slik at forskjellen mellom tettbygd og spredtbygd strøk praktisk talt er utvisket. Følgen er at forskjellen er større mellom ulike områder i spredtbygd strøk enn mellom tettbygd og spredtbygd strøk.

1) Kilde: Historisk statistikk og Folke- og bolig tellingen 1980.

2) Kilde: Statistisk Sentralbyrå: Miljøstatistikk 1978

I flere sammenhenger er det ikke lenger så fruktbart å skille mellom tettbygd og spredtbygd strøk. Utviklingen må ses i sammenheng, og i mange tilfeller fungerer tettbygd og spredtbygd strøk i dag som en sentrert region.

1.1 Målsetting og problemstilling

Vanligvis har arbeidene som er foretatt i spredtbygd strøk studert enkeltproblemer innen avgrensede områder, f.eks. arealbruksproblemer i randsona rundt tettstedene og fraflyttingsproblemet i marginale områder. Hensikten med denne oppgaven er å studere bosetningsmønsteret og dets utvikling i et større område i spredtbygd strøk. Siden spredtbygd strøk er så stort og uenhetlig, er det ikke praktisk mulig å velge ut ett område som er representativt for spredtbygd strøk. I denne undersøkelsen er vekten lagt på relativt sentrale og tettstedsnære områder for å undersøke hvordan påvirkningen er fra tettsteder av ulik størrelse.

I undersøkelsesområdet er all bebyggelse kartlagt på to tidspunkt. Bebyggelsen med fast bosatte studeres spesielt, men også den øvrige bebyggelsen tas i betraktning. Både bosetningsmønsteret ved et tidspunkt og utviklingen av det blir sett i sammenheng med urbaniseringsgraden i området og beliggenheten i forhold til tettsteder. Tre hovedmålsettinger kan settes opp:

- Beskrive generelle trekk ved bosetningsmønsteret og utviklingen av det i en relativt sentral del av spredtbygd strøk.
- Analysere bosetningsmønsteret og utviklingen av det i ulike regioner for å identifisere hvilke ytre faktorer som skaper regionale og lokale variasjoner i bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk. Særlig vekt legges på å undersøke betydningen av beliggenhet i forhold til tettsteder av ulik størrelse.
- Vurdere hvordan den observerte utviklingen i bosetningsmønsteret stemmer med folks bostedspreferanser, og med den offentlige bosetningspolitikken.

I tillegg til disse hovedmålsettingene er det lagt forholdsvis mye vekt på å teste dataenes kvalitet. En hovedkilde i denne undersøkelsen er topografisk kartverk, og i tillegg flybilder i enkelte områder. Topografisk kartverk er ikke primært konstruert med tanke på bebyggelse, så det er viktig å undersøke datakvaliteten nøye. For senere bruk kan også vurderingen av datakvaliteten være av interesse fordi kartverket er landsomfattende.

1.2 Analysens oppbygning

Analysen består av tre hoveddeler. I første del (kapittel 5) betraktes bosetningsmønsteret og utviklingen av det. I dette kapitlet blir bebyggelsens lokaliseringsbetingelser før og nå tatt opp. Dessuten drøftes hvordan bosetningsmønsteret er påvirket av avstand fra tettsted, og om forskjellige utbyggings typer dominerer i de forskjellige områdene.

Neste del (kapittel 6) tar for seg regionale og lokale variasjoner i bosetningsmønsteret. Undersøkellesområdet deles inn i ulike regioner, og på dette nivået identifiseres årsaksfaktorer som påvirker bosetningsmønsteret. Utviklingen av bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk vurderes i forhold til ytre faktorer som fritidsbebyggelse, arealsituasjon og utvikling i regionen som helhet.

Siste del (kapittel 7) tar nærmere for seg de nybygde bolighusene og de bosatte der. Ved hjelp av en intervjuundersøkelse i et utvalg av disse husene blir folks bostedspreferanser kartlagt. Bostedspreferansene og kjernetegn ved boligen og de bosatte der danner grunnlag for en nærmere analyse av hvilke prosesser som styrer utviklingen av bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk.

2. BAKGRUNN OG ARBEIDETS OPPLEGG

2.1 Urbaniseringens forløp

Den prosessen som har vært dominerende i Norge og alle andre industri-land i dette århundre, og som særlig etter andre verdenskrig har ført til store forandringer i bosetningsmønsteret kalles urbanisering. Urbanisering er ikke noe entydig begrep. Lewan (1978) gir tre eksempler på hva som kan menes med urbanisering:

- Konsentrasjon av befolkning, sysselsetting og bosetning til mer eller mindre sammenhengende tettbygde områder, med andre ord til byer og tettsteder.
- Forskyvning i sysselsettingens art og innhold, med økt spesialisering som resultat.
- En mental urbanisering - alle er påvirket av de samme synsmåter og tankesett p.g.a. informasjonen fra massemedia og et ensartet kultur-, kunnskaps- og reaksjonsmønster.

Selv om begrepet urbanisering kan ha forskjellige betydninger, er det stort sett enighet om urbaniseringens forløp. Den egentlige urbanisering skjøt fart under den industrielle revolusjon. Før den tid fungerte byene og tettstedene bare som markeds plasser og byttesteder for produktene fra de areelle næringer på landsbygda rundt disse plassene.

Takket vare den tekniske utvikling og omlegging fra selvforsyning til produksjon for salg, trengtes det færre personer for å produsere samme mengde mat. Den arbeidskraften som ble frigjort fra jordbruket, begynte å arbeide i de nye industribedriftene i byene.

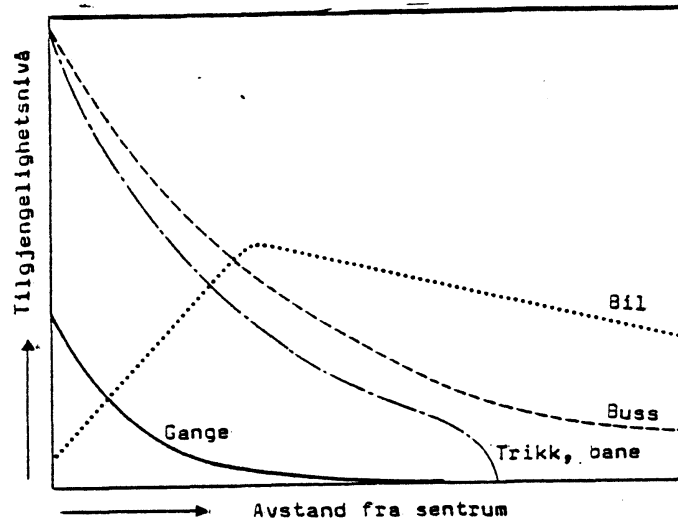
Dette førte til en voldsom befolkningsøkning i byene. Begrensningen lå i transportsystemet, både transport av varer inn til byene og transport innen byene var et problem. Dette ble gradvis forbedret ved utbygging av jernbane, bytrikker og busser. Sammen med undergrunnsbaner og forstadsbaner som senere ble utbygd, skapte det de karakteristiske stjerneformede byene fordi de vokste langs kommunikasjonsårene ut fra sentrum.

Byene vokste stadig, og hvis først en industrigren var etablert, trakk den til seg ny industri slik at det ble vanskelig for andre områder å konkurrere. Etterhvert har imidlertid byenes administrative og servicemessige betydning fått vel så mye å si for utviklingen, og etter andre verdenskrig er det først og fremst tertiærnæringen som har vokst. I motsetning til de opprinnelige byene som hovedsakelig betjente et lokalt marked har byene nå et regionalt, nasjonalt eller endog et internasjonalt marked.

2.2 Bilismens betydning

Utbygging av veinettet, og den store økningen i laste-, vare- og personbiler har hatt stor betydning for tettstedenes utvikling.

Figur 2.1 Tilgjengelighet og transportmåte.¹⁾ De viste forhold er hypotetiske fordi tilgjengelighet er vanskelig å måle, og kan defineres på flere måter.

Figur 2.1 som er hentet fra Johnson (1980) illustrerer dette på en god måte. Langs den horisontale aksene vises avstand fra sentrum, og langs den vertikale aksene vises tilgjengelighetsnivået. Tilgjengelighetsnivået for gående, syklende og kollektive transportmidler er høyest i sentrum og avtar så raskt med avstand fra sentrum. Med bil er derimot tilgjengelighetsnivået høyest et stykke fra sentrum, og avtar så mot sentrum p.g.a. køproblemer o.l. Bilismen har derfor ført til store forandringer i tilgjengeligheten i tettstedet. Først og fremst ved at avhengigheten av sentrum er blitt mye mindre. Industribedriftene og særlig produksjonsenhetene i disse får en mye friere lokalisering. De kan ofte med fordel legges til tettstedsranda eller endog lenger ut. Det samme gjelder for lager- og handelsbedrifter som ved en lokalisering i utkanten av tettstedet både kan få en bedre tilgjengelighet i forhold til andre tettsteder og i forhold til de kunder de skal betjene.

Privatbilismen har ført til en mye friere lokalisering av boligene. Tidligere måtte bostedet ligge i gangavstand fra kollektive transportmidler. P.g.a. privatbilismen er ikke dette noen betingelse lenger. Den individuelle transporten tillater et mindre intensivt utnyttet boligareal med rekkehus eller villaer. Både de nye lokaliseringsbetingelsene til bedriftene og de nye mulighetene for boligutbygging gir tettstedene en mindre fast struktur. Kortere arbeidstid og mer fritid har samtidig ført til løsere binding mellom arbeidsstedets og bostedets lokalisering slik at tettstedsstrukturen er blitt enda mer utflytende.

1) Kilde: Johnson (1980)

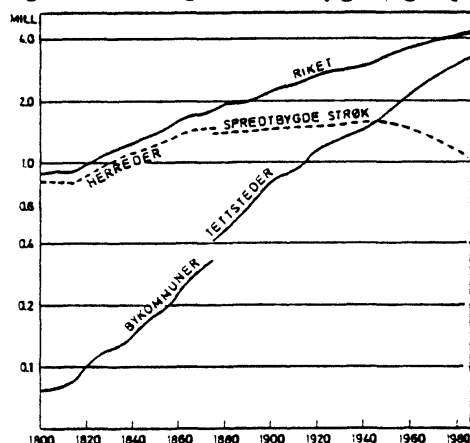
2.3 Konsekvenser av urbaniseringen

Befolknings-, bosetnings- og næringslivsutviklingen påvirker hverandre gjensidig, og må ses i sammenheng. De beste data fins over befolkningen, og befolkningsdata brukes ofte som indirekte mål for bosetnings- og næringslivsutvikling. De fleste studier av befolkningsutviklingen tar utgangspunkt i administrative enheter og inndelingen i tettbygd og spredtbygd strøk. Tettbygd strøk omfatter alle befolkningskonsentrasjoner med minst 200 innbyggere. Slike konsentrasjoner kalles tettsteder, og som hovedregel skal det være maksimum 50 meters innbyrdes avstand mellom husene. For å få med husklynger i tettstedets randsone fins det imidlertid overhoppningsregler slik at maksimumsavstanden kan økes til 400 m.

Spredtbygd strøk omfatter de resterende områdene som ligger utenom tettbygd strøk. Disse områdene utgjorde i 1970 omtrent 99,7 prosent av landarealet i Norge¹⁾. De er svært uensartede og omfatter alt fra tettstedsnære jordbruksområder til enorme høyfjellsområder praktisk talt uberørt av økonomisk aktivitet.

Figur 2.2 viser at det har vært en klar forskyvning av befolkningen til tettbygd strøk, og etter 1946 har befolkningen i spredtbygd strøk også avtatt i absolutte tall. Dette har ført til store forskjeller i befolknings- tettheten med en regional ubalanse som konsekvens. Det har oppstått press- områder med store befolkningskonsentrasjoner som den ene ytterkant, og marginale områder med avfolkningsproblemer som den andre ytterkant.

Figur 2.2 Befolkningsutvikling i tettbygd og spredtbygd strøk²⁾

Befolkningsutviklingen er behandlet i mange geografiske arbeider, og de fleste har vært opptatt av nettopp denne konsentrasjonen til byområdene på den ene side, og fraflytting og avfolkning fra marginale områder på den andre side. Bl.a. har Rasmussen (1969) fremsatt hypotesen om den ubønhørlige konsentrasjon.

1) Kilde: Statistisk Sentralbyrå: Miljøstatistikk 1978

2) Kilde: Myklebost (1978)

2.4 Betraktningnivå

Konsentrasjonen foregår imidlertid på flere nivåer. Lokale pressområder kan finnes i marginale strøk, og mindre områder innen et pressområde kan være preget av avfolkning. Det er derfor viktig å presisere hvilket nivå som betraktes. Myklebost (1978) behandler tre nivåer når han studerer bosetningsutviklingen fra 1950 til 1975:

- Nasjonal konsentrasjon
- Regional konsentrasjon
- Lokal konsentrasjon

Den nasjonale konsentrasjon påvises ved en flytting til hovedstadsområdet som har hatt en netto immigrasjon fra alle andre landsdeler. Den regionale konsentrasjonen påvises av Myklebost ved å studere pendlingsregionene til alle tettsteder over 2 000 innbyggere. Til slutt påvises en lokal konsentrasjon ved å studere utviklingen innen flere avgrensede områder.

Myklebost påviser på denne måten en konsentrasjon på tre nivåer, men på nasjonalt og regionalt nivå har konsentrasjonen avtatt, og etter 1970 er det på disse to nivåene tvilsomt om det lenger er noen konsentrasjon i det hele tatt.

2.5 Utviklingen etter 1970

Denne tilsynelatende endring i utviklingen etter 1970 er også behandlet i flere andre arbeider på ulike geografiske nivåer. Moen (1981) tar for seg Oslo-regionen og påviser at flyttestrømmen er snudd. Oslo-regionen som defineres som Oslo og Akershus fylke, hadde en positiv flyttebalanse med resten av landet fram til ca. 1970. Etter den tid er denne flyttestrømmen snudd og Oslo-regionen har hatt en negativ flyttebalanse.

Ahnstrøm (1979) påviser at dette ikke er noe særnorsk fenomen, men at samme mønster er observert rundt hovedstadsregionene i de andre nordiske land og i de fleste industrialiserte land forøvrig. I Ahnstrøms arbeid kalles dette fenomenet "the turnaround trend".

Ved Universitetet i Tromsø drives et prosjekt som tar for seg utviklingen i bosetningsmønsteret på et helt annet nivå. Resultater fra prosjektet "Regionale integrasjonsprosesser i Nord-Norge" er presentert i flere artikler av bl.a. Ottar Brox og Jan Reiersen ¹⁾. De viser at det etter 1970 har vært en desentraliserende utvikling i bosetningsmønsteret der. Det blir framsatt en hypotese om at det fram til ca. 1970 foregikk en regional differensieringsprosess med sterk vekst i kommunesentrene mens det etter 1970 har foregått en utjevning og konsolidering av bosetningsmønsteret.

1. Blant annet Brox (1980) og Reiersen (1980)

Selv om befolkningen i spredtbygd strøk stadig minker, tyder resultatene fra flere forskjellige arbeider på at konsentrasjonstendensene ikke lenger er så sterke. Årsaken til denne utviklingen er uklar, og forklaringene spriker fra effektiv regionalpolitikk, via endringer i enkeltindividets verdinormeringer, til storbyregionens funksjonsmåte og avgrensning. Antageligvis skyldes det en kombinasjon av flere faktorer, men en viktig faktor er den bedrede mobiliteten som har gjort pendling mulig i større utstrekning.

2.6 Pendling

Med pendling menes at avstanden mellom arbeids- og bostedet overstiger en bestemt grense. Foretas reisen mellom bosted og arbeidssted hver dag, kalles det dagpendling. Hvis arbeidstaker bare reiser hjem hver helg, kalles det ukependling. Ukependlere bor ofte i en form for midlertidig bolig på arbeidsstedet mens resten av familien bor på det permanente bostedet hele uka.

En øvre grense fins for hvor langt en person er villig til å reise på arbeid. Når denne grensa overskrides vil vedkommende enten skifte arbeidssted eller bosted. På grunnlag av dagpendlingsområdet kan en pendlingsregion avgrenses som området rundt en arbeidsplasskonsentrasjon der arbeidstakerne er villige til å bosette seg.

Arbeidsplasskonsentrasjonene vil vanligvis finnes i tettstedene mens flere av bostedene ofte finnes i spredtbygd strøk. Pendlingsregionen vil derfor være en type sentrert region der tettbygd og spredtbygd strøk fungerer som ett felles arbeidsmarked. Innen en pendlingsregion kan det godt være flere arbeidsplasskonsentrasjoner slik at en pendlingsregion består av flere tettsteder.

Av praktiske årsaker er det vanlig å definere en pendler som en person som har bosted i en kommune og arbeidssted i en annen kommune. Antall pendlere har økt kraftig, og i 1970 var det ifølge Folke- og boligtellingsresultatene 252 956 pendlere i Norge. Det tilsvarte 16 prosent av alle yrkesaktive¹⁾.

Kryssing av kommunegrensene er imidlertid en dårlig definisjon på pendler. Kommunen er en relativt stor enhet, og det kan være store variasjoner innen dens grenser. Hansen (1978) konkluderer med at kommuneenheten egner seg dårlig til avgrensning av pendlingsregioner fordi mange kommuner er store og uensartede. Dessuten vil antall pendlere være avhengig av kommunestørrelsen. I et område med små kommuner vil det være større sjanse for å registrere pendlere enn i et område med store kommuner.

Når kryssing av kommunegrense likevel brukes som definisjon på pendling, skyldes det vanskeligheten med å finne en annen funksjonell definisjon. Både fordi selve avgrensinga vil være problematisk, og fordi data stort sett bare foreligger for administrative enheter.

1) Rasmussen (1977)

Å avgrense hvor langt en pendlingsregion strekker seg er vanskelig fordi det varierer fra person til person hvor langt vedkommende er villig til å pendle. Den aksepterte pendlingsavstanden er bl.a. avhengig av utdanning, gjøremål, alder og muligheten for alternativt arbeid. Dessuten kan den variere fra landsdel til landsdel og mellom de ulike arbeidsplasskonsentrasjonene. Selv om avgrensingsproblemet løses, vil datatilgangen være et annet problem. I de tilfeller avgrensingen ikke følger den administrative inndelingen vil data stort sett ikke foreligge. Nye rutiner for datainnsamling måtte i så fall utarbeides.

2.7 Arealbrukskonsekvenser

Urbaniseringsprosessen har ført til mange arealbrukskonflikter i tettstedene. Problemene har vært synlige i lang tid og er behandlet relativt utførlig i flere geografiske arbeider. Lover og regler som er blitt til, er laget for å løse problemene der.

Når det gjelder spredtbygd strøk, er det i første rekke fraflyttings- og avfolkningsproblemer som er viet oppmerksomhet. Fram til 60-tallet har bebyggelsen der stort sett fått vokse opp fritt uten nevneverdig regulering. Det er egentlig først i de siste par tiårene oppmerksomheten er rettet mot arealbruken i spredtbygd strøk. Fritidsbebyggelsen og den tilfeldige randutbyggingen langs hovedveiene er de viktigste grunnene til at arealbruksproblemer er blitt synlige der. Ofte viser det seg da at lovene og reglene som eksisterer er tilpasset forholdene i tettbygd strøk og egner seg dårlig til å løse problemene utenfor tettstedene.

De spredtbygde områdene i Norge er på ca. 322 300 km². Hvorav omtrent 2 100 km² er bebygd og ca. 11 500 km² er jordbruksareal¹⁾. Umiddelbart virker det derfor som det er nok utbyggingsareal. I tillegg viste figur 2.2 at befolkningen i spredtbygd strøk ikke har vokst nevneverdig i dette århundre og at den etter 1960 endog har avtatt. Men p.g.a. den fiktive tettstedsvekst kan statistikken være missvisende.

Befolkningen som opprinnelig bodde i områdene som er blitt definert som tettbygde går dessuten over fra å bo i spredtbygd til å bo i tettbygd strøk uten å skifte bosted. Det kalles fiktiv tettstedsvekst og det foreligger ingen statistikk over hvor stor den er. Myklebost (1978) omtaler en metode for å anslå hvor stor den fiktive tettstedsveksten er. Metoden er relativt arbeidskrevende, og gir bare et anslag på størrelsesordenen. I kapittel 3 er metoden benyttet på undersøkelsesområdet i denne oppgaven. Resultatet tyder på at den fiktive tettstedsveksten der er av samme størrelsesorden som befolkningsnedgangen i spredtbygd strøk.

1) Statistisk Sentralbyrå: Ressursregnskap

2.7.1 Endrede lokaliseringsbetingelser og økt belastning på arealene av ikke fast bosatte

Tidligere hadde praktisk talt samtlige av de bosatte i spredtbygd strøk tilknytning til primærnæringene, i dag gjelder det bare en fjerdedel mens de øvrige tre fjerdedelene har tilknytning til andre næringer.¹⁾ For disse er det andre lokaliseringsfaktorer som teller enn for de med tilknytning til primærnæringene.

Samtidig belaster tettstedsbefolkningen i økende grad arealene utenfor tettstedene.²⁾ Både i form av de 190 000 fritidshusene som fantes i 1970³⁾, hvorav de fleste var lokalisert i spredtbygd strøk, og ved benyttelse av arealet til fritids- og rekreasjonsformål generelt.

I tillegg fins en relativt stor del av tekniske anlegg som vei, vann, jernbane, flyplass, grustak, kraftverk, militære anlegg o.s.v. i spredtbygd strøk. I følge Ressursutvalget 1971 fins 80 prosent av det teknisk utnyttede arealet i spredtbygd strøk.

Ofte har de forskjellige gruppene sammenfallende interesser. I mange lokalsamfunn kunne ikke servicetilbudene som skole, nærbutikk o.s.v. ha eksistert uten den "ekstra"bosetningen av personer uten primærnæringsstilknytning. På samme måte kan fritidsbosetningen og de øvrige som benytter seg av fritids- og rekreasjonstilbudene tilføre lokalsamfunnet en nødvendig ekstrainntekt. Den lokale service og det lokale miljø er på den annen side med på å gjøre et område mer attraktivt for fritidsbosetning og turisme.

Men i enkelte områder konkurrerer de ulike gruppene om de samme arealene. Det vil særlig gjelde områdene nærmest rundt tettstedene fordi det vanligvis er mye jordbruksareal og annet høyproduktivt areal der, fordi områdene der er mest attraktive for bosetting uten tilknytning til primærnæringen p.g.a. arbeidsplassene i tettstedet og fordi områdene nærmest befolkningskonsentrasjonene blir mye benyttet til fritid og rekreasjon.

2.8 Avgrensning og inndeling av undersøkelsesområdet

En måte å gjøre seg mer uavhengig av skillet mellom tettbygd og spredtbygd strøk og den administrative inndelingen på er å dele undersøkelsesområdet inn i kvadratiske ruter. I tidligere arbeider i Norge er dette blant annet gjort av Solerød (1970) ved bebyggelses-

1) Kilde: Kyllingstad (1977)

2) Se bl. annet Hansen (1980)

3) Statistisk Sentralbyrå: Fritidsundersøkelsen 1970

studier langs en strekning av E-18 i Vestfold. Lewan (1967) gjorde det samme når han studerte bebyggelsen og bebyggelsesutviklingen i Skåne. Ved hjelp av ruteinndelingen og ved å studere forskjellige typeområder i ulik avstand fra større arbeidsplasskonsentrasjoner, kom han fram til at pendlingen, nybyggingen og bebyggelsens karakter var avhengig av avstand fra tettsteder.

Denne undersøkelsen konsentrerer seg bare om spredtbygd strøk. Årsaken til det er at tettbygd strøk er et forholdsvis ensartet område i forhold til spredtbygd strøk. Dessuten foreligger de beste data for tettbygd strøk, og de fleste arbeidene er utført der. Selv om undersøkelsen er foretatt i spredtbygd strøk, blir forholdene der sett i nær sammenheng med situasjonen og utviklingen i tettbygd strøk. Hensikten er å undersøke hvordan bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk påvirkes av tettsteder av ulik størrelse og på forskjellig nivå i tettstedshierarkiet. Dessuten å undersøke hvordan denne påvirkningen varierer med avstanden fra tettstedene.

Av den grunn har valget av undersøkelsesområde falt på et relativt sentralt strøk som ligger innen rimelig avstand fra tettsteder av ulik størrelse. Undersøkelsen er ikke representativ for spredtbygd strøk generelt, men tar for seg et snevrere område der de mest marginale strøk i landet ikke er representert. Undersøkelsesområdet er inndelt i ruter på 1 x 1 km slik at analysen kan foretas uavhengig av administrative inndelinger.

Ved siden av å undersøke bosetningsmønsteret og utviklingen av det, tar undersøkelsen for seg bebyggelsen og arealbruken generelt for å vurdere den totale arealbrukssituasjonen i de forskjellige områdene.

3. UNDERSØKELSESONMRÅDET

Spredtbygd strøk i Østfold fylke er valgt som undersøkelsesområde. Det skyldes at Østfold er et lite og tettbefolket fylke der det er mye jord- og skogbruksareal. Fylket er sterkt urbanisert, og de fleste områdene ligger i forholdsvis kort avstand fra en av byene i fylket, og avstanden til hovedstadsregionen er heller ikke stor.

Dessuten er fylket godt dekket med kartverk. Topografisk kartverk foreligger komplett for to tidspunkt, omkring 1965 og 1975, og økonomisk kartverk foreligger for hele fylket. I tillegg er fylket valgt som prøvefylke under utarbeidelsen av arealregnskapet i Statistisk Sentralbyrå slik at den totale datatilgangen er god.

3.1 Areal

Østfold er det sørøstligste og det nest minste fylket i Norge. Med sine 4 183 km² utgjør det bare 1,3 prosent av arealet i Norge. Det er tett befolket, og i 1980 bodde det i gjennomsnitt 60,0 innbyggere pr. km² i Østfold mot 13,3 i Norge totalt.

Tabell 3.1. Arealbruk i Norge og i Østfold fylke¹⁾. Absolutte tall og prosent

Fylke	Arealklasse						
	I alt	Bebygd areal	Jordbruksareal	Skogareal	Myr og våtmarksareal	Annet areal	Ferskvann
	Km ²						
Norge ¹⁾ i alt	323 900	3 700	11 500	119 200	20 300	151 600	17 600
Østfold	4 183	149	805	2 706	98	105	320
	Prosent						
Norge ¹⁾ i alt	100,0	1,1	3,6	36,8	6,3	46,8	5,4
Østfold	100,0	3,6	19,2	64,7	2,3	2,5	7,7

1) Unntatt Svalbard og Jan Mayen.

En stor del av arealet i Østfold er jord- og skogbruksareal. Mye av det øvrige arealet er ferskvann eller allerede bebygd, en videre utbygging vil derfor i stor utstrekning måtte skje på jord- eller skogbruksareal.

1) Kilde: Statistisk Sentralbyrå: Ressursregnskap

3.2 Næringsstruktur

Østfold er et av de sterkest industrialiserte fylkene i Norge, og hele 51,6 prosent av de yrkesaktive var sysselsatte i sekundærnæringene i 1970.

Tabell 3.2. Sysselsettingsandel fordelt på hovednæringsgrupper¹⁾. 1970

Fylke	Sysselsettingsandel			
	I alt	Primær - næringer	Sekundær - næringer	Tertiær - næringer
Norge, i alt	100,0	11,8	37,4	50,8
Østfold	100,0	8,2	51,6	40,2

3.3 Befolkning

I 1980 var det drøyt 233 tusen bosatte i Østfold. Det tilsvarer 5,7 prosent av folketallet i Norge. Etter 1950 har det vært en litt sterkere befolkningsøkning i Østfold enn i resten av landet. I hovedtrekk har det imidlertid vært liten forskjell på befolkningsutviklingen i fylket og landet totalt, og i hele dette århundre har ca. 6 prosent av innbyggerne i Norge bodd i Østfold.

Tabell 3.3. Hjemmehørende folkemengde¹⁾ 1950-1980. 1 000

	1950	% vekst	1960	% vekst	1970	% vekst	1980
Norge	3 278,5	9,5	3 591,2	7,9	3 874,1	5,4	4 082,8
Østfold	185,4	9,3	202,6	9,0	220,9	5,6	233,3

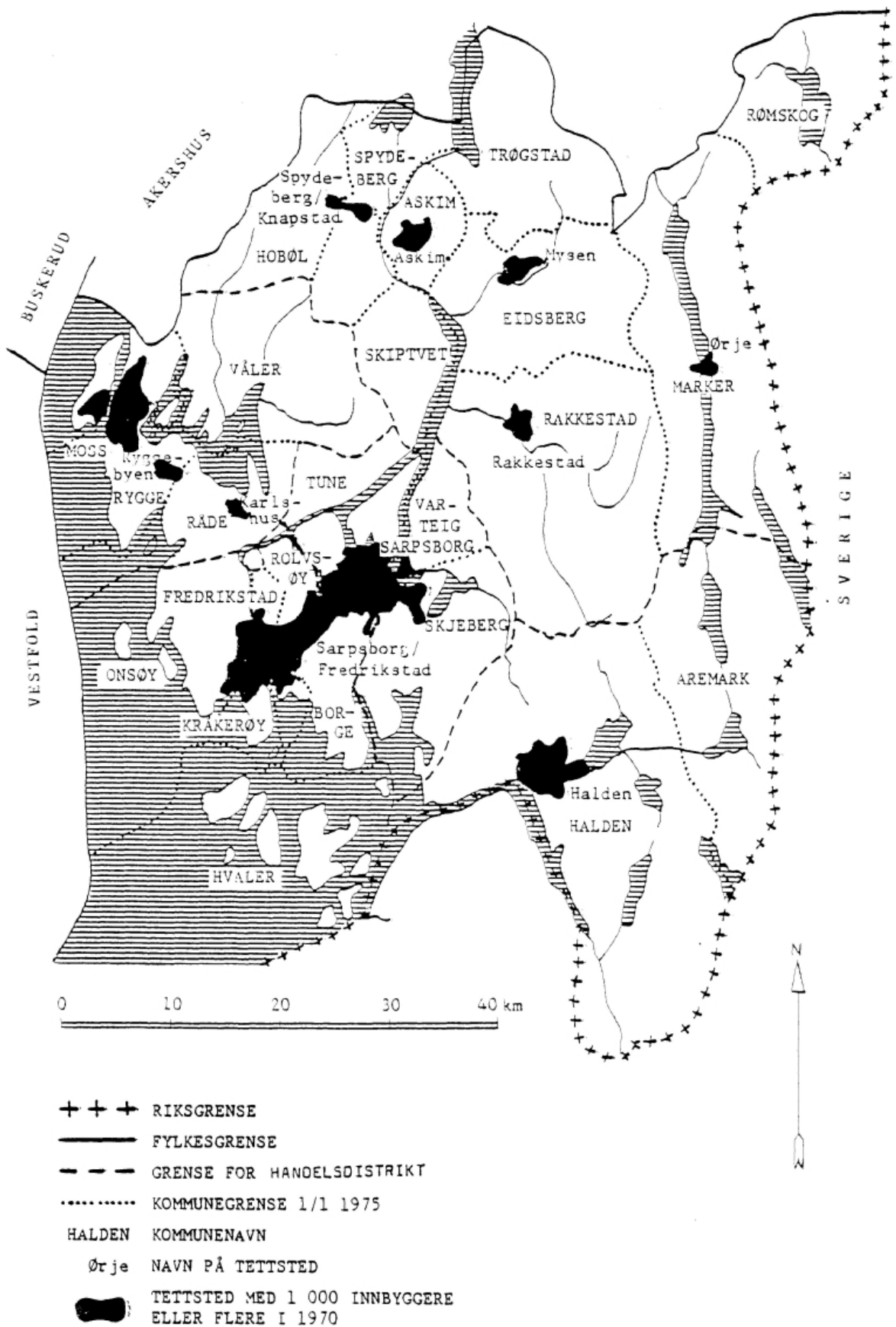
Selv om befolkningsandelen i Østfold har vært noenlunde konstant, er den naturlige tilveksten meget lav og stadig synkende. Men særlig etter 1965 har fylket hatt en betydelig netto tilflytting som har vært nesten like stor som den naturlige tilveksten.

3.4 Urbaniseringsgrad

Ved Folke- og bolig tellingen 1980 var 78,8 prosent av Østfolds befolkning bosatt i tettsteder. Det kan brukes som et mål på urbaniseringsgraden, og det var da bare Oslo og Akershus som hadde en høyere urbaniseringsgrad.

1) Kilde: Folke- og bolig tellingene

Figur 3.1 Østfold fylke. Handelsdistrikt og kommuner.

Tabell 3.4. Befolkningsutvikling i spredtbygd og tettbygd strøk¹⁾.
Østfold fylke. 1960-80

År	Befolkning			Urbaniseringsgrad
	I alt	Tettbygd strøk	Spredtbygd strøk	
1960	202 641	138 908	63 733	68,5
1970	220 892	164 874	56 018	74,6
1980	233 335	183 777	49 558	78,8

Urbaniseringsgraden i Østfold har steget fra 68,5 prosent i 1960 til 78,8 prosent i 1980. Tettstedsbefolkningen på nesten 165 tusen i 1970 var fordelt på 33 tettsteder. Østfoldbyene Halden, Sarpsborg, Fredrikstad og Moss er de største og har alle over 20 000 innbyggere. I tillegg er Askim og Mysen betydelige tettsteder med mange funksjoner.

Flertallet av befolkningen i alle kommunene untatt Marker og Rømskog, har under en times reise med raskeste kollektive transportmiddel fra sentrum i en av Østfoldbyene. I tillegg er de nord-vestligste kommunene i følge kommune-klassifiseringa²⁾ innfluert av Oslo. Det meste av befolkningen i Østfold bor altså innen det som vanligvis kalles dagpendlingsomland fra større sentra, og deler av fylket endog innen dagpendlingsomland fra hovedstadsregionen.

3.5 Regionale forskjeller i befolkningsutviklingen

Fylket består av 25 kommuner som igjen er delt inn i 5 handelsdistrikt (fig. 3.1). Hvert handelsdistrikt avgrenser forholdsvis godt en funksjonell region. Unntaket er Fredrikstad og Sarpsborg handelsdistrikter som har grodd sammen og danner den funksjonelle enheten Nedre Glomma. Dessuten er Askim/Mysen et stort handelsdistrikt uten noe tilsvarende dominerende senter. Enkelte deler av dette handelsdistriktet er influert av Østfoldbyene og andre deler av hovedstadsregionen. De nordlige delene av Moss handelsdistrikt er også influert av hovedstadsregionen.

For fylket som helhet var befolkningsøkningen størst i femårsperioden fra 1965 til 1970 med 4,9 prosent (tabell 3.5). Siden har økningen avtatt, og var i siste femårsperiode bare på 2,1 prosent. Mellom de enkelte handelsdistrikter er det imidlertid store variasjoner.

1) Kilde: Folke- og boligtellingerne.

2) Rideng (1974)

Tabell 3.5. Befolkningsutvikling 1960 til 1980¹⁾. Handelsdistrikt. Østfold fylke

Handels- distrikt	Folkemengde					Prosent endring 5 årsperioden			
	1960	31/12- 1965	1/11- 1970	31/12- 1975	1980	60-65	65-70	70-75	75-80
Østfold i alt ...	202 641	210 638	220 892	228 506	233 335	3,9	4,9	3,4	2,1
Halden ..	27 060	27 761	27 978	28 446	27 981	2,6	0,8	1,7	-1,6
Fredrik- stad	61 073	63 130	65 440	67 066	66 474	3,4	3,7	2,5	-0,9
Sarpsborg	38 715	40 688	43 292	45 124	45 791	5,1	6,4	4,2	1,5
Moss	34 137	37 474	41 447	43 093	45 319	9,8	10,6	4,0	5,2
Askim/ Mysen ...	41 656	41 585	42 735	44 777	47 770	-0,2	2,8	4,8	6,7

Askim/Mysen handelsdistrikt viser en trend stikk i mot fylket totalt, og hadde i siste periode en vekst på 6,7 prosent. Moss handelsdistrikt har hatt den sterkeste veksten når hele perioden fra 1960 til 1980 ses under ett, og over 70 prosent av befolkningsøkningen etter 1970 har kommet i Askim/Mysen og Moss handelsdistrikter.

De tre sydligste handelsdistriktene har hatt en stadig svakere befolkningsutvikling, og Halden og Fredrikstad handelsdistrikter har endog hatt en befolkningsnedgang fra 1975 til 1980.

Befolkningsandelen bosatt i spredtbygd strøk varierte i 1970 fra 15,5 prosent i Sarpsborg handelsdistrikt til 52,4 prosent i Askim/Mysen. Askim/Mysen er med andre ord det i særklasse minst "urbaniserte" handelsdistriktet, og nesten 40 prosent av de bosatte i spredtbygd strøk i fylket er bosatt der.

Tabell 3.6. Befolkningsutvikling 1960-1980¹⁾. Handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold

Handelsdistrikt	Folkemengde			Prosent endring i tiårsperiode		Befolknings- andel bosatt i spredtbygd strøk 1970
	1960	1970	1980	60-70	70-80	
Østfold i alt	63 733	56 018	49 607	-12,1	-11,4	25,4
Halden	7 708	7 101	6 644	- 7,9	- 6,4	25,4
Fredrikstad	12 862	10 574	9 615	-17,8	- 9,1	16,2
Sarpsborg	7 220	6 725	5 674	- 6,9	-15,6	15,5
Moss	10 486	9 244	7 416	-11,8	-19,8	22,3
Askim/Mysen	25 457	22 374	20 258	-12,1	- 9,5	52,4

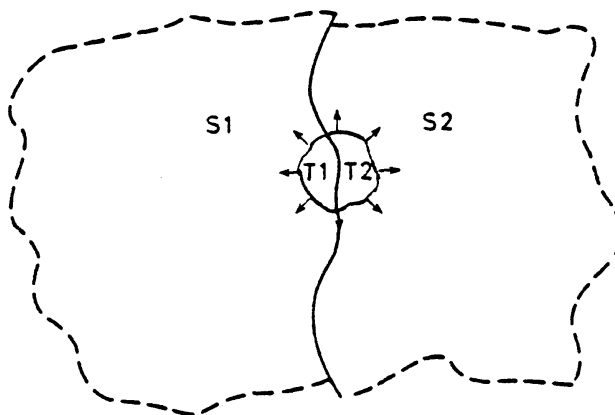
1) Kilde: Folke- og boligtellningene.

Det har vært en befolkningsnedgang i spredtbygd strøk på over ti prosent i begge tiårsperiodene fra 1960 til 1980. Samtlige handelsdistrikt har hatt befolkningsnedgang i begge perioder. Nedgangen er størst i Fredrikstad h.d. i første periode og i Moss h.d. i andre periode. Denne befolkningsnedgangen er imidlertid ikke så mye å legge vekt på p.g.a. den fiktive tettstedsveksten.

3.6. Fiktiv tettstedsvekst

Et tettsted er en befolkningssamling med minst 200 innbyggere, der det som hovedregel ikke skal være mer enn 50 meter mellom husene. Tettbygd strøk omfatter de områdene som avgrenses av tettstedene, og spredtbygd strøk omfatter alle de øvrige områdene. Tettstedene er dynamiske og tettstedskretsene vil kunne ekspandere på bekostning av de spredtbygde kretsene fra et tidspunkt til et annet (figur 3.2).

Figur 3.2 Tettsted (T1+T2) med tilstøtende spredtbygde kretser (S1 og S2)¹⁾

Befolkningstallene fra et tidspunkt til et annet kan derfor ikke sammenlignes direkte fordi grensene mellom tettbygd og spredtbygd strøk forandrer seg. Endel befolkning som opprinnelig bodde i spredtbygd strøk blir på den måten boende i tettbygd strøk uten å skifte bosted. Dette kalles fiktiv tettstedsvekst.

Myklebost (1978) beskriver en metode for å beregne den fiktive tettstedsvekst. Arealet av tettstedet pluss de tilstøtende spredtbygde kretser er konstant slik at dette området kan sammenlignes over tid. Ved å anta at befolkningstettheten i de tilstøtende spredtbygde kretser er konstant kan den fiktive tettstedsvekst beregnes.

Fra 1960 til 1970 ble den spredtbygde befolkningen i Østfold redusert med 12,1 prosent. Det kan derfor virke urimelig å anta konstant befolkningstetthet, men en stor del av denne nedgangen skyldes nettopp den fiktive tett-

1) Kilde: Myklebost (1978).

stedsvekst. Dessuten må kretsene rundt tettstedene antas å ha en mer positiv befolkningsutvikling enn de øvrige spredtbygde kretsene på grunn av bedre sentralitet og muligheter for "overspill" av befolkning fra tettstedene.

I tabell 3.7 er den fiktive tettstedsvekst fra 1960 til 1970 beregnet etter denne metoden i undersøkelsesområdet. Den fiktive tettstedsvekst er der satt lik summen av befolkningsnedgangen i de tilstøtende kretser med befolkningsnedgang, men ikke større enn den totale befolkningsøkningen i tettstedet. For at en fiktiv tettstedsvekst skal registreres må det altså ha vært en befolkningsøkning i tettstedet totalt, og en befolkningsnedgang i minst en av de tilstøtende spredtbygde kretsene.

Den beregnede fiktive tettstedsveksten er lagt sammen for de enkelte kommuner i tabell 3.8. I fylket totalt er den på 5 780 personer som utgjør tre fjerdedeler av den totale befolkningsnedgangen i spredtbygd strøk i perioden. Sannsynligvis har den fiktive tettstedsveksten vært enda større fordi det i flere kretser som omslutter tettstedene har vært en reell befolkningsøkning. Et eksempel på dette er tettstedet Kirkegrenda. Kirkegrenda var ikke tettsted i 1960, og kretsen som da i sin helhet var spredtbygd hadde 506 innbyggere. I 1970 hadde den spredtbygde delen av den samme kretsen en befolkning på 520 innbyggere.

På tross av at en del av kretsen er skilt ut som tettsted i perioden har altså den spredtbygde delen av kretsen en større befolkning enn kretsen totalt hadde i 1960. Ved optelling på kart var det i området som tilsvarende tettstedet Kirkegrenda [1970], 20 bolighus i 1960. Det vil si en fiktiv tettstedsvekst på ca. 90 personer. Selv om anslagene må brukes med forsiktighet, ser det ut som den fiktive tettstedsveksten kan forklare mesteparten av befolkningsnedgangen i spredtbygd strøk fra 1960 til 1970. En reell nedgang som ikke kan skyldes den fiktive tettstedsvekst, har det likevel hvert i enkelte kommuner. Blant annet i kommunene Hvaler, Aremark, Marker, Trøgstad og Rakkestad.

Den fiktive tettstedsvekst mellom 1970 og 1980 kan beregnes på samme måte. Men på grunn av ny kretsinnstilling vil mange av de sammenlignbare krets-sammensetningene bli svært store.

Økningen i tettstedsbefolkningen og nedgangen i den spredtbygde befolkningen var mindre fra 1970 til 1980 enn fra 1960 til 1970 (tab. 3.4). Likevel er det ingen grunn til å anta at den fiktive tettstedsvekst har vært mindre. Tvertimot er det tegn som tyder på at den har vært større. For mens det i perioden 1960 til 1970 var en nettotilvekst på bare ett tettsted var det fra 1970 til 1980 en nettotilvekst på 6 tettsteder. I de nye tettstedene var det i 1980 3 022 innbyggere og en stor del av disse bodde antageligvis på samme stedet i 1970.

Dessuten viser tabell 3.8 at det ikke lenger var noen befolkningsnedgang i spredtbygd strøk i de minst urbaniserte kommunene. Derimot hadde de mest sentrale kommunene rundt de store tettstedene stort sett en større befolkningsnedgang i spredtbygd strøk i denne perioden enn fra 1960 til 1970.

Tabell 3.7 Befolkning 1960 og 1970 i tettsteder og total nedgang i tilstøtende kretser med befolkningsnedgang. Tettsteder og kommuner. Østfold fylke ¹⁾

Tettsted	Kommune	Tettstedsbefolkning			Befolknings- nedgang i tilstøtende spredtbygde kretser	Anslag fiktiv tett- steds- vekst
		1960	1970	Endring		
Halden	Halden	18 929	30 588	1 659	-323	323
Sponvika	Halden	213	227	14	-	-
Sarpsborg	I alt	30 683	36 352	5 669	-1 685	1 626
	Sarpsborg	13 316	13 372	56	-	-
	Borge	705	1 139	434	-493	434
	Skjeberg	6 742	7 595	853	-	-
	Tune	9 920	14 246	4 326	-1 192	1 192
Fredrikstad	I alt	45 197	50 919	5 722	-1 184	1 172
	Fredrikstad	29 280	28 973	-307	-12	-
	Borge	4 823	6 148	1 325	-415	415
	Rolvsøy	2 428	3 982	1 554	-344	344
	Kråkerøy	4 542	5 757	1 215	-	-
	Onsøy	4 124	6 059	1 935	-413	413
Moss	I alt	20 735	27 309	6 574	-724	724
	Moss	19 226	23 887	4 661	-484	484
	Rygge	1 509	3 422	1 913	-240	240
Kambo	Moss	-	371	371	-366	366
Skjærhollen	Hvaler	368	382	14	-65	14
Skivika	Borge	212	232	20	-13	13
Holm	Borge	-	238	238	-225	225
Ise	I alt	546	507	-39	-73	-
	Varteig	210	207	-3	-46	-
	Skjeberg	336	300	-36	-27	-
Skjeberg	Skjeberg	645	748	103	-	-
Ørje	Marker	947	1 220	273	-71	71
Skjønnehaug	Trøgstad	519	913	394	-112	112
Heiås	Trøgstad	282	362	80	-68	68
Spydeberg	Spydeberg	599	1 294	695	-	-
Askim	Askim	7 161	8 380	1 219	-173	173

Tabell 3.7 (forts.)

Tettsted	Kommune	Tettstedsbefolkning			Befolknings- nedgang i tilstøtende spredtbygde kretser	Anslag fiktiv tett- steds- vekst
		1960	1970	Endring		
Mysen	Eidsberg	3 477	3 737	260	-	-
Slitu	Eidsberg	389	471	82	-68	68
Eidsberg	Eidsberg	232	204	-28	-28	-
Skiptvedt	Skiptvedt	308	423	115	-55	55
Rakkestad	Rakkestad	1 784	2 392	608	-360	360
Øyenkilen	Onsøy	223	225	2	-21	2
Slevik	Onsøy	315	333	18	-36	18
Vikane	Onsøy	303	334	31	-2	2
Engalsviken	Onsøy	511	502	-9	-30	-
Lervik	Onsøy	346	342	-4	83	-
Karlshus	Råde	493	1 370	877	-176	176
Ryggebyen	Rygge	1 544	1 934	410	-126	126
Larkollen	Rygge	478	551	73	-	-
Kirkegrenda	Rygge	0	316	316	-	-
Fuglevik	Rygge	296	214	-82	-141	-
Tomter	Hobøl	449	624	175	-70	70
Knapstad	Hobøl	193	285	92	-16	16

1) Tallene er hentet fra kommuneheftene som er utgitt i forbindelse med Folke- og bolig tellingene 1960 og 1970. Uoverenstemmelser med andre kilder som f.eks. samleheftene fra Folke- og bolig tellingene og Statistisk årbok, skyldes at personer uten fast bosted er regnet som egen gruppe i kommuneheftene. Alle tettsteder registrert ved Folke- og bolig tellingen 1970 er tatt med, og i de tilfeller et tettsted strekker seg over flere kommuner betraktes hver kommune-del som en enhet.

Tabell 3.8 Befolkningsutvikling i spredtbygde strøk i Østfold. Kommuner. 1960-1980

Kommune	1960-1970			1970-1980
	Befolknings- endring i spredtbygde strøk	Anslag fiktiv tettsteds- vekst	Beregnet reell befolknings utv. spredtbygde strøk	befolknings- endring i spredtbygd strøk
0101 Halden	-462	323	-139	-521
0102 Sarpsborg	0		0	4
0103 Fredrikstad	17		17	-100
0104 Moss	-456	850	394	-365
0111 Hvaler	-537	14	-523	367
0113 Borge	-1 128	1 087	- 41	61
0114 Varteig	159		159	-157
0115 Skjeberg	569		569	-755
0118 Aremark	-145		-145	64
0119 Marker	-479	71	-408	-116
0121 Rømskog	-67		-67	32
0122 Trøgstad	-493	180	-313	-320
0123 Spydeberg	-205		-205	-341
0124 Askim	-173	173	0	-387
0125 Eidsberg	-203	68	-135	-204
0127 Skiptvedt	-247	55	-192	-191
0128 Rakkestad	-1 015	360	-655	-684
0130 Tune	-1 223	1 192	-31	-143
0131 Rolvsøy	-345	344	-1	-255
0133 Kråkerøy	176		176	-154
0134 Onsøy	-471	435	-36	-878
0135 Råde	-231	176	-55	-1 015
0136 Rygge	-514	366	-148	-452
0137 Våler	-41		-41	4
0138 Hobøl	-201	86	-115	95
01 Østfold	-7 715	5 780	1 935	-6 411

Befolkningsnedgangen i spredtbygd strøk fra 1970 til 1980 har med andre ord først og fremst forekommet i de kommunene der muligheten for fiktiv tettstedsvekst er størst. I de mindre urbaniserte og mer perifert beliggende kommuner der den fiktive tettstedsvekst ikke kunne forklare hele befolkningsnedgangen fra 1960 til 1970, er det derimot ikke lenger noen befolkningsnedgang i spredtbygd strøk. Antageligvis er derfor befolkningsutviklingen i spredtbygd strøk mer positiv fra 1970 til 1980 enn fra 1960 til 1970, og det er ikke sikkert det er noen befolkningsnedgang i det hele tatt.

Tabell 3.9 Bosatte etter husets alder i 1970 og 1980¹⁾. Prosent. Bostedsstrøk. Østfold fylke

År	Husets alder			Uoppgitt
	I alt	Eldre enn 10 år	10 år eller nyere	
		Prosent		
1970 i alt	100	72	28	0
Tettbygd strøk	100	68	32	0
Spredtbygd strøk	100	84	16	0
1980 i alt	100	70	25	5
Tettbygd strøk	100	68	27	5
Spredtbygd strøk	100	76	20	4

Tabell 3.9 viser andelen bosatte etter husets alder i 1970 og i 1980. I spredtbygd strøk bodde 16 prosent i hus som var 10 år eller nyere i 1970 og 20 prosent i 1980. I tettbygd strøk hadde derimot andelen sunket fra 32 prosent i 1970 til 27 prosent i 1980. Riktignok er det fortsatt en større andel nybygde hus i tettbygd strøk, men det må da tas i betraktning at en del av områdene med mest nybygging i spredtbygd strøk blir definert som tettbygde fordi de passerer definisjonen for tettbygd strøk.

Andelen bosatte i nybygde hus i spredtbygd strøk øker altså, og forskjellen mellom tettbygd og spredtbygd strøk minker. Det bekrefter derfor antagelsen om at den reelle befolkningsutviklingen i spredtbygd strøk er mer positiv etter 1970, og at forskjellen på utviklingen i spredtbygd og tettbygd strøk ikke lenger er så stor.

1) Kilde: Folke- og boligtellingsene.

4. DATAGRUNNLAG OG REGISTRERINGSMETODE

4.1. Innledning

Datamaterialet i denne oppgaven består av en hovedundersøkelse og flere delundersøkelser. Delundersøkelsene bygger på hovedundersøkelsen, og er foretatt både for å teste kvaliteten av grunnlagsmaterialet i hovedundersøkelsen og for å skaffe tilleggsopplysninger. Dette kapitlet omhandler først hovedundersøkelsen for deretter å ta for seg de enkelte delundersøkelsene.

- Hovedundersøkelsen. All bebyggelse i spredtbygd strøk i Østfold er registrert ved to tidspunkt.

- Askim-Trøgstad undersøkelsen. For å teste grunnlagsmaterialet er det foretatt en detaljert sammenligning mellom Folke- og bolig tellingen 1970 og den registrerte boligbebyggelsen i hovedundersøkelsen.

- Intervjuundersøkelse. I et utvalg av de nytilkomne bolighusene er det foretatt en intervjuundersøkelse. I den er det spurt om forskjellige kjennetegn ved boligen og de bosatte der.

- Kobling med arealbruksfile. Hovedundersøkelsen er koblet med en file som gir opplysninger om arealbruken i de samme områdene som bebyggelsen er registrert.

For å teste resultatene fra hovedundersøkelsen ytterligere er det foretatt sammenligninger med data fra andre kilder. Disse kildene er først og fremst Folke- og bolig tellingene og Byggearealstatistikken.

4.2. Registreringstidspunkt

Grunnlaget for registreringene er topografisk kartverk, M 711. Det er konstruert ved hjelp av flyfoto og synfaring i marka, og er i målestokk 1:50 000. Kartverket er utgitt av Norges Geografiske oppmåling. Østfold fylke dekkes av i alt 18 kartblad, og komplett dekning fins for to tidspunkt. Tabell 4.1 viser at første dekningstidspunkt strekker seg fra 1958 til 1965, men med omtrent halvparten av dekningen fra 1965. Andre tidspunkt er konsentrert til årene 1974 og 1975.

Fra flyfotografering til synfaring går det en viss tid. Det eksakte tidspunkt for bebyggelsesregistreringen kan derfor variere. Tidspunktene i tabell 4.1 er satt opp etter samtale med Norges geografiske oppmåling, og representerer det årstall da hoveddelen av bebyggelsen er registrert. Enkelte avvik kan imidlertid forekomme.

For å forenkle analysen er alle dataene justert til 1965 og 1975. Det er gjort ved å forutsette en jevn absolutt vekst i hele undersøkelsesperioden slik at situasjonen i 1965 og 1975 er beregnet ved hjelp av formelen for aritmetisk vekst.

Tabell 4.1. Tidspunkt for bebyggelsesregistrering på topografisk kartverk over Østfold.

<u>Kartblad</u>		<u>Registreringsår</u>	
<u>Nr.</u>	<u>Navn</u>	<u>Første tidspunkt</u>	<u>Andre tidspunkt</u>
18131	Horten	1965	1975
1813II	Tjøme	1965	1975
1814II	Drøbak	1965	1975
1912IV	Herføl	1965	1975
1913I	Sarpsborg	1962	1975
1913II	Halden	1965	1975
1913III	Fredrikstad	1965	1975
1913IV	Vannsjø	1965	1975
1914I	Fet	1961	1975
1914II	Askim	1961	1975
1914III	Ski	1965	1975
2012IV	Kornsjø	1959	1974
2013III	Aspen	1959	1974
2013IV	Øyermark	1962	1974
2014I	Vestmarka	1958	1974
2014II	Stangebrot	1959	1974
2014III	Rødens	1961	1974
2014IV	Bjørkelangen	1962	1974

4.3. Registreringsmetode

Undersøkelsesområdet er delt opp i ruter på 1x1 km, men i grenseområdene mot andre fylker, saltvann og tettsteder vil enkelte ruter bli på under en kvadratkilometer. Totalt er derfor undersøkelsesområdet delt inn i 4 582 ruter eller deler av ruter (fig. 4.1).

Hver rute er stedfestet med UTM-koordinaten til midtpunktet. Rutene blir på den måten koordinatfestet med en nord-syd og en øst-vest koordinat. Koordinatene øker fortløpende fra syd mot nord og fra vest mot øst. Fordi skjæringspunktet til de inntegnede UTM-koordinatene på kartbladet er midtpunktet i registreringsruta, blir rutenettet forskjøvet i forhold til det som er inntegnet på topografisk kartverk (fig. 4.2). Ved siden av koordinatfestingen er det registrert hvilken kommune rutas midtpunkt ligger i.

Fig. 4.1 Inndeling av undersøkelsesområdet.

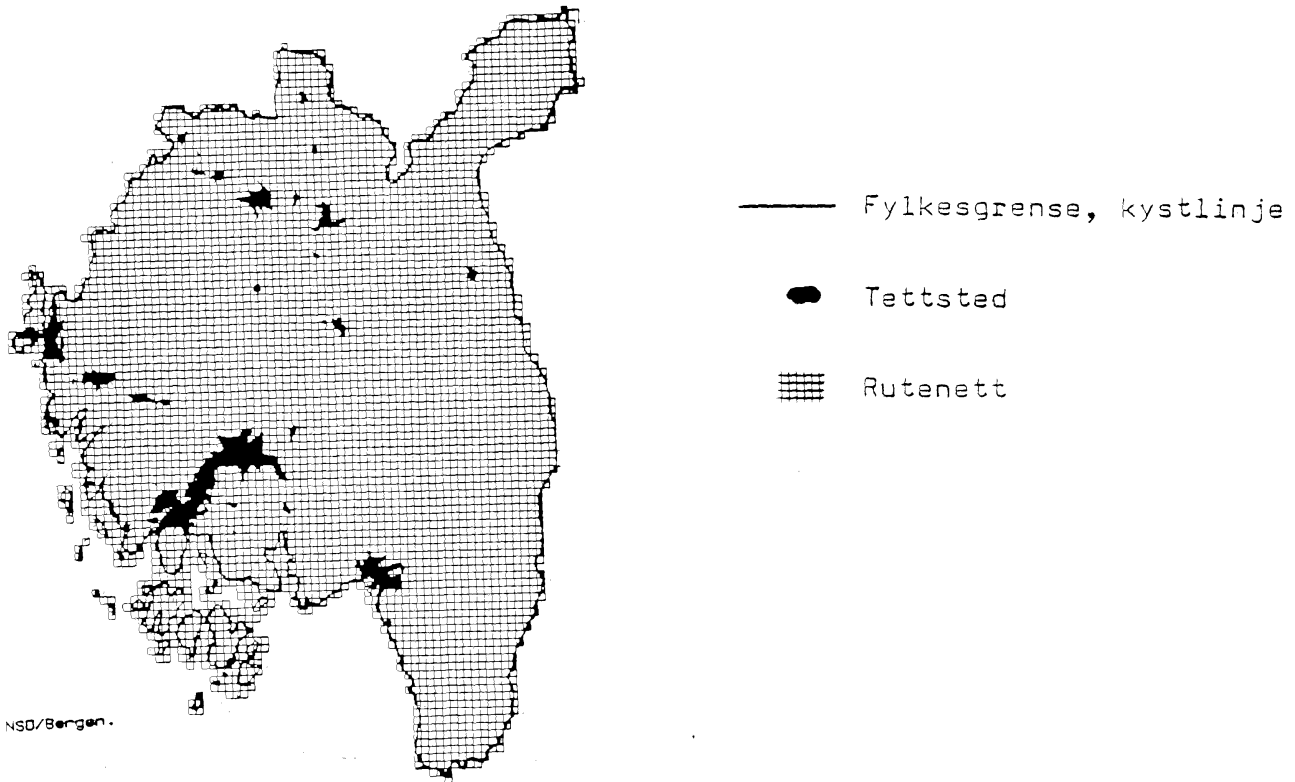
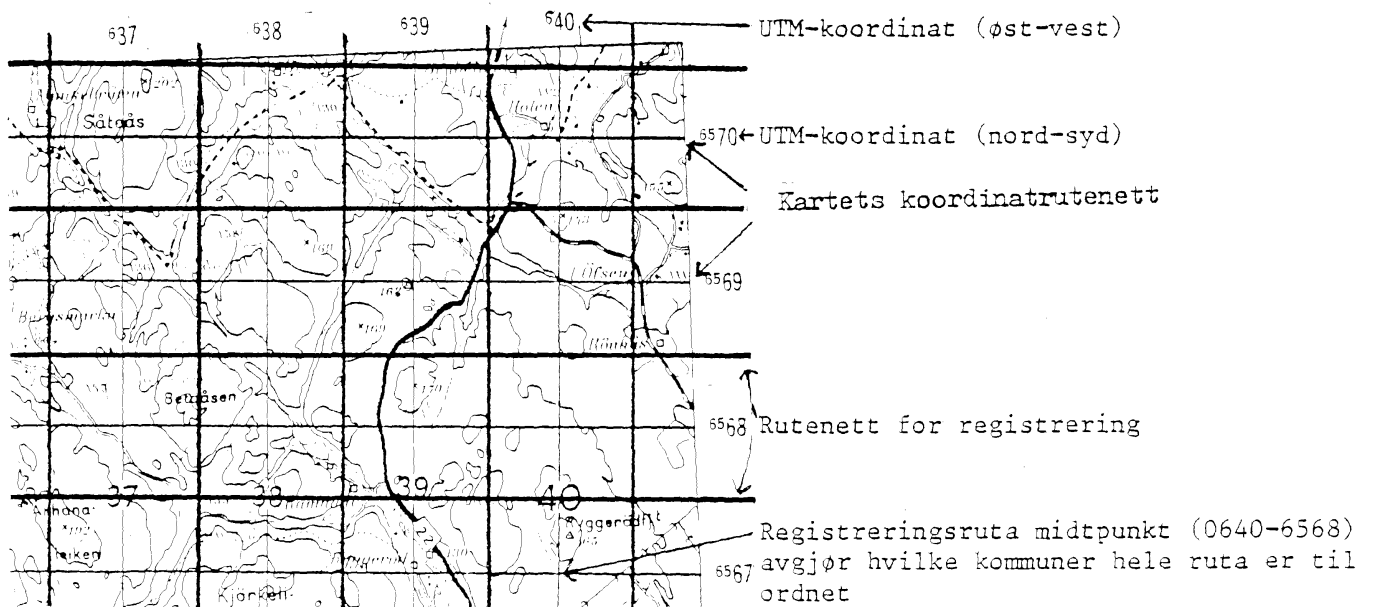

Fig. 4.2 Rutenettets plassering på topografisk kartverk.

Grense.

- Riks, med røys og merke. — + + + + +
- Fylke-, Kommune. — + + + +
- Sokn, Statsallmenning. — + + + +
- Kirke/Kyrkie, Kapell, Gravolass. — + + +
- Skole, forsamlingshus, Hotell o. l. — + +
- Våningshus, Hytte, kaie. — + +
- Gard, Sæter, Bu, haust. — +
- Tank, Tårn, minnesmerke o. l. — +
- Fabrikk, kraftverk o. l. Større, Mindre. — +

I hver rute er så bebyggelsen registrert på to tidspunkt. Denne metoden ble først benyttet i geografiske arbeider av japaneren Matui¹⁾ ved studier av bebyggelsen på Tonamisletten. I Norge er metoden bl.a. brukt av Solerød (1970) i en undersøkelse av bebyggelsen langs et stykke av E18 i Vestfold.

Ved å registrere dataene i ruter kan noe detaljkunnskap gå tapt, men dataene blir lettere å behandle og kan analyseres ved hjelp av statistiske sannsynlighetsbegreper. Dessuten kan analysen foretas uten å være avhengig av administrative inndelinger.

Svakheten ved denne metoden er at inntrykket som gis av agglomereringen er avhengig av den valgte rutestørrelsen. For å være mer uavhengig av rutestørrelsen, er det derfor for to av bebyggelsesklassene i denne undersøkelsen registrert om bebyggelsen ligger i klynge eller ikke. Med klynge menes da minimum 5 bebyggelsesenheter med en innbyrdes avstand på maksimum 50 meter for boligbebyggelsen og maksimum 100 meter for fritidsbebyggelsen. Ved hjelp av denne registreringer er det lettere å danne seg et bilde av bebyggelsens mikrolokalisering.

4.4. Registreringsgrunnlag

I hver rute er antall hus som er avmerket på kartet talt opp. Bebyggelsen er inndelt i fire klasser.

- Gårdsbebyggelse
- Boligbebyggelse
- Fritidsbebyggelse
- Annen bebyggelse

For bebyggelsen med fast bosatte er det altså skilt mellom gårdsbebyggelsen og den øvrige boligbebyggelsen. Annen bebyggelse omfatter privat og offentlig bebyggelse i tilknytning til industri eller service. De enkelte bebyggelsesklasser tilsvarende bestemte karttegn, og i tilfeller med gråskravering på kartet er husene talt opp på luftfoto.

Topografisk kartverk er ikke primært konstruert m.h.p. bebyggelse og er vanligvis ikke benyttet til bebyggelsesstudier. En vesentlig del av oppgaven vil derfor være å teste kvaliteten på datamaterialet. Først vil de enkelte bebyggelsestyper bli gjennomgått, for siden å bli sammenlignet med andre datakilder. Enkelte tester vil også bli utført ved hjelp av tilleggsundersøkelser. Opplysningene om de enkelte karttegnene bygger på Norges geografiske oppmålings instruks for synfarere samt samtaler med Norges Geografiske oppmåling.

1) Matui (1932)

4.4.1. Gårdsbebyggelse

Gårdsbebyggelsen tilsvarende karttegnet gård. Betingelsen for at gårdstegnet skal være avmerket på kartet er at de hus som er karakteristiske for gårdsbruk (våningshus eller hovedbygning og vanlige uthus) eksisterer. Ved tvilstilfeller om gårds- eller villategn skal benyttes, skal synfareren legge vekt på om eiendommen har betydning for jord eller skogbruk. Vanligvis avgjøres imidlertid karttegnet av om bygninger som er karakteristiske for gård eksisterer.

Gårdstegnet er plassert slik at hovedbygningen på gården ligger midt i gårdstegnet. Beboelseshus som tilhører gården utenom hovedbygningen, slik som føderdådsbygning (kårbgning), arbeidsbolig etc., er ikke inntegnet når de ligger i nær tilknytning til gårdstunet.

4.4.2. Boligbebyggelse

Den øvrige bebyggelse med fast bosatte registreres i klassen boligbebyggelse og tilsvarende karttegnet våningshus/villa. På samme måte som det finnes grensetilfeller mellom gård og villa, vil det være grensetilfeller mellom villa og hytte.

I tvilstilfeller er villategn vanligvis avtegnet på kartet, og i villaområder er hyttetegn bare avtegnet når huset helt klart bare benyttes til ferieformål og ikke har villastandard.

Tomannsboliger, rekke-, kjede- og terrassehus er gitt et villasymbol for hver frittstående enhet, dersom de ikke er avtegnet i grunnriss.

4.4.3. Fritidsbebyggelse

Klassen fritidsbebyggelse tilsvarende karttegnet hytte, koie. Tegnet brukes for alle vanlige feriehytter, og for små hus ute i terrenget som f.eks. skogskoier, vokterboliger og campinghytter, hvor det leilighetsvis bor folk. I tillegg til tvilstilfellene mot boligbebyggelse som ble omtalt i forrige avsnitt, kan fritidsboliger med høy standard være avtegnet som boligbebyggelse. Noen hus som i virkeligheten er fritidsbebyggelse vil derfor være registrert som boligbebyggelse.

I hyttefelt der hyttene står tett kan antall tegn på kartet være redusert slik at tegnene ikke står helt inntil hverandre. Av den grunn kan det i noen av de tetteste hytteområdene være registrert for få fritidshus.

4.4.4. Annen bebyggelse

Med annen bebyggelse menes bebyggelse i tilknytning til privat og offentlig virksomhet eller service. Klassen tilsvarende karttegnene kirke, kapell, skole, forsamlingshus, hotell, gruve og jernbanestasjon, samt større og mindre fabrikk, kraftverk o.l. Kombinerte bolig- og forretningsbygg er vanligvis også registrert som annen bebyggelse fordi boligdelen av bygget oftest er minst dominerende.

Bygningene er avtegnet på kartet enten med vedkommende karttegn eller i grunnriss. Store bolighus kan også være avtegnet med grunnriss, og grunnriss av små fabrikk o.l. kan forveksles med hyttetegn. Eventuelle feilregistreringer antas imidlertid å ha minimal betydning.

Klassen annen bebyggelse er forøvrig svært uensartet og omfatter alt fra små gårdssager til moderne forretnings- og fabrikkanlegg.

4.5. Sammenligning med andre kilder

Ingen andre kilder lar seg sammenligne direkte med de innsamlede data. Folke- og boligtellingerne og byggearealstatistikken er de to kildene som inneholder de mest fullstendige opplysningene.

Folke- og boligtellingerne foretas hvert tiende år og det er tellingene fra 1960, 1970 og 1980 det er aktuelt å sammenligne med. Tellingene gir data for både tettbygd og spredtbygd strøk, men grensene er forskjellig for alle tre tidspunkter. Resultater fra de tre tellingene kan derfor ikke sammenlignes direkte. 1970-tellingen stemmer best med avgrensingene i denne undersøkelsen. Avgrensingene er identiske for tettsteder under 1 000 innbyggere, men tettstedsavgrensinga for tettsteder over 1 000 innbyggere er foretatt på flybilder fra 1975 i denne undersøkelsen.

Ettersom 1970-tellingen er foretatt midt i undersøkelsesperioden, er det naturlig å ta utgangspunkt i den. Den er i tillegg den eneste av tellingene som opererer med enheten hus på kommune- og tellekrets nivå. For de to andre tellingene må hus eventuelt beregnes ut fra opplysningene om antall boliger, leiligheter eller bosatte.

I tillegg til status 1970 gir 1970-tellingen opplysninger om antall hus bygd i perioden 1961 til 1970. Det gis opplysninger om antall nybygde hus både i tettbygd og spredtbygd strøk. Ved hjelp av andelen nybygde hus i spredtbygd strøk i denne perioden og det totale antall nybygde hus i perioden 1965 til 1970, er det mulig å beregne antall nybygde hus i spredtbygd strøk i perioden 1965 til 1975. Totalt antall nybygde hus i kommunen i perioden 1965 til 1970 fås fra byggearealstatistikken som gir årlige oversikter over antall nybygde hus i hver enkelt kommune.

Folke- og bolig tellingen 1980 gir på samme måte opplysninger om antall nybygde hus i tettbygd og spredtbygd strøk fra 1971 til 1980. Sammen med totalt antall nybygde hus fra 1970 til 1975 fra byggearealstatistikken kan da antall hus i spredtbygd strøk i 1975 beregnes. Tettstedsavgrensningen har imidlertid endret seg, og tettbygd og spredtbygd strøk i 1980-tellingen er ikke direkte sammenlignbart med tettbygd og spredtbygd strøk i 1970-tellingen. For å minske forskjellen på de spredtbygde områdene er de nye tettstedene som har kommet til mellom 1970 og 1980¹⁾ trukket ut og regnet som spredtbygd strøk. Likevel er det spredtbygde området i 1980-tellingen mindre enn det spredtbygde området definert i denne undersøkelsen slik at den beregnede nybyggingen fra 1970 til 1975 i spredtbygd strøk sannsynligvis blir for liten.

1980-tellingen gir heller ikke opplysninger om hus, så nybygde boliger er brukt som tilnærming. Siden de største husene med flest boliger vanligvis fins i tettstedene, vil en større andel av det totale antall hus enn av det totale antall boliger finnes i spredtbygd strøk. Begge disse grunnene vil antageligvis gjøre at det beregnede antall nybygde hus fra 1970 til 1975 er for lite.

I vedlegg 1, tabell 1 og 2, er nybyggingen i spredtbygd strøk fra 1965 til 1970 og fra 1970 til 1975 beregnet på denne måten. I tabell 4.2. er bebyggelsen i spredtbygd strøk i de forskjellige kommunene beregnet i 1965 og i 1975. Utgangspunktet er bebyggelsen i 1970 etter Folke- og bolig tellingen 1970. Fra denne bebyggelsen er den beregnede nybyggingen fra 1965 til 1970 og fra 1970 til 1975 henholdsvis trukket fra og lagt til. Fordi utgangspunktet er Folke- og bolig tellingen 1970, avviker tettstedsavgrensninga for tettsteder over 1 000 innbyggere fra avgrensninga i denne undersøkelsen. I tabellen er det derfor justert for bebyggelsen mellom tettstedsgrensene. Det er gjort ved å telle opp bebyggelsen i disse områdene i 1965 og i 1975.

4.5.1. Forskjeller i registreringsmetode og definisjoner

Den største usikkerheten når sammenligninger skal foretas er registreringsmetoden. I folke- og bolig tellingene er det bosatte i folkeregisteret som er registreringsgrunnlaget mens det er selve huset eller den fysiske strukturen som er registreringsgrunnlaget i denne undersøkelsen. F.eks. vil hus som er midlertidig eller varig fraflytt, og hus som bare beboes av studenter eller skoleelever, ikke bli registrert i folke- og bolig tellingen.

1) Det gjelder tettstedene Isebakke, Glosli, Hamnås, Degernes, Alhus, Spetalen, Grimstad, Kirkebygda, Texneslia og den delen av Sarpsborg tettsted som ligger i Varteig kommune.

Dernest er det forskjeller i definisjonen av husenheten. Folke- og boligtellingsregisterer alle bebodde hus på gårdsbruk. Hvis det ikke er bygd nye bolighus som klart skiller seg ut fra den øvrige gårdsbebyggelsen, registreres gårdsbruk i denne undersøkelsen bare som en enhet uansett hvor mange bebodde hus det finnes på gården. Dessuten regnes hver enkelt bolig i vertikalt delte tomannsboliger og i rekke-, kjede-, atriums- og terrassehus som særskilt hus i folke- og boligtellingsregisteringen. Hvis boligene ikke er fysisk atskilt, er de bare registrert som en enhet i denne undersøkelsen. Begge disse tilfellene vil føre til at det er registrert flere hus i folke- og boligtellingsregisteringen enn i denne undersøkelsen.

4.5.2. Datakvaliteten

Tatt i betraktning forskjellene i registreringsmetode, forskjellige husdefinisjoner og forutsetningene som er tatt ved beregningen av tallene må tabell 4.2 sies å gi en bra overensstemmelse. Forskjellene som forventes å gi størst utslag ved sammenligningen på bakgrunn av registrerings- og beregningsmetodene er:

- Antall registrerte enheter på gårdsbruk
- Antall registrerte enheter ved tomannsboliger og boliger i rekke-, kjede-, atriums- og terrassehus
- Revne hus i perioden 1965 til 1970 og 1970 til 1975
- Fritidsbebyggelse registrert som boligbebyggelse
- Ubebodde hus
- Beregnet antall nybygde hus 1970 til 1975.

De to første faktorene vil føre til at det er registrert for få hus i denne undersøkelsen. Revne hus vil føre til for få beregnede hus i 1965 og for mange i 1975, men vil sannsynligvis ha liten betydning. De to neste faktorene vil føre til for mange registrerte hus med fast bosatte, mens siste faktor fører til for få beregnede hus i 1975.

Tabell 4.2 viser at det på fylkesnivå er registrert litt for få hus med fast bosatte i 1965 og omtrent et riktig antall i 1975. Overensstemmelsen er brukbar og svarer til det forventede resultat. Når de enkelte handelsdistrikt og kommuner betraktes, er uoverensstemmelsene større. Til en viss grad kan det skyldes at kommunegrensene ikke følges eksakt i denne undersøkelsen, men at det er rutas midtpunkt som avgjør hvilken kommune bebyggelsen er registrert i.

I de fleste kommuner er det registrert litt for få hus med fast bosatte. Det må ses i sammenheng med at det registrerte antall hus på gårdsbruk og i vertikalt delt tomannsbolig samt rekke-, kjede-, atrium- og terrassehus er høyere i folke- og boligtellingsregisteringen. I kommunene Rolvsøy og Rygge er det registrert for få hus til at det kan være hele forklar-

Tabell 4.2. Beregnet antall hus, registrert antall hus og registrerte hus i prosent av beregnet. Kommuner. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965 og 1975.

Handelsdistrikt Kommune	Beregnet		Registrert		Registrert i prosent av beregnet	
	1965	1975	1965	1975	1965	1975
Fylket.....	14 209	16 244	13 911	16 130	97,9	99,3
Halden h.d.....	1 826	2 071	1 829	2 064	100,2	99,7
Halden.....	1 446	1 603	1 411	1 602	97,6	99,9
Aremark.....	380	468	418	462	110,0	98,7
Fredrikstad h.d....	2 792	3 082	2 923	3 377	104,7	109,6
Fredrikstad.....	243	153	209	233	86,0	152,3
Hvaler.....	635	767	863	1 025	135,9	133,6
Borge.....	536	657	501	598	93,5	91,0
Rolvsøy.....	206	254	148	158	71,8	62,2
Kråkerøy.....	324	371	301	383	92,9	103,2
Onsøy.....	848	880	901	980	106,3	111,4
Sarpsborg h.d.....	1 572	1 782	1 585	1 811	100,8	101,6
Sarpsborg.....	1	1	4	4	-	-
Varteig.....	276	419	300	391	108,7	93,3
Skjeberg.....	902	998	854	945	94,7	94,7
Tune.....	393	364	427	471	108,7	129,3
Moss h.d.....	2 049	2 620	1 933	2 373	94,3	90,6
Moss.....	106	113	164	169	154,7	149,6
Råde.....	689	908	679	780	98,5	85,9
Rygge.....	651	761	519	647	79,7	85,0
Våler.....	603	838	571	777	94,7	92,7
Askim/Mysen h.d....	5 970	6 689	5 641	6 505	94,5	97,2
Marker.....	622	719	613	700	98,6	97,4
Rømskog.....	203	240	201	235	99,0	97,9
Trøgstad.....	784	887	733	888	93,5	100,1
Spydeberg.....	516	500	477	559	92,4	111,8
Askim.....	460	497	430	515	93,5	103,6
Eidsberg.....	1 140	1 336	1 019	1 197	89,4	90,0
Skiptvedt.....	557	624	512	586	91,9	93,9
Rakkestad.....	1 169	1 228	1 112	1 161	95,1	94,5
Hobøl.....	519	658	544	664	104,8	100,9

ingen. Rolvsøy kommune har liten bebyggelse i spredtbygd strøk og er liten i utstrekning. Noen få ruter der midtpunktet ligger i en annen kommune kan derfor gi store utslag, på samme måte kan mindre beregningsfeil i andelen bygd i spredtbygd strøk gi utslag. Rygge kommune har også relativt høy andel av bebyggelsen i tettbygd strøk slik at mindre beregningsfeil gir store utslag. Dessuten er det registrert for mye bebyggelse med fast bosatte i nabokommunen Moss slik at rutetilordningen i grenseområdet her kan være forklaringen.

I det hele tatt er de fleste kommuner der det er registrert for mye bebyggelse med fast bosatte kommuner med høy tettstedsandel. Den spredtbygde befolkningen i disse kommunene utgjør en liten del av den totale befolkningen og er beskjedne i absolutte tall. Små uoverensstemmelser i rutenes kommunetilordning og mindre beregningsfeil i den beregnede andelen bygd i spredtbygd strøk kan derfor gi store utslag der. Særlig gir dette utslag i 1975 ettersom den beregnede andelen bygd i spredtbygd strøk da bygger på en tettstedsavgrensning som er forskjellig fra den i oppgaven. I Hvaler kommune kan dette imidlertid ikke være forklaringen, og årsaken til at så mange hus med fast bosatte er registrert der må være at endel fritidsbebyggelse er registrert som boligbebyggelse.

4.5.3. Askim - Trøgstad undersøkelsen

I Askim og Trøgstad kommuner er det utført en tilleggsundersøkelse. For disse kommunene er det kjørt ut lister over gårds-, bruksnummer og husstype for samtlige hus som var registrert i Folke- og bolig tellingen 1970. Ved hjelp av økonomisk kartverk som har opplysninger om gårds- og bruksnummer, er disse stedfestet og sjekket mot topografisk kartverk.

Økonomisk kartverk over området er fra 1964, folke- og bolig tellingen fra 1970 og topografisk kartverk fra 1961 og 1975. Koblingen mellom de tre kilder byr derfor på usikkerhetsmomenter, så bare de betydeligste og lettest kontrollerbare uoverensstemmelser er undersøkt.

Det er ingen grunn til å anta at det er stor forskjell på kartkvaliteten ved første og andre registreringstidspunkt, eller i hvertfall ikke at kartkvaliteten er dårligere ved andre tidspunkt. Situasjonen ved andre registreringstidspunkt er derfor bare brukt som støtte og bare store avvik fra situasjonen ved første tidspunkt er registrert.

Dessuten er første registreringsår for topografisk kartverk i de to kommunene fra 1961. Siden Folke- og bolig tellingen 1970 også gir opplysninger om antall nybygg fra 1961 til 1970, er det forbundet med minst usikkerhet å undersøke situasjonen ved første registreringstidspunkt.

Den største forskjellen er at folke- og bolig tellingen registrerer alle bebodde hus på gårdsbruk. Til sammen ble det funnet 116 slike hus som er registrert i tillegg til hovedvåningshuset på gården i Askim og Trøgstad kommuner. Det tilsvarer litt over 15 prosent av alle registrerte gårdsbruk der.

Syv gårder som ble funnet på kartet, eksisterte ikke i folke- og bolig-tellingen. Sannsynligvis er det gårder som står tomme eller er tatt i bruk som fritidshus. Det tilsvarer ca.1 prosent av totalt antall gårdsbruk i de to kommunene.

Av hus som er registrert som vertikalt delte tomannsboliger eller boliger i rekke-, kjede-, atrium- eller terrassehus er det funnet 13 hus i folke- og bolig tellingen som ikke eksisterer i rutetellingen. Det skyldes sannsynligvis at de er registrert med flere enheter i den enn i rutetellingen. 13 hus tilsvarer ca.2 prosent av den registrerte boligbebyggelsen.

Videre er det funnet 7 kombinerte bolig- og forretnings- eller servicebygg som var avtegnet som liten fabrikk, skole o.l. på kartet, og av den grunn er registrert som annen bebyggelse i rutetellingen. Det tilsvarer ca. 1 prosent av boligbebyggelsen.

Å avgjøre om inntegnede gårder på kartet i virkeligheten ikke har noen tilknytning til gårdsdrift er vanskelig. Likedan er det ikke mulig uten mye ekstra arbeid å bestemme om fritidsbebyggelse er registrert som boligbebyggelse eller omvendt. I en tellekrets i Trøgstad kommune var det imidlertid 15 bolighus for mye på kartet. Ved henvendelse til kommunen ble det bekreftet at disse bolighusene i virkeligheten var fritidshus. Selv om det ikke kan sies noe om omfanget av slike feilregistreringer, må det dermed slås fast at de kan forekomme.

I en tellekrets i Askim kommune manglet det 9 bolighus. To av disse er tegnet inn som hytter mens de andre ikke er registrert i det hele tatt. På kartet i 1975 er de for øvrig registrert. I samtale med kommunen bekrefte det at det dreier seg om boliger tilhørende Solbergfoss Kraftverk, og at de eksisterte i 1961. Feil som dette, at hus blir oversett eller uteglemt, kan dessverre forekomme, men fra Norges Geografiske oppmålings side blir det sagt at sannsynligheten for dette er svært liten. Slike feil kan forklare noe av uoverensstemmelsene i tab. 4.2, men utgjør neppe noen hovedfaktor.

4.5.4. Fritidsbebyggelsen

Folke- og bolig tellingen 1970 gir også oversikt over antall fritidshus i de forskjellige kommuner. Denne oversikten er vist i tabell 4.3 sammen med de registrerte fritidshusene i denne undersøkelsen.

Tallene fra folke- og bolig tellingen gjelder bare fritidshus eid av privatpersoner. Dessuten regnes et fritidshus som eies av flere personer som ikke bor i samme bolig som like mange fritidshus som det er boliger der eiere bor. Det fører til at dersom eierne til samme fritidshus bor i tre ulike boliger, blir det regnet som tre fritidshus. Feilvurderingen av disse grunnene er imidlertid ubetydelig.

Tabell 4.3. Fritidsbebyggelse 1965-1975 i spredtbygd strøk etter rutetellingen, og i 1970 etter Folke- og boligtellingsen 1970. Kommuner, Østfold fylke.

Handelsdistrikt Kommune	Rutetelling			Folke- og boligtellingen 1970	1) Rutetellinga i prosent av folke- og boligtellinga
	1965	1975	Beregnet 1970		
Fylket.....	9 547	13 077	11 319	13 245	85,5
Halden h.d.....	903	1 165	1 034	1 156	89,4
Halden.....	746	842	794	929	85,5
Aremark.....	157	323	240	227	105,7
Fredrikstad h.d...	4 536	6 413	5 476	6 145	89,1
Fredrikstad.....	2	7	5	38	13,2
Hvaler.....	1 844	3 320	2 582	2 910	88,7
Borge.....	259	319	289	322	89,8
Rolvøy.....	2	2	2	9	22,2
Kråkerøy.....	572	721	647	639	101,3
Onsøy.....	1 857	2 044	1 951	2 227	87,6
Sarpsborg h.d.....	1 734	1 835	1 785	2 171	82,2
Sarpsborg.....	0	0	0	13	0,0
Varteig.....	9	9	9	26	34,6
Skjeberg.....	1 651	1 732	1 692	2 036	83,1
Tune.....	74	94	84	96	87,5
Moss h.d.....	1 387	1 666	1 528	2 039	74,9
Moss.....	373	434	404	384	105,2
Råde.....	425	497	461	597	77,2
Rygge.....	458	513	486	881	55,2
Våler.....	131	222	177	177	100,0
Askim/Mysen h.d...	987	1 998	1 496	1 734	86,3
Marker.....	196	407	302	251	120,3
Rømskog.....	86	135	111	70	158,6
Trøgstad.....	136	289	213	328	64,9
Spydeberg.....	225	596	411	538	76,4
Askim.....	19	17	18	26	69,2
Eidsberg.....	89	108	99	115	86,1
Skiptvedt.....	41	172	107	145	73,8
Rakkestad.....	143	186	165	172	95,9
Hobøl.....	52	88	70	89	78,7

1) Gjelder kommunen totalt

Folke- og boligtellingsfordelingen fordeler ikke fritidshusene på spredtbygd og tettbygd strøk. Når sammenligninger skal foretas må det derfor tas hensyn til at en god del fritidshus sannsynligvis fins, særlig i de mindre tettstedene. Dette tatt i betraktning er overensstemmelsen i tabell 4.3 brukbar.

4.6. Intervjuundersøkelse i de nybygde bolighusene

I et utvalg av de nybygde bolighusene som er registrert i denne undersøkelsen er det foretatt en intervjuundersøkelse. Intervjuskjemaet er gjengitt i vedlegg 3, og hensikten med intervjuet kan deles i to. For det første er det ønskelig å finne ut hvilke prosesser som styrer utviklingen av bosettingsmønsteret i spredtbygd strøk. Spørsmålene som stilles er om forhold ved selve boligen og tomta, om selve flyttingen og anskaffelsesmåten av den nye boligen, om familiesituasjonen og tidligere tilknytning til stedet, om arbeidssituasjonen, om årsaken til flyttingen og motiv for stedvalget, om bostedets beliggenhet og om eventuelle flytteplaner.

Dessuten er det ønskelig å finne ut hvordan nybyggingen påvirker arealbruken. Det er derfor spurt om tidligere arealbruk, og teigens og tomtas størrelse. I de tilfeller intervjuobjektet ikke kunne svare på dette er økonomisk kartverk og flyfoto brukt som støtte.

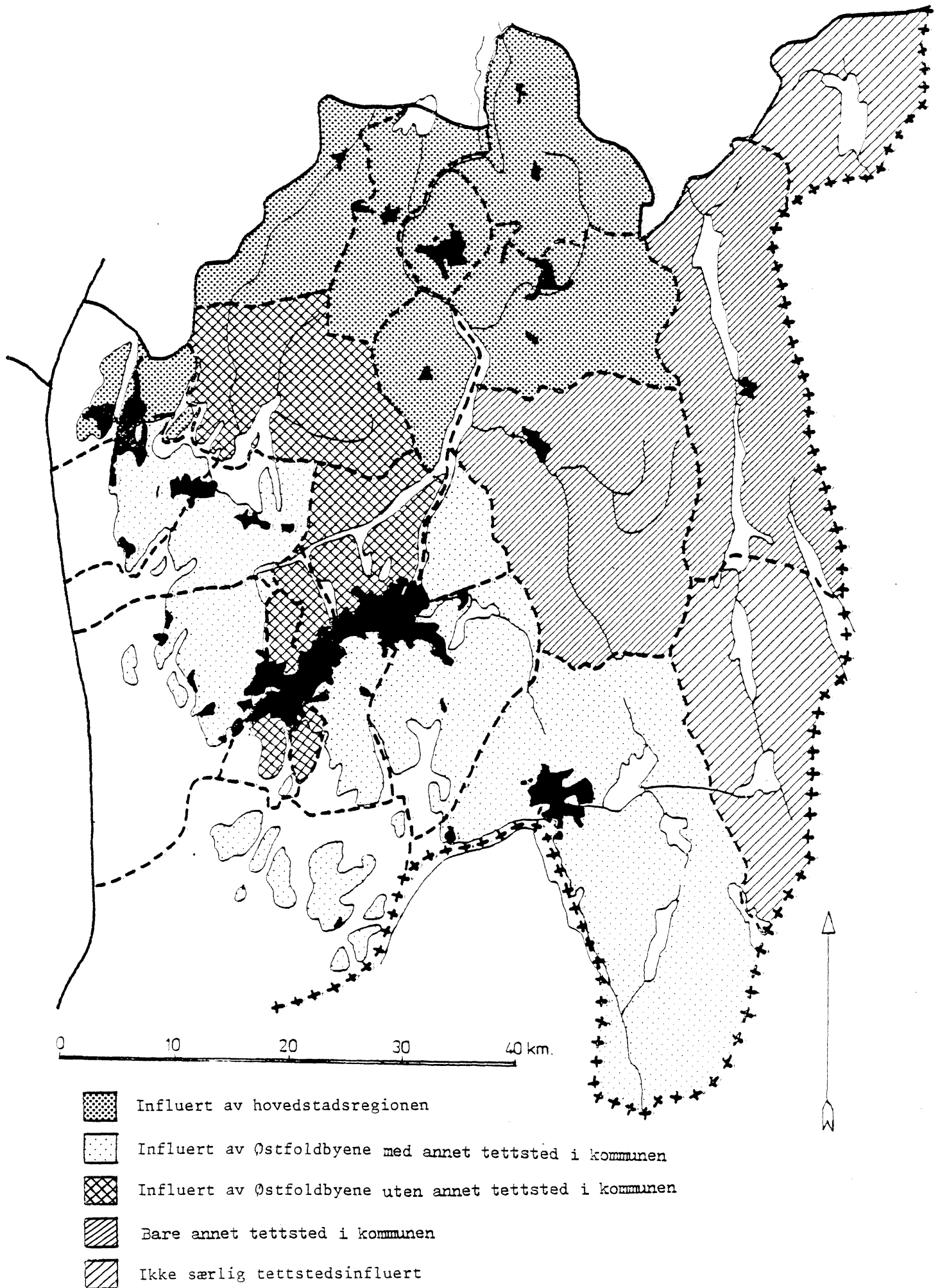
Intervjuundersøkelsen er foretatt høsten 1981 mens det egentlig er situasjonen ved byggetidspunktet som er mest interessant. Byggetidspunktet ligger imidlertid minst 6 år tilbake i tiden, og dersom intervjuobjektet skulle ha uttalt seg om situasjonen for så lenge siden, ville resultatet blitt usikkert. Det er derfor situasjonen ved intervjutidspunktet det er spurt om.

Av bruttotilveksten på 2 365 bolighus er det trukket et utvalg på 209 bolighus. Tettstedene påvirker sine omgivelser på forskjellig måte og med forskjellig rekkevidde etter hvilken størrelse tettstedet har og hvilket nivå i tettstedshierarkiet det befinner seg på. For å være sikker på å få med områder med forskjellig påvirkning fra tettstedene er kommunene gruppert etter beliggenhet i forhold til de forskjellige tettstedene.

- Kommuner influert av hovedstadsregionen
- Kommuner influert av Østfoldbyene med annet tettsted i kommunen
- Kommuner influert av Østfoldbyene uten annet tettsted i kommunen
- Kommuner med bare annet tettsted
- Kommuner som er lite influert av tettsteder

Kriteriene for å gruppere de forskjellige kommunene er utpendling og avstand til tettsted. Nødvendigvis må grupperingen til en viss grad bygge på skjønn, særlig fordi kommune er en forholdsvis stor enhet. Om en kommune er gruppert som influert fra et tettsted, trenger ikke hele kommunen å være

Figur 4.3 Intervjuregioner. Spredtbygd strøk i Østfold.

influert. F.eks. er Halden kommune regnet som tettstedsinfluert, men det er en stor kommune, og selv om deler av den er influert av tettstedene Halden og Sponvika, vil andre deler være minimalt influert av tettsteder.

Figur 4.3 viser grupperingen. Med Østfoldbyene menes Halden, Fredrikstad, Sarpsborg og Moss, og med andre tettsteder menes alle de øvrige tettstedene i Østfold fylke.

I tillegg til grupperingen etter beliggenhet i forhold til tettsted er tilgangen i boligbebyggelsen delt i tre klasser etter hvilken type økning det har vært i ruta.

- Ruter med økning bare i klyngebebyggelse¹⁾
- Ruter med økning både i og utenom klyngebebyggelse
- Ruter med økning bare utenom klyngebebyggelse.

Utvalget ble i utgangspunktet trukket slik at hvert enkelt bolig- hus har like stor sannsynlighet for å bli trukket ut²⁾. To av kommune- gruppene har imidlertid så få bolighus i tilvekst at det i disse er truk- ket flere hus en tilveksten skulle tilsi. Det gjelder kommunegruppene med bare annet tettsted og kommunegruppen med liten tettstedsinfluens (se fig. 4.3). Der er det foretatt henholdsvis dobbelt så mange og tre ganger så mange intervjuer som tilgangen skulle tilsi. Når resultatene skal presenteres for hele undersøkelsesområdet, må derfor utvalget veies²⁾.

4.7. Frafall

Intervju er ikke foretatt i alle husene som er trukket ut. Ved alle intervjuundersøkelser er det et frafall fordi intervjuobjektet ikke er villig til å la seg intervju eller ikke er truffet hjemme. I tillegg vil det i denne undersøkelsen være et frafall som skyldes at de uttrukne husene enten ikke er funnet eller ikke er bebodd av nye beboere. Dette siste frafallet kan brukes som et mål på datakvaliteten i hovedundersøkelsen. Riktignok er det nødvendig å presisere at intervjuet er foretatt høsten 1981, mens registreringsperioden er fra 1958 til 1975. Det er altså 6 år fra siste registreringstidspunkt til intervjutidspunktet slik at resultatene må brukes med en viss forsiktighet.

1) Se definisjon side 37.

2) Se vedlegg 2.

Det kan være forskjellige årsaker til at intervju ikke er foretatt. Ikke alle trenger å skyldes svakheter med datamaterialet, men kan også komme av hvordan nybygde bolighus defineres. Tabell 4.4 viser hvordan frafallet fordeler seg på ulike kategorier.

76 prosent av utvalget var altså nybygde bolighus med nye beboere der det var mulig å foreta intervju. Av de øvrige bolighusene var ca. 6 prosent av husene omklassifisert fra andre bebyggelsesklasser uten at nye beboere hadde tatt det i bruk. De fleste er tidligere gårdsbruk som er registrert som bolighus ved andre tidspunkt. Det er ikke urimelig at gårdsdrift i mange tilfeller kan ha opphørt i løpet av undersøkelsesperioden, og endel var endog fraflytt ved intervjutidspunktet.

Tabell 4.4 Opprinnelig utvalg, frafall etter årsak og mulig utvalg. Intervjuundersøkelsen. I og utenom klyngebebyggelse. Prosent.

	Antall hus	I alt	Boligbebyggelse	
			I klynge- bebyggelse	Utenom klynge- bebyggelse
Prosent				
Utvalget totalt.....	209	100	100	100
Frafall i alt.....	51	24	21	29
Omklassifisert fra andre bebyggelsestyper.....	14	6	1	11
Bebyggelse på institu- sjon.....	4	2	4	0
Fritidsbebyggelse eller midlertidig fraflytt...	14	8	7	9
Ombygging, påbygg eller ikke funnet.....	19	9	9	9
Virkelig nybygde bolighus med nye beboere.....	158	76	80	72

Ytterligere en tredjedel av de omklassifiserte husene var avmerket som fritidsbebyggelse ved første tidspunkt. Disse var ubebodd ved intervju-tidspunktet, men kan ha vært midlertidig bebodd ved andre registreringstids-punkt. Den siste delen er kombinert bolig- og forretningsbygg som har vært bebodd hele tiden. Ombygging av husene kan ha forekommet i registrerings-perioden slik at skiftet av karttegn er berettiget.

Den neste frafallskategorien er nybygde boliger på institusjon. I disse boligene er ikke intervju foretatt fordi de ikke var bebodd av slike husstander som intervjukjemaet var beregnet på. Disse to første frafallskategoriene kan imidlertid ikke sies å være feilregistreringer, men er altså likevel regnet som frafall i intervjuundersøkelsen.

Den tredje frafallskategorien er hus der det ikke er funnet beboere i huset. De fleste av disse er fritidshus som aldri har vært beregnet for fast bosatte, enkelte kan imidlertid være midlertidig fraflytt. Mesteparten av de 8 prosentene denne kategorien utgjør skyldes svakheter ved hoveddata-materialet, og er fritidsbebyggelse registrert som boligbebyggelse.

Den siste frafallskategorien er eldre boligbebyggelse der det har foregått en ombygging eller påbygging av huset uten at nye beboere har tatt det i bruk. Det kan også være nyoppførte bygg som ved nærmere undersøkelse viste seg å ikke være bolighus. Likevel er nytt bolighus registrert. Dessuten noen få tilfelle av nyregistrert boligbebyggelse som simpelthen ikke er gjenfunnet. Enkelte hus kan selvfølgelig være revet mellom registrerings- og intervjutidspunkt, men mesteparten av dette frafallet skyldes sannsynligvis svakheter ved datamaterialet.

4.7.1. Virkelig nybygde, bebodde bolighus

Tabell 4.4 viser at ca. 76 prosent av utvalget er bebodde bolighus som er bygd i registreringsperioden. Det største frafallet har funnet sted utenom klyngebebyggelsen der det bare var aktuelt å foreta intervju i 72 prosent av utvalget.

En stor del av dette frafallet skyldes definisjonen av nybygde bolighus og ikke direkte svakheter i datamaterialet. Hverken omklassifiseringene fra andre byggingstyper, boligene på institusjon eller en del av bolighusene som er ombygd/påbygd kan regnes som svakhet ved hoveddatamaterialet. Dessuten gjør tiden fra registrerings- til intervjutidspunkt at en del bolighus kan ha blitt revet eller tatt i bruk som fritidshus.

Ved siden av dette frafallet er det et frafall fordi intervjuobjektet ikke er truffet hjemme eller ikke er villig til å la seg intervju. Alle som ikke er truffet hjemme er oppsøkt minst to ganger, og i de tilfellene det var mulig er det tatt telefonkontakt.

Tabell 4.5 Opprinnelig utvalg, frafall og intervjuede hus. Intervjuundersøkelsen. I og utenom klyngebebyggelse. Prosent.

	Antall hus	Boligbebyggelse		
		I alt	I klynge- bebyggelse	Utenom klynge- bebyggelse
		Prosent		
Utvalget totalt.....	209	100	100	100
Uaktuelle hus.....	51	24	20	28
Fikk ikke svar.....	12	6	7	4
Intervjuede hus.....	146	70	73	68

Tabell 4.5 viser at frafallet fordi intervjuobjektet ikke er truffet hjemme eller ikke ville la seg intervjuer er lite. Det tilsvarer bare 6 prosent av utvalget totalt, eller 8 prosent av husene det var mulig å foreta intervju i. Frafallet er størst i klyngebebyggelsen, men forholdsvis beskjedent også der.

Tabellene som er presentert senere baserer seg altså på i alt 146 intervjuer. For at tallene ikke skal bli for usikre er det satt parentes om de prosenttallene der et 90 prosent konfidensintervall utgjør mer enn en femtedel av tallet selv (vedlegg 2, tabell 2). Hvis det i en fordeling bare er ett tall som skal ha parentes er dog parentesene fjernet.

4.8. Kobling med andre registreringer

I de samme rutene som bebyggelsen er registrert er også arealbruken registrert. Den er registrert ved hjelp av oversiktskart for arealgrunnet i landbruket. Kartet er i målestokk 1:10.000 og bygger på økonomisk kartverk¹⁾. Disse opplysningene om arealbruken er koblet med dataene i denne undersøkelsen.

Samtidig er rutenes avstand fra tettsteder registrert. Rundt tettstedene over 10 000 innbyggere (Halden, Fredrikstad, Sarpsborg og Moss) er det registrert kilometeroner ut til 5 km fra tettstedsgrensa, og fra de øvrige tettstedene kilometeroner ut til 2 km fra tettstedsgrensene.

På den måten er både bebyggelsen og arealbruken kjent i hver enkelt rute, og den kan studeres i de ulike avstandssonene fra tettstedene.

1) Einvoll (1967)

5. BOSETNINGSMØNSTERET I SPREDTBYGD STRØK I ØSTFOLD

5.1 Innledning

Bosetningsmønsteret skapes av boligbebyggelsens romlige fordeling. Når det studeres, kan registreringsenheten variere fra hele byer til det enkelte bolighus. I denne undersøkelsen er selve bolighuset registreringsenheten, og antall hus er registrert i ruter på en kvadratkilometer. Bosetningsmønsteret studeres her på to forskjellige nivåer, et mikronivå der karakteristiske trekk ved boligbebyggelsens lokalisering innen de enkelte rutene studeres, og et makronivå der bosetningsmønsteret studeres ved hjelp av rutenes lokalisering i forhold til hverandre og den totale boligbebyggelsen i dem. Bosetningsmønsteret er ikke statisk, men forandrer seg stadig, og både mønsteret ved slutten av undersøkelsesperioden og utviklingen av det undersøkes.

Det er skilt mellom gårdsbebyggelsen og den øvrige boligbebyggelsen. For enkelhets skyld omtales boligbebyggelsen utenom gårdsbebyggelsen bare som boligbebyggelse i det videre arbeid. Gårdsbebyggelsen er skilt ut som egen klasse p.g.a. dens spesielle areelle tilknytning. Den utgjør dessuten den opprinnelig spredte bebyggelsesform. Det meste av den øvrige boligbebyggelsen har først kommet til ved et senere tidspunkt, og det er den som står for økningen nå.

5.1.1 Avgrensning

Som omtalt i kapittel to er forskjellen mellom tettbygd og spredtbygd strøk blitt stadig mindre, og bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk er blitt mer og mer påvirket av tettstedene. Tettbygd og spredtbygd strøk bør derfor ses i sammenheng når bosetningsmønsteret betraktes.

Når denne undersøkelsen likevel avgrenser seg til å studere spredtbygd strøk, skyldes det at det tross alt er vesentlige forskjeller på bebyggelsestettheten. Bare to ruter i undersøkelsesområdet inneholdt mer enn 100 bolighus, og i disse rutene var det 105 bolighus ved siste registreringstidspunkt. Riktignok kan det også i noen få andre ruter være registrert tettheter på over 100 bolighus pr. km² fordi deler av ruta ligger i tettbygd strøk, ligger i et annet fylke eller består av vann slik at det registrerte spredtbygde landareal er mindre enn en kvadratkilometer. Men stort sett eksisterer det ikke områder med mer enn 100 bolighus pr. km² i spredtbygd strøk.

I 1975 utgjorde tettstedene i Østfold med mer enn 1000 innbyggere 22,6 km² 1). I disse tettstedene var det i 1970 35306 bolighus²⁾. Det vil si over 1500

1) Statistisk Sentralbyrå: Arealbrukstatistikk for tettsteder

2) Folke- og bolig tellingen 1970

bolighus pr km² i gjennomsnitt. Innenfor tettstedene er det altså snakk om helt andre tettheter.

For å unngå problemet med den fiktive tettstedsvekst er tettsteds- grensene i denne undersøkelsen holdt konstante. Tettstedene med minst 1000 innbyggere er avgrenset i 1975 og de øvrige tettstedene i 1970. Det vil si sist i undersøkelsesperioden for tettstedene med minst 1000 innbyggere og midt i perioden for de øvrige. Opprinnelig spredtbygde områder som er definiert som tettbebygde ved avgrensingstidspunktet er ikke med. Det avgrensede spredtbygde området er derfor forholdsvis snevert, og selv om undersøkelsen ikke direkte påvirkes av den fiktive tettstedsvekst, må det tas hensyn til den snevre definisjonen av spredtbygd strøk.

Følgen er at en del av områdene med tettest bebyggelse og sterkest vekst ikke er med i undersøkelsen. Disse områdene vil imidlertid være lite typiske for spredtbygd strøk, og domineres av prosessene som styrer utviklingen i tettstedene.

5.1.2 Tilnæringsmåte

Dette kapitlet tar først for seg bosetningsmønsteret i hele undersøkelsesområdet i 1975. Gårdsbebyggelsen er ikke lenger den dominerende bebyggelsestype, og selv om bebyggelsesmønstrene til gårds- og boligbebyggelsen minner mye om hverandre er ikke lokaliseringsbetingelsene de samme. Boligbebyggelsen er mer agglomerert og konsentrert til færre områder.

Dernest studeres boligbebyggelsens mikrolokalisering. Bebyggelsestettheten og andelen i klyngebebyggelse betraktes innen de enkelte registreringsrutene. Ved hjelp av disse kjennetegn klassifiseres boligbebyggelsen innen hver rute i bestemte kategorier, og dermed fås det fram hvilke bebyggelsesformer som eksisterer i undersøkelsesområdet.

På samme måten studeres endringen i bebyggelsen med fast bosatte, og hvilke konsekvenser denne endringen har på bosetningsmønsteret. All veksten har kommet i boligbebyggelsen, som har vokst med ca. 30 prosent. Økningen er konsentrert til ruter som utgjør en liten del av arealet og denne økningen er igjen ujevnt fordelt slik at over halvparten av økningen er konsentrert til ruter som bare utgjør 3,1 prosent av arealet i undersøkelsesområdet.

Når mikrolokaliseringen i rutene med økning undersøkes, viser det seg at det er en sammenheng mellom den opprinnelige bebyggelsestettheten og økningen i bebyggelsestettheten. Grovt kan økningen deles i to klasser, en klasse med stor økning i boligbebyggelsestettheten og høy boligbebyggelsestetthet fra før, og en klasse med liten økning og lav opprinnelig boligbyg-

gelsestetthet. Ved å dele områdene nærmere inn etter andelen i klyngebebyggelse ved begge registreringstidspunkt, ser det ut som de to hovedgruppene skyldes at to forskjellige utbyggingsformer dominerer. En samlet utbygging som først og fremst forekommer i områder med feltbebyggelse fra før, og en spredt utbygging som forekommer i områder uten tidligere boligbebyggelse og i områder med virkelig spredt bebyggelse fra før.

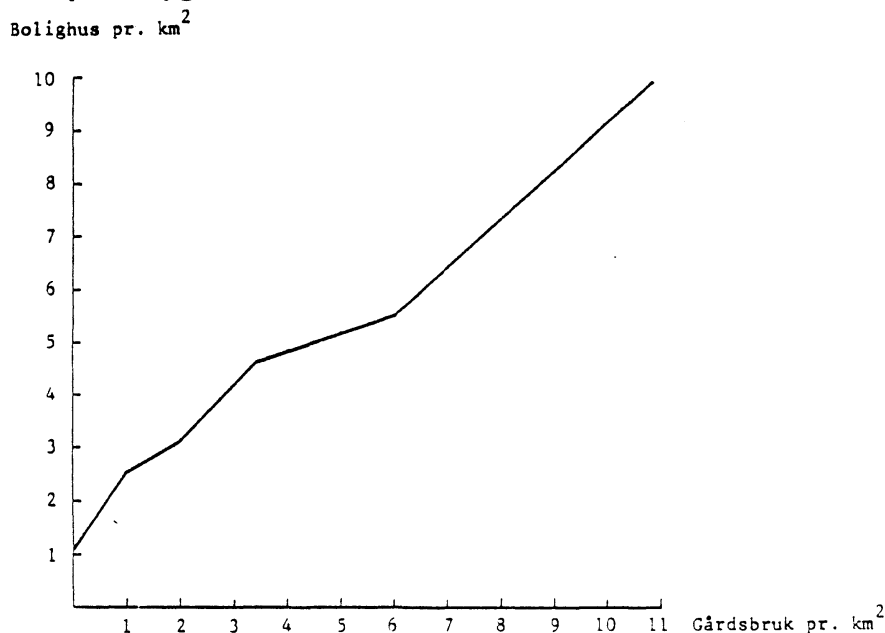
Til slutt deles undersøkelsesområdet inn i flere delområder som studeres hver for seg. Mye av bebyggelsen er lokalisert i sonene rundt tettstedene, men i løpet av undersøkelsesperioden kan ingen ytterligere konsentrasjon til disse områdene påvises. Det er imidlertid klare forskjeller på hvilke utbyggingsformer som dominerer i og utenfor tettstedssonene. Dessuten har veksten i de nordligste deler av undersøkelsesområdet, som er influert av hovedstadsregionen, vært sterk. I neste kapittel blir derfor regionale forskjeller studert.

5.2 Bosetningsmønster 1975

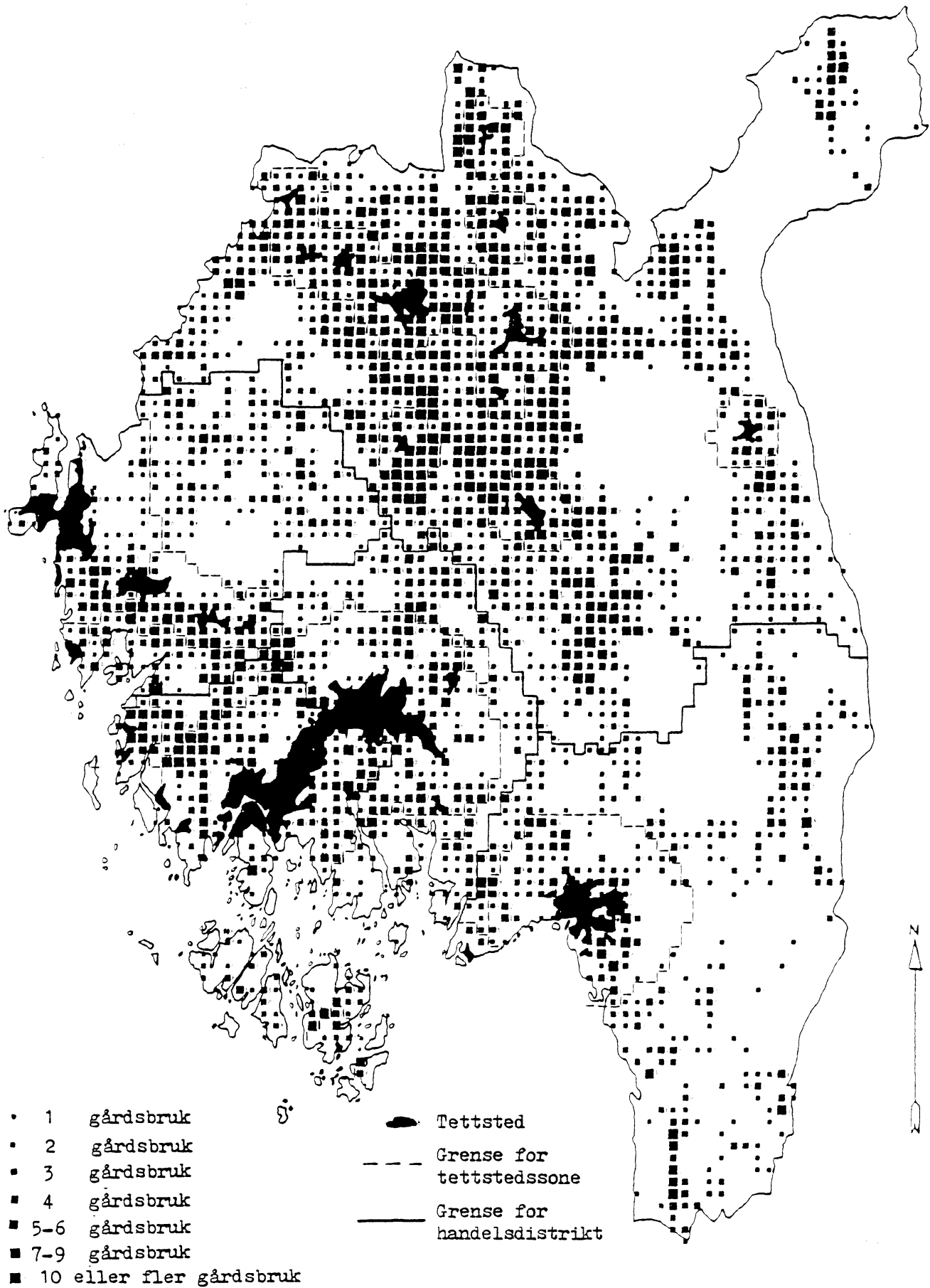
I 1975 var det 6195 gårdsbruk og 9934 bolighus i spredtbygd strøk i Østfold. Boligbebyggelsen utenom gårdsbebyggelsen dominerer altså og utgjør 61,6 prosent av bebyggelsen med fast bosatte. Figur 5.2 og 5.3 viser at lokaliseringsmønsteret til gårds- og boligbebyggelsen minner mye om hverandre.

Dette kommer også fram på figur 5.1 som viser den gjennomsnittlige boligbebyggelsestettheten i registreringsruter med forskjellig gårdsbebyggelsestetthet. Jo tettere gårdsbebyggelsen er, desto tettere er boligbebyggelsen, fra gjennomsnittlig 1,1 bolighus pr. km² i ruter uten gårdsbebyggelse til 9,9 bolighus pr km² i ruter med minst 10 gårdsbruk pr km².

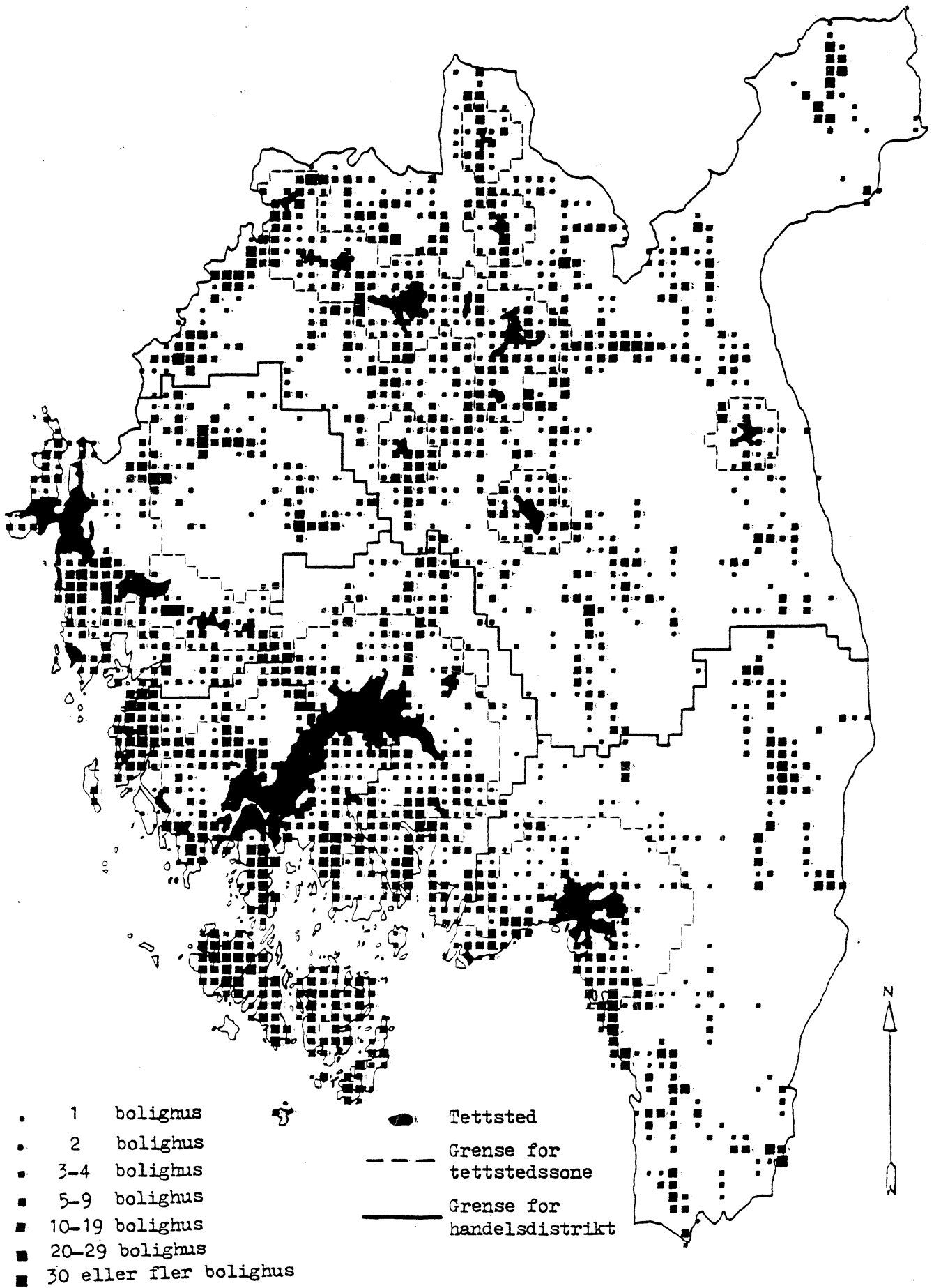
Figur 5.1 Boligbebyggelsens tetthet etter gårdsbebyggelsens tetthet. Spredtbygd strøk. Østfold. 1975

Figur 5.2 Gårdsbebyggelse. Spredtbygd strøk i Østfold, 1975.

Figur 5.3 Boligbebyggelse. Spredtbygde strøk i Østfold, 1975.

Som beskrevet i kapittel 2, var de opprinnelige tettstedenes funksjon å betjene de areelle næringer rundt. Vanligvis var de bosatte i boligbebyggelsen nær knyttet til landbruksnæringen enten som arbeidskraft eller i forbindelse med handel eller håndverk. Det er derfor ikke overraskende at gårds- og boligbebyggelsen i makro viser stor grad av samlokalisering. Senere har imidlertid andre faktorer fått større betydning for boligbebyggelsens lokalisering. Eksempler på slike faktorer er utnyttelsen av lokale naturressurser som f. eks. fossekraft, kommunikasjonsmessige fortrinn i forbindelse med handelens økende betydning og industrietableringer i bestemte områder. Ved en nærmere betraktning av figur 5.2 og 5.3 går det også fram at gårdsbebyggelsen er relativt jevnt fordelt utover rommet mens boligbebyggelsen er konsentrert til færre områder med tettere bebyggelse. Særlig er boligbebyggelsen konsentrert langs kysten og langs hovedveiene der tilgjengeligheten er best, og rundt tettstedene der det meste av industri og service fins.

Tabell 5.1 Areal etter bebyggelsestetthet i ruter. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold. 1975.

Bebyggelsestype	Boligbebyggelsestetthet 1975							
	I alt	Ubebygd	1	2-4	5-9	10-49	Minst 50	
			hus/km ²	hus/km ²	hus/km ²	hus/km ²	hus/km ²	
			Km ²					
Gårdsbebyggelse	3 754,8	1 654,8	571,2	1 152,7	358,5	17,6	-	
Boligbebyggelse	3 754,8	2 195,2	431,3	517,0	317,0	283,4	10,9	
			Prosent					
Gårdsbebyggelse	100,0	44,1	15,2	30,7	9,5	0,5	-	
Boligbebyggelse	100,0	58,5	11,5	13,8	8,4	7,5	0,3	

Tabell 5.1 viser også at boligbebyggelsen er mer konsentrert enn gårdsbebyggelsen. 2 269 ruter, som utgjorde 44,1 prosent av arealet, er uten gårdsbebyggelse, og ingen ruter har fler enn 20 gårdsbruk pr. km². Hele 2 797 ruter, som utgjør 58,5 prosent av arealet, er uten boligbebyggelse. Til gjengjeld er det store områder med tett boligbebyggelse. Tettheten kommer i enkelte områder opp i over 100 bolighus pr. km².

Det er ikke overraskende at boligbebyggelsen er mer agglomerert enn gårdsbebyggelsen. Gårdsbebyggelsen er knyttet til en areell næring, og det er naturgeografiske forhold som klima, jordsmonn, topografi osv. som bestemmer dens lokalisering. Naturressursene har en absolutt lokalisering i rommet, og siden hver enhet av gårdsbebyggelsen er knyttet til et areal av en viss utstrekning, dannes et spredt bosettingsmønster med liten grad av konsentrasjon.

Lokaliseringen til dagens boligbebyggelse er i mindre grad knyttet til naturgeografiske forhold og spesielle arealer. Først og fremst er den bestemt av avstand til arbeidsplass og tilgjengelighet til service. Arbeidsplassene er oftest spesialiserte og krever samarbeid mellom flere arbeidere. Produktene er avhengig av å omsettes på et marked, og servicetilbudene er avhengige av et kundegrunnlag. Boligbebyggelsens relative lokalisering i forhold til andre mennesker og markeder er avgjørende. Det skaper et agglomerert bosetningsmønster som særlig kommer til syne i byene og tettstedene. Men også bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk er preget av disse lokaliseringsbetingelsene og gir et agglomerert mønster konsentrert til færre områder.

5.3 Boligbebyggelsens mikrolokalisering

Boligbebyggelsen er konsentrert til færre ruter enn gårdsbebyggelsen, og bebyggelsestettheten kan være forholdsvis høy. Registreringsenheten er ruter på en kvadratkilometer, og det er et relativt stort område. Med en gjennomsnittsstørrelse på tomte på en dekar, er det plass til tusen bolighus i en slik rute. Boligbebyggelsestetthet over 200 bolighus pr. km² er ikke registrert, så det er fortsatt relativt god plass i selv de tette bebygde rutene. Mikrolokaliseringen innen ruter med lik bebyggelsestetthet kan derfor variere mye.

I det hele tatt er inntrykket som gis av konsentrasjonen avhengig av rutestørrelsen. Ideelt sett bør den velges slik at en rute bare inneholder en agglomerering, og ingen agglomerering blir delt mellom flere ruter. Dette er umulig i praksis, og for å være mer uavhengig av rutestørrelsen er det registrert om bebyggelsen ligger i klynge eller ikke.

Forskjellige inndelinger er benyttet når lokaliseringsmønsteret i spredtbygd strøk skal studeres nærmere. Aase (1967) deler bebyggelsen inn i randbebyggelse og helt spredt bebyggelse. Solerød (1969) og Jensen (1969) skiller også ut randbebyggelsen. Hvordan den defineres varierer noe, men hensikten er å skille ut bebyggelsen som ligger som et band langs hovedvegen.

Bebyggelsesformen representerer minste motstands veg for byggherren fordi tilretteleggingstiltakene er enklest der. Ofte kommer imidlertid bebyggelsesformen i konflikt med trafikkinteressene. Veien som opprinnelig

var en lokaliseringsfordel kan etterhvert bli en ulempe. Trafikken øker og trafikkantene ønsker å komme hurtigst mulig fram. Randbebyggelsen blir plaget av støy og forurensning, og faren for trafikkulykker er åpenbar. Dessuten stenger randbebyggelsen veien inne, og fører til problemer når eventuelle veiutvidelser blir nødvendig.

Den helt spredte bebyggelsen er en annen klasse som er vanlig å skille ut. Den representerer den opprinnelige bebyggelsesformen i spredtbygd strøk, og selv om også den kan ligge langs hovedveiene, er den ikke så kompakt som randbebyggelsen. Vanligvis er andre lokaliseringsfaktorer som tilknytning til familieeiendom viktigere for denne bebyggelsesformen.

Det er også vanlig å skille ut den tettste delen av boligbebyggelsen som en egen klasse. Denne bebyggelsen var gjerne knyttet til lokalsentre, men etterhvert er det blitt stadig mer vanlig med boligfelt også i spredtbygd strøk. Ofte er boligfeltene lokalisert slik at de fleste bosatte, arbeidere og benytter seg av servicetilbudene i tettsteder i nærheten.

Andre inndelinger tar direkte utgangspunkt i antall hus eller boliger innen et område. En mulighet er å ta utgangspunkt i kloakkforskriftene eller retningslinjene i Lov om vern mot vannforurensning. Der defineres et hus som tettliggende dersom det innen en radius på 300 meter finnes minst 6 andre hus.

Utgangspunktet i denne undersøkelsen er også bebyggelsestettheten. Den tettste bebyggelsen avgrenses, og med bebyggelse i klynge menes da minimum fem bebyggelsesenheter med en innbyrdes avstand på maksimum 50 meter. En klynge behøver ikke å bestå av fem bolighus, men kan godt bestå av f.eks. to bolighus, to fritidshus og et gårdsbruk.

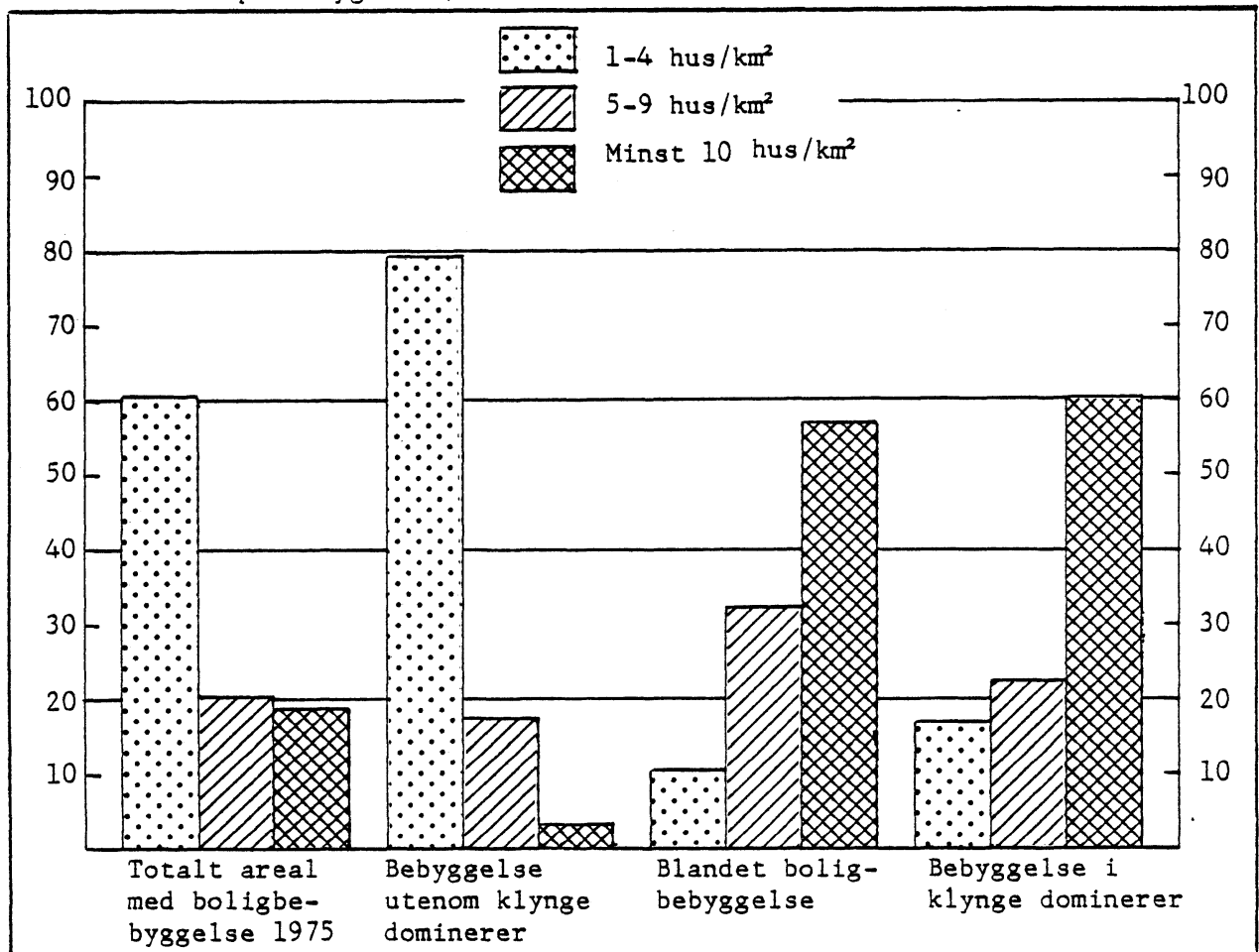
Denne definisjonen er knyttet til eksklavereregelen i tettstedsdefinisjonen¹⁾, og kan ses som en utvidelse av den. Dessuten er parallellen med retningslinjene i Lov om vern mot vannforurensning åpenbar. Når syv hus ligger på en rekke f.eks. langs en veg med 50 meter mellom hvert hus, blir det 300 meter mellom endehusene. Uansett vil antagelig definisjonene i praksis slå nokså likt ut når det gjelder å identifisere en bebyggelsessamling. En av hensiktene her er å identifisere slike bebyggelsessamlinger allerede i spiren, og definisjonen på bebyggelsessamlinger er derfor satt lavt.

1) Se Statistisk Sentralbyrå: Arealbruksstatistikk for tettsteder

5.3.1 Sammenheng mellom tetthet og klyngebebyggelse

For å få et best mulig inntrykk av lokaliseringsmønsteret til boligbebyggelsen er det nødvendig å betrakte både tettheten og andelen i klyngebebyggelse innen registreringsrutene. Definisjonen av klyngebebyggelsen er en form for tetthetsdefinisjon. Av den grunn vil det naturlig nok være en sammenheng mellom de to variablene. Tabell 5.1 viste at ruter med boligbebyggelse i 1975 utgjorde bare litt over 40 prosent av arealet i undersøkelsesområdet. Figur 5.4 fordeler dette arealet på de forskjellige tetthetsklassene etter andelen av boligbebyggelsen i klynge.

Figur 5.4. Andel av areal med forskjellig boligbebyggelsestetthet etter andelen bebyggelse i klynge. Ruter med boligbebyggelse 1975. Spredtbygd strøk i Østfold

Rutene er delt inn i tre kategorier etter andelen i klyngebebyggelse

- Boligbebyggelse utenom klynge dominerer (mindre enn 25 prosent i klyngebebyggelse).
- Blandet boligbebyggelse (25-75 prosent i klyngebebyggelse).
- Boligbebyggelse i klynge dominerer (mer enn 75 prosent i klyngebebyggelse).

Mesteparten av rutene med boligbebyggelse har en bebyggelsestetthet på 1-4 bolighus pr. km² (første søylegruppe figur 5.4). Men mens ruter med denne bebyggelsestetthet utgjør hele 80 prosent av arealet i områdene der boligbebyggelsen utenom klynge dominerer, utgjør de bare 17 prosent av arealet i rutene der klyngebebyggelsen dominerer. Til gjengjeld finnes det nesten ikke areal med minst 10 bolighus pr. km² i rutene der boligbebyggelsen utenom klynge dominerer, mens over 60 prosent av arealet der klyngebebyggelsen dominerer finnes i ruter med en så høy bebyggelsestetthet. Det er altså en nær sammenheng mellom boligbebyggelsestettheten og andelen i klyngebebyggelse.

Tabell 5.2 Total boligbebyggelse etter andel i klyngebebyggelse og bebyggelsestetthet i ruta. Spredtbygd strøk i Østfold. 1975.

Boligbebyggelse	Boligbebyggelse i alt	Boligbebyggelsestetthet 1975		
		4-5 hus pr. km ²	5-9 hus pr. km ²	Minst 10 hus pr. km ²
Bolighus				
I alt.....	9 934	1 879	2 089	5 966
Bebyggelse utenom klynge dominerer.....	3 409	1 711	1 226	472
Blandet boligbebyggelse.....	2 616	81	525	2 010
Bebyggelse i klynge dominerer	3 909	87	338	3 484
Relative tall				
I alt.....	100,0	18,9	21,0	60,1
Bebyggelse utenom klynge dominerer.....	34,3	17,2	12,3	4,8
Blandet boligbebyggelse.....	26,3	0,8	5,3	20,2
Bebyggelse i klynge dominerer	39,4	0,9	3,4	35,1

Tabell 5.2 viser at over en tredjedel av boligbebyggelsen i 1975 finnes i rutene med høyest tetthet og størst andel i klyngebebyggelse. Mesteparten av denne bebyggelsen er sannsynligvis feltbebyggelse. Det samme vil gjelde for klassen med den høyeste tettheten med blandet bebyggelse, som utgjør 20,2 prosent. Men en noe større andel her kan være randbebyggelse. De to andre store klassene med boligbebyggelse finnes i områdene der bebyggelsen utenom klynge dominerer og der tettheten er lav og middels. Det er virkelig spredt bebyggelse. Mye av bebyggelsen i de øvrige klassene er sannsynligvis randbebyggelse på ulike stadier i fortettingsprosessen.

5.4 Endring i bebyggelsen med fast bosatte

Fra 1965 til 1975 har gårdsbebyggelsen hatt en nedgang på 1,3 prosent. Nettoendringen er så liten at gårdsbebyggelsen kan betraktes som tilnærmet konstant.

Tabell 5.3. Gårds- og boligbebyggelse. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965-1975.

Bebyggelsestype	Antall hus			Prosent endring
	1965	1975	Endring	
Gårdsbebyggelse	6 279	6 195	- 84	- 1,3
Boligbebyggelse	7 630	9 934	2 304	30,2

Boligbebyggelsen har hatt en nettoøkning på hele 30,2 prosent. Nettoøkningen dekker over en avgang på 60 bolighus. Avgangen utgjør mindre enn én prosent av boligbebyggelsen i 1965 så den er ubetydelig. I den videre analyse er det bruttoøkningen til boligbebyggelsen som behandles.

Tabell 5.4. Areal etter utvikling i boligbebyggelsen 1965-1975. Spredtbygd strøk i Østfold.

Rutetype	Samlet areal	
	Km ²	Prosent
I alt.....	3 754,8	100,0
Konstant boligbebyggelse.....	2 913,4	77,6
Økning i boligbebyggelsen.....	787,8	21,0
Avgang i boligbebyggelsen.....	53,6	1,4

Økningen er konsentrert til ruter som tilsammen utgjør 21,0 prosent av arealet i spredtbygd strøk i Østfold. Men heller ikke i disse rutene har økningen vært jevnt fordelt. Over 30 prosent av økningen har skjedd i ruter med en økning på minst 10 bolighus pr. km², og over 20 prosent av økningen i ruter med en tetthet på mellom 5 og 9 bolighus pr. km². De rutene er tilsammen på 116,9 (82,5 + 34,4) km² og utgjør bare 3,1 prosent av det totale arealet i undersøkelsesområdet.

Tabell 5.5. Areal og boligbebyggelsesøkning 1965-1975 etter økning i boligbebyggelsestettheten¹⁾ i ruta. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold.

	Økning i boligbebyggelsestettheten				
	I alt	1-2 hus/km ²	3-4 hus/km ²	5-9 hus/km ²	minst 10 hus/km ²
	Km ²				
Areal	787,8	523,8	147,1	82,5	34,4
	Bolighus				
Boligbebyggelsesøkning ...	2 364	634	489	514	727
	Prosent				
Boligbebyggelsesøkning ...	100,0	26,8	20,7	21,7	30,8

5.5 Boligbebyggelsesøkningens art

Det er rimelig å spørre hvorfor økningen i boligbebyggelsen er konsentrert til relativt få områder, og hva som kjennetegner økningen og den opprinnelige boligbebyggelsen i disse områdene. I første omgang er det dette som blir behandlet mens økningens lokalisering i rommet blir tatt opp senere i kapitlet. Når det gjelder økningens art, er det vanlig å benytte begrepene samlet og spredt utbygging. Med samlet utbygging menes boligtilvekst i byggefelt. Byggefeltene er som oftest kommunale, og anlegg for vei, vann og kloakk ordnes felles. All utbygging foregår vanligvis samtidig over et relativt kort tidsrom. Spredt utbygging er oppføring av enkelthus utenfor boligfelter, oftest på privat initiativ, og vei, vann og avløp ordnes enkeltvis.

En fortettingsprosess i den gamle bebyggelsen foregår stadig, både ved utvidelse og sammenbinding av små husgrupper, ved sammenbinding av enkelthus og ved fortetting innen husgrupper. Av den grunn er det ikke alltid like lett å avgjøre om en utbygging er samlet eller spredt. Særlig vil det være vanskelig ettersom det bare er nettoendringen i de enkelte registreringsrutene som er kjent i denne undersøkelsen.

1) Økningen i boligbebyggelsestettheten er i denne oppgaven regnet som antall bolighus i økning pr. km² landareal. Riktigere hadde det vært å trekke fra det fra før bebygde arealet og ta utgangspunkt i det ubebygde arealet. I de fleste tilfeller blir resultatet det samme fordi det bebygde arealet utgjør en ubetydelig del av det totale arealet. Men i de fra før tette bebygde områdene er den utregnede økningen i boligbebyggelsestetthet litt for liten.

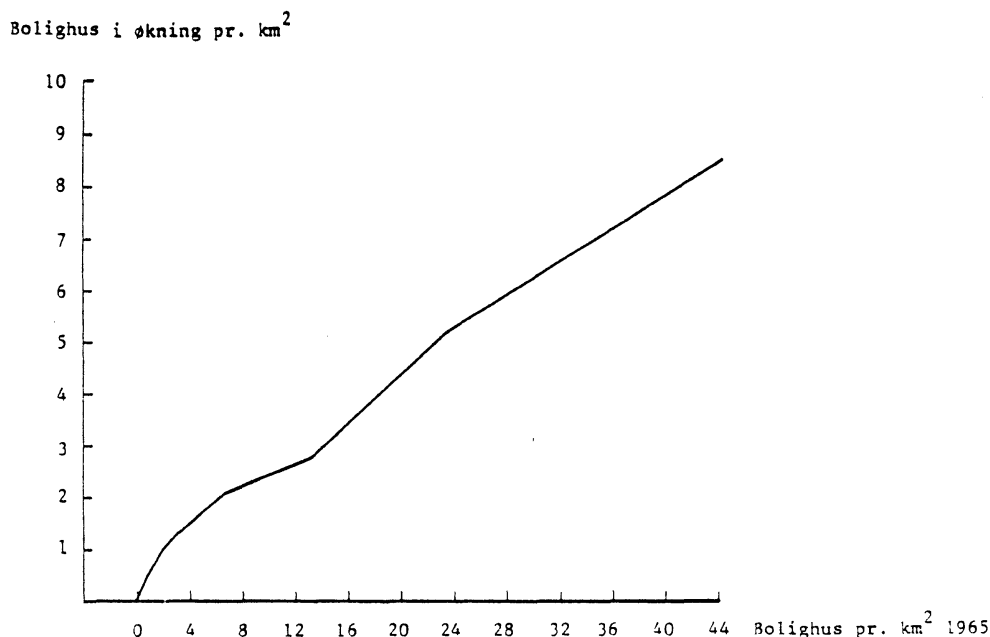
Når utbyggingen skal studeres, er det derfor nødvendig å betrakte både det opprinnelige bebyggelsesmønsteret og det nye bebyggelsesmønsteret for å se om rutas karakter er blitt endret. En faktor som kan påvirke utbyggingen er den opprinnelige bebyggelsestettheten. Mye av utbyggingen vil sannsynligvis trekkes til områder med tidligere boligbebyggelse. I disse områdene eksisterer allerede infrastruktur som vei, vann, kloakk, skole og forretninger. Det gjør en videre utbygging lettere, og kan trekke til seg mer bebyggelse.

I det minste vil dette gjelde når det er snakk om samlet utbygging. En spredt utbygging vil ikke i samme grad være avhengig av en slik infrastruktur. Andre faktorer som tilgangen på enkelttomter med byggetillatelse, vil kunne bety mer. I tillegg til bebyggelsestettheten er det derfor nødvendig å studere selve bebyggelsesmønsteret og utviklingen av det.

5.5.1 Sammenheng mellom opprinnelig bebyggelsestetthet og endring i bebyggelsestettheten

En første tilnærming er å undersøke hvordan den opprinnelige boligbebyggelsestettheten var i områdene med økning i boligbebyggelsen. Boligbebyggelsen i 1965 er derfor inndelt i tetthetsklasser etter antall bolighus pr. km². Figur 5.5 viser at det er nær sammenheng mellom boligbebyggelsestettheten i 1965 og økningen i boligbebyggelsestettheten. Jo tettere boligbebyggelsen var i 1965, jo større har økningen i tettheten vært. Den varierer fra gjennomsnittlig 0,0 bolighus i økning pr. km² i ruter uten boligbebyggelse i 1965 til 8,5 bolighus i økning pr. km² i ruter med tetthet over 30 bolighus pr. km² i 1965.

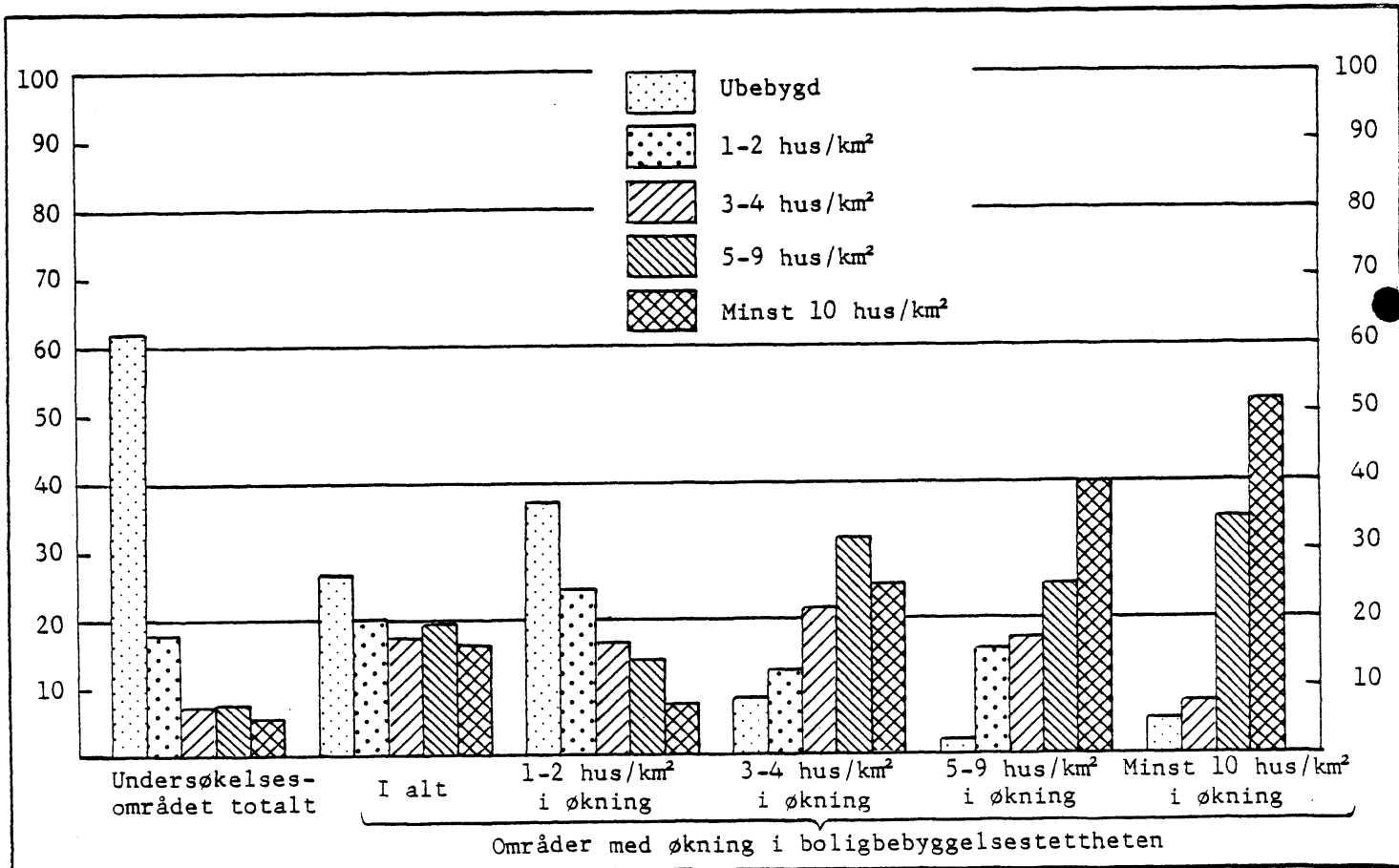
Figur 5.5 Økning i boligbebyggelsestettheten 1965-1975 etter boligbebyggelsestettheten 1965. Spredtbygd strøk i Østfold.

Selv om tendensen er klar, kan det være store avvik fra gjennomsnittet. Figur 5.6 viser fordelingen på ulike boligbebyggelsestetthetsklasser 1965 etter hvordan utviklingen har vært i området. Den første søylegruppen viser undersøkelsesområdet totalt. Ruter uten boligbebyggelse dominerer, og arealet i disse rutene utgjør over 60 prosent av undersøkelsesområdet. Ruter med en tetthet over 2 bolighus pr. km² utgjør bare en liten andel av arealet.

Neste søylegruppe viser fordelingen innen alle rutene med økning i boligbebyggelsen. Fordelingen av arealet på de ulike tetthetsklassene i 1965 i dette området er ganske jevn. Når dette området ytterligere deles opp etter økningen i boligbebyggelsestettheten, er det igjen store variasjoner. Denne fordelingen vises i de fire siste søylegruppene. I områdene med liten økning i boligbebyggelsestettheten dominerer ruter med opprinnelig lav bebyggelsestetthet (søylar med lys skravur), og jo større økningen i boligbebyggelsestettheten har vært, jo mer dominerende er områdene med tettere boligbebyggelse fra før (søylar med mørk skravur).

Figur 5.6. Andel areal i ulike boligbebyggelsestetthetsklasser 1965 etter økning i boligbebyggelsestettheten. Spredtbygd strøk i Østfold.

For det første skiller altså rutene med økning i boligbebyggelsen seg ut ved at få ruter er uten boligbebyggelse fra før. Dernest er det en klar sammenheng mellom økningen og den opprinnelige boligbebyggelsestettheten. Hypotesen om at sannsynligheten for nybygging øker med den opprinnelige bebyggelsestettheten bekreftes altså.

For det andre er det en klar sammenheng mellom størrelsen på tetthetsøkningen, og den opprinnelige boligbebyggelsestettheten. Grovt kan tilveksten i boligbebyggelsen deles i to hovedgrupper. En gruppe med relativt stor økning i boligbebyggelsestettheten og forholdsvis tett boligbebyggelse i 1965 (minst 5 bolighus pr. km² både i 1965 og i økning), og en annen hovedgruppe med relativt liten økning i boligbebyggelsestettheten og lav bebyggelsestetthet i 1965 (mindre enn 5 bolighus pr. km² både i økning og i 1965). Tabell 5.6 viser at 41,4 prosent av økningen har kommet i gruppen med stor tilvekst og høy boligbebyggelsestetthet 1965 og 28,9 i gruppen med liten tilvekst og lav boligbebyggelsestetthet 1965.

Tabell 5.6 Boligbebyggelse i økning 1965-1975 etter boligbebyggelsestetthet 1965. Absolutte og relative tall. Spredtbygd strøk i Østfold.

Økning i bolig- bebyggelses- tetthet	Boligbebyggelsestetthet 1965		
	I alt	0-4 hus/km ²	minst 5 hus/km ²
Bolighus			
I alt	2 364	946	1 418
1-4 hus/km ²	1 123	683	440
minst 5 hus/km ² ..	1 241	263	978
Relative tall			
I alt	100,0	40,0	60,0
1-4 hus/km ²	47,5	28,9	18,6
minst 5 hus/km ² ..	52,5	11,1	41,4

Dette skillet kan komme av at det er to forskjellige utbyggingsformer som dominerer. I områdene med lav tetthet og liten vekst i boligbebyggelsestettheten dominerer spredt utbygging, og i områdene med høy tetthet og stor vekst i boligbebyggelsestettheten dominerer samlet utbygging. For å undersøke dette nærmere må andelen av boligbebyggelsen i og utenom klynge studeres.

Tabell 5.8 Økning i boligbebyggelsen 1965-1975 etter dominerende bebyggelseskarakter før og etter økningen. Absolutte og relative tall. Spredtbygd strøk i Østfold.

Ruter med økning i boligbebyggelsen	I alt	Dominerende bebyggelsestype 1975		
		Bebyggelse utenom klynge dominerer	Blandet bebyggelse	Bebyggelse i klynge dominerer
Bolighus				
I alt	2 364	770	544	1 050
Ruter som ikke har skiftet karakter	1 569	606	339	624
Ruter der klyngebebyggelsen har blitt mer dominerende	585	-	171	414
Ruter der klyngebebyggelsen har blitt mindre dominerende	34	3	31	-
Ruter uten boligbebyggelse fra før	176	161	3	12
Relative tall				
I alt	100	32,6	23,0	44,4
Ruter som ikke har skiftet karakter	66,4	25,6	14,3	26,4
Ruter der klyngebebyggelsen har blitt mer dominerende	24,7	-	7,2	17,5
Ruter der klyngebebyggelsen har blitt mindre dominerende	1,4	0,1	1,3	-
Ruter uten boligbebyggelse fra før	7,4	6,8	0,1	0,5

I tabell 5.8 er rutene fordelt på denne måten. Den viser at omtrent to tredjedeler av økningen har kommet i ruter som ikke har skiftet karakter. Litt over en fjerdedel har kommet i ruter som har skiftet karakter, og under 10 prosent er bygd i ruter der det ikke var boligbebyggelse fra før.

Det meste av økningen skjer altså i områder som ikke har skiftet karakter, og i disse områdene har over 600 bolighus kommet i økning både i ruter som domineres av bebyggelse utenom klynger og i ruter som domineres av bebyggelse i klynger. Nesten 600 bolighus har også kommet til i ruter der klyngebebyggelsen har blitt mer dominerende, mens under 200 bolighus har kommet til i ruter uten boligbebyggelse fra før.

Klasseinndelingene baserer seg på andelen av bebyggelse i klynge ved de to registreringspunktene, og tar ikke hensyn til den egentlige endringen. Av den grunn er det nødvendig å undersøke de ulike områdene nærmere. Grensene er satt ved bestemte prosenttall, og en rute kan skifte klasse

uten at det er skjedd noen vesentlig endring. F.eks. vil en rute som har 75,0 prosent av bebyggelsen i klynge ved første tidspunkt og 75,1 ved andre tidspunkt, skifte klasse. En rute som har 25,0 prosent av bebyggelsen i klynge ved første tidspunkt og 75,0 ved andre, vil derimot ikke skifte klasse.

Tabell 5.9 Boligbebyggelsestetthet og andel av boligbebyggelsen i klynge i ruter med økning i boligbebyggelsen. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965-1975.

Ruter med økning i boligbebyggelsen	Boligbebyggelsestetthet			Andel i klyngebebyggelse	
	1965	1975	Endring	1965	1975
	Hus/km ²			Prosent	
I alt.....	5,7	8,7	3,0	53,3	58,3
Områder som ikke har skiftet karakter					
Bebyggelse utenom klynge dominerer.	2,8	4,7	1,9	0,5	1,1
Blandet bebyggelse.....	10,4	13,6	3,2	52,6	56,9
Bebyggelse i klynge dominerer.....	19,9	27,5	7,6	91,7	92,8
Områder som har skiftet karakter					
Utenom klynge dominerer -> blandet bebyggelse.....	5,5	9,2	3,7	5,6	50,6
Utenom klynge dominerer -> I klynge dominerer.....	5,2	15,8	10,6	5,0	92,6
Blandet bebyggelse -> I klynge dominerer.....	10,1	16,4	6,3	63,3	87,0
Områder der klyngebebyggelsen er blitt mindre dominerende.....	8,5	12,3	3,8	67,6	56,1
Områder uten boligbebyggelse fra før.	-	1,3	1,3	-	7,0

For å undersøke dette nærmere viser tabell 5.9 andelen i klyngebebyggelse i de ulike områdene ved begge registreringstidspunkt. Andelen i områdene som ikke har skiftet karakter har holdt seg noenlunde konstant, mens bebyggelsesandelen i klynge jevnt over er blitt mye høyere i områdene som har skiftet karakter. Det bekreftes derfor at endringen i bosettingsmønsteret har vært reell i områdene som har skiftet karakter, og at det ikke har vært vesentlige endringer i bosettingsmønsteret i områdene som ikke har skiftet karakter.

Tidligere i kapitlet er bosetningsmønsteret og utviklingen av det studert ved hjelp av bebyggelsestettheter. For å trekke paralleller til resultatene derfra viser tabell 5.9 også boligbebyggelsestettheten i de ulike områdene. I områdene der bebyggelsen utenom klynge dominerer ved siste tidspunkt har endringen i boligbebyggelsestettheten vært liten. Disse områdene hadde fra før en lav boligbebyggelsestetthet eller var uten boligbebyggelse i det hele tatt og tilsvarer hovedgruppa lav bebyggelsestetthet og liten økning i tettheten (tab. 5.6). Boligbebyggelsen har i disse områdene økt med 770 bolighus (tab.5.8), og veksten har skjedd i form av spredt utbygging i områder med virkelig spredt bebyggelse fra før.

I områdene der klyngebebyggelsen dominerer ved siste tidspunkt har økningen i boligbebyggelsestettheten vært stor. De fleste av disse områdene hadde også en høy boligbebyggelsestetthet fra før, så dette tilsvarer hovedgruppen stor økning i bebyggelsestettheten og tett bebyggelse fra før (tab. 5.6). Økningen i disse områdene er på 1 050 bolighus (tab.5.8), og veksten har skjedd i form av samlet utbygging der klyngebebyggelsen også dominerte i de fleste områdene fra før.

Områdene som er igjen har blandet bebyggelse ved siste registreringstidspunkt. Økningen har vært på 544 bolighus (tab.5.8), og det kan enten være randbebyggelse i ulike fortettingsfaser eller ruter med feltbebyggelse i en del av ruta, og virkelig spredt bebyggelse i en annen del av ruta.

5.6 Boligbebyggelsens konsentrasjon til spesielle områder

Foreløpig er bosetningsmønsteret og utviklingen av det betraktet i hele undersøkelsesområdet sett under ett. Boligbebyggelsens fordeling på ruter med ulik bebyggelsestetthet og mikrolokaliseringen innen de enkelte rutene er studert. Dessuten er områdene med økning studert nærmere, både med hensyn på den opprinnelige boligbebyggelsen, og med hensyn på økningens konsekvenser for mikrolokaliseringen. Det videre arbeid vil undersøke om boligbebyggelsen er lokalisert i spesielle områder, og om denne konsentrasjonen eventuelt er forsterket i løpet av undersøkelsesperioden.

Forskjellen mellom tettbygd og spredtbygd strøk er blitt stadig mindre, og bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk påvirkes av tettstedene. Kilometeroner rundt tettstedene er derfor avgrenset for å undersøke hvordan påvirkningen varierer med ulik avstand fra tettstedene. Disse sonene strekker seg 5 km ut fra tettstedsgrensene til Østfoldbyene (Halden, Fredrikstad, Sarpsborg og Moss) og 2 km ut fra tettstedsgrensene til de øvrige tettstedene.

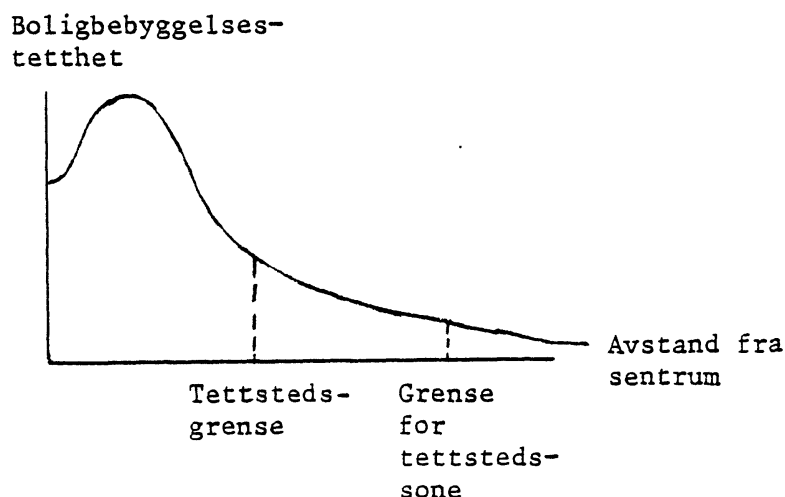
Dette er relativt snevre soner i hvert fall i landsmålestokk. Østfold er imidlertid et høyt urbanisert fylke, og det er kort avstand mellom tettstedene. En utvidelse av tettstedssonene vil føre til en uoversiktlig

avgrensing der soner fra flere tettsteder går over i hverandre. Selv om avstanden fra tettstedsgrensen og inn til sentrum kommer i tillegg, vil selv de ytterste områdene i tettstedssonene ligge i forholdsvis beskjeden avstand fra tettstedskjernen. Tettstedssonene vil altså ikke tilsvare influensomlandet, men avgrense en snevrere sone rundt tettstedene.

Muligheten for arbeidsbestemt pendling fra dette området er stor. Det vil si at boligens beliggenhet er bestemt ut fra arbeidsplassen. At boligen ligger utenfor tettstedsgrensen kan skyldes mangel på boliger i tettstedet, eller at nabokommunene bevisst planlegger boligfelt i nærheten av tettstedet for på den måten å trekke til seg nye innbyggere.

Både på grunn av en generell positiv påvirkning fra tettstedene og fordi en eventuell arbeidsbestemt pendling er lokalisert nær tettstedsgrensen er bebyggelsestettheten vanligvis størst i de tettstedsnære områdene. Generelt varierer befolkningstettheten og boligbebyggelsestettheten med avstand fra tettstedskjernen. Denne variasjonen er skjematisk framstilt på figur 5.7. Tettheten oppnår en topp et lite stykke fra sentrum for deretter å avta jevnt. På figuren er det antydnet hvor tettstedsgrensen og tettstedssonene kan befinne seg.

Figur 5.7 Boligbebyggelsestetthetens variasjon med avstand fra tettstedskjernen

Tettstedssonene er tegnet inn på kartene (figur 5.2 og 5.3) med stiplet linje. Drøyt fjerdeparten av arealet i undersøkelsesområdet ligger innenfor tettstedssonene. Sonene rundt små og store tettsteder er ganske jevnstore og drøyt 100 km^2 er felles (tabell 5.10)

Det er en klar konsentrasjon av boligbebyggelsen til tettstedssonene. Den gjennomsnittlige tettheten er $5,0$ bolighus pr km^2 i tettstedssonene og $1,8$ utenom. Den tettteste bebyggelsen fins i tettstedssonene som er felles både for store og små tettsteder.

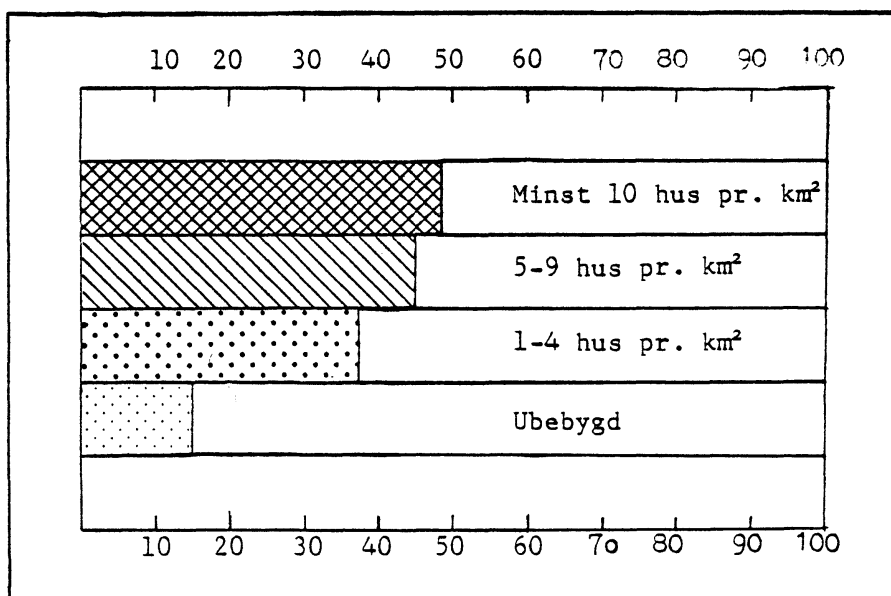
Tabell 5.10 Areal og boligbebyggelsestetthet 1975 etter soner fra tettsteder. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold

	Innenfor tettstedssoner					Utenfor tettstedssoner
	I alt	I alt	Både små og store tettsteder	Bare store tettsteder	Bare små tettsteder	
	Km ²					
Areal	3 754,8	971,9	114,4	433,0	424,5	2 782,9
	Hus/km ²					
Boligbebyggelsestetthet 1975	2,6	5,0	7,6	4,8	4,6	1,8

Drøyt fjerdeparten av arealet finnes i tettstedssonen når de betraktes under ett. Men når arealet deles opp etter boligbebyggelsestettheten i ruter varierer andelen som finnes innenfor tettstedssonene mye. Figur 5.8 viser at nesten halvparten av arealet i ruter med en bebyggelsestetthet på minst 10 bolighus pr. km² finnes innenfor tettstedssonene. De øvrige klassene med boligbebyggelse har også en høy andel av arealet i tettstedssonene, derimot finnes bare omtrent 15 prosent av arealet i ruter uten boligbebyggelse i tettstedssonene.

Den gjennomsnittlige boligbebyggelsestettheten er altså mye høyere i tettstedssonene både fordi få av områdene der er ubebygde, og fordi det meste av den tetteste bebyggelsen finnes der.

Figur 5.8 Tettstedssonenes arealandel av forskjellige tetthetsklasser. Boligbebyggelse. Spredtbygd strøk i Østfold. 1975.

5.7 Tettstedenes påvirkning på boligbebyggelsesutviklingen

På samme måten som boligbebyggelsestettheten varierer med avstand fra sentrum, er det generelt akseptert at veksten skjer med ulik hastighet i forskjellige soner fra tettstedskjernen¹⁾. Over tid skjer det en forskyvning slik at den sterkeste veksten stadig skjer i soner lenger fra tettstedet.

Når utbyggingens lokalisering vurderes, brukes begrepsparet sentralisert og desentralisert utbygging. En sentralisert utbygging kan foregå på flere nivåer avhengig av om utbyggingen foregår i tilknytning til regionsenter, andre tettsteder, mindre lokalsentre eller andre husklynger. På rutenivå er på sett og vis en sentralisert utbygging allerede påvist ettersom det er vist at utbyggingen er avhengig av den opprinnelige bebyggelsestettheten. Det er imidlertid mer fruktbart å skille mellom sentralisert og desentralisert utbygging på et høyere nivå, og sentralisert utbygging brukes i det følgende i betydningen at mye av utbyggingen i spredtbygd strøk er lokalisert til områdene nær tettstedene.

Tabell 5.11 viser boligbebyggelsens utvikling i de forskjellige sonene fra tettstedene i 1965 og 1975. Andelene har holdt seg forholdsvis konstante, men det har vært en liten forskyvning til områdene utenfor tettstedssonen. Denne forskyvningen har skjedd på bekostning av andelen i tettstedssonene rundt de store tettstedene. En sentralisert utbygging til områdene rundt tettstedene har altså ikke vært dominerende i undersøkelsesperioden.

Tabell 5.11 Boligbebyggelse etter soner fra tettsteder. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965-1975.

Bolig- bebyggelse	Innenfor tettstedssoner					Utenfor tettsteds- soner
	I alt	I alt	Både små og store tett- steder	Bare store tettsteder	Bare små tettsteder	
	Bolighus					
1965	7 630	3 790	659	1 666	1 465	3 840
1975	9 934	4 878	867	2 072	1 939	5 056
Endring	2 304	1 088	208	406	474	1 216
	Prosent					
1965	100,0	49,7	8,6	21,8	19,2	50,3
1975	100,0	49,1	8,7	20,9	19,5	50,9
Endring	100,0	47,2	9,0	17,6	20,6	52,8

1) Se bl. annet Rasmussen (1969)

Tettstedssonene er imidlertid forholdsvis snevert avgrenset, og en del av veksten kan ha skjedd like utenfor. Dessuten kan det også ha betydning at de nordligste delene av undersøkelsesområdet er påvirket av hovedstadsregionen. For å ta hensyn til disse faktorene er utviklingen i områdene som er avgrenset i forbindelse med intervjuundersøkelsen studert. Kommunene er da klassifisert etter påvirkningen fra tettsteder av ulik størrelse, og figur 4.3 viser inndelingen. Kommunene som er influert av Østfoldbyene er delt i to grupper, avhengig av om et annet mindre tettsted fins i kommunen eller ikke.

Tabell 5.12 Boligbebyggelsestetthet og utvikling i boligbebyggelsen etter tettstedsinfluens. Absolutte tall og prosent. Spredtbygd strøk i Østfold, 1965-1975

	Kommuner influert av					
	I alt	Hovedstadsområdet	Østfoldbyene alene	Østfoldbyene og andre tettsteder	Andre mindre tettsteder	Ikke særlig tettstedsinfluert
	Bolighus/km ²					
Boligbebyggelsestetthet						
1975	2,0	1,9	2,5	3,3	0,7	0,7
I endring	0,6	0,8	0,9	0,8	0,2	0,2
	Bolighus					
Boligbebyggelse						
1965	7 631	1 624	1 015	4 114	553	325
1975	9 934	2 350	1 377	5 061	720	426
Endring	2 303	726	362	947	167	101
Endringsandel/andel i 1965	1,0	1,5	1,2	0,8	1,0	1,0

Tabell 5.12 viser at den tetteste boligbebyggelsen i undersøkelsesområdet fins i kommunene som er influert av Østfoldbyene og samtidig har et annet tettsted innen kommunegrensen. Økningen i boligbebyggelsestettheten er omtrent like stor i kommunene som er influert av hovedstadsregionen og Østfoldbyene, og både når det gjelder boligbebyggelsestettheten og dens endring

går det et klart skille mellom disse og de to siste kommunegruppene.

I tabell 5.12 er andelen av boligbebyggelsen i 1965 og i endring fordelt på de ulike områdene. I siste linje i tabellen er disse to andelene sammenlignet, og det gir et mål på utviklingen. I forhold til boligbebyggelsesandelen i 1965 har en stor andel av veksten kommet i kommunene influert av hovedstadsregionen. Tilsvarende har en mindre andel av veksten enn boligbebyggelsesandelen i 1965 skulle tilsi, kommet i kommunene influert av Østfoldbyene, og som samtidig har et annet tettsted i kommunen. I de to kommunegruppene som er minst tettstedsinfluert er imidlertid andelen av veksten omtrent lik bebyggelsesandelen i 1965.

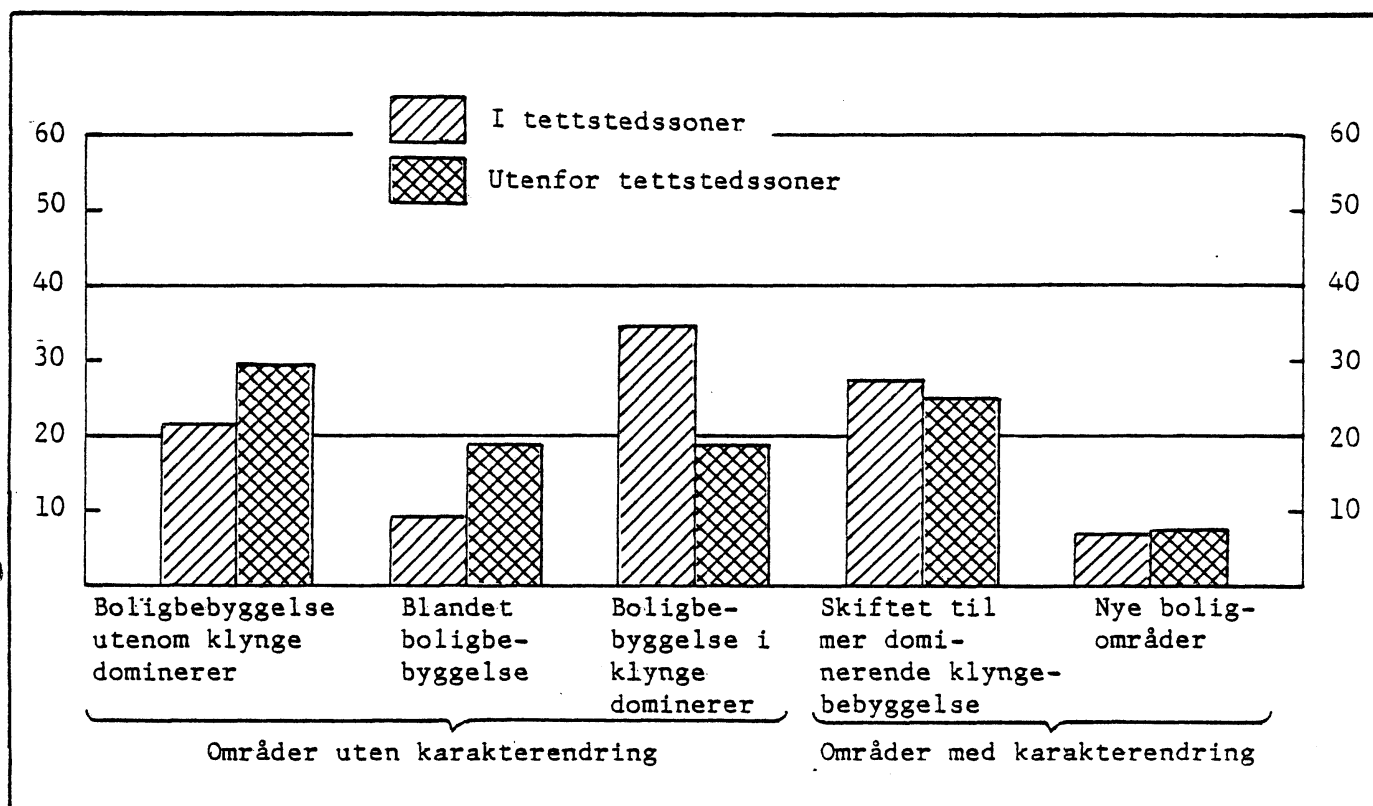
Heller ikke når et videre område enn tettstedssonen betraktes, virker det som det har vært noen ytterligere konsentrasjon mot tettstedene i løpet av undersøkelsesperioden. Det har imidlertid vært en viss forskyvning fra områdene rundt Østfoldbyene til områder influert av hovedstadsregionen.

Men selv om den totale boligbebyggelsesfordeling holder seg noenlunde stabil kan det være store variasjoner i bebyggelsesutviklingen i de forskjellige områdene. F.eks. kan det samtidig skje en samlet sentralisert og en spredt desentralisert utbygging.

5.8 Sammenheng mellom bebyggelsens art og lokalisering

For å undersøke dette nærmere er boligbebyggelsen igjen delt inn etter mikrolokaliseringen i ruta på samme måte som i tabell 5.8. Figur 5.9 viser denne fordelingen i og utenfor tettstedssonene. De klareste forskjellene fins i områder som ikke har skiftet karakter. Over en tredjedel av økningen i tettstedssonene har skjedd i ruter der klyngebebyggelsen dominerer. Utenfor tettstedssonene har derimot det meste av økningen skjedd i ruter der boligbebyggelsen utenom klynge dominerer. Det ser derfor ut som samlet utbygging har størst betydning i tettstedssonene, og spredt utbygging har større betydning utenfor sonene.

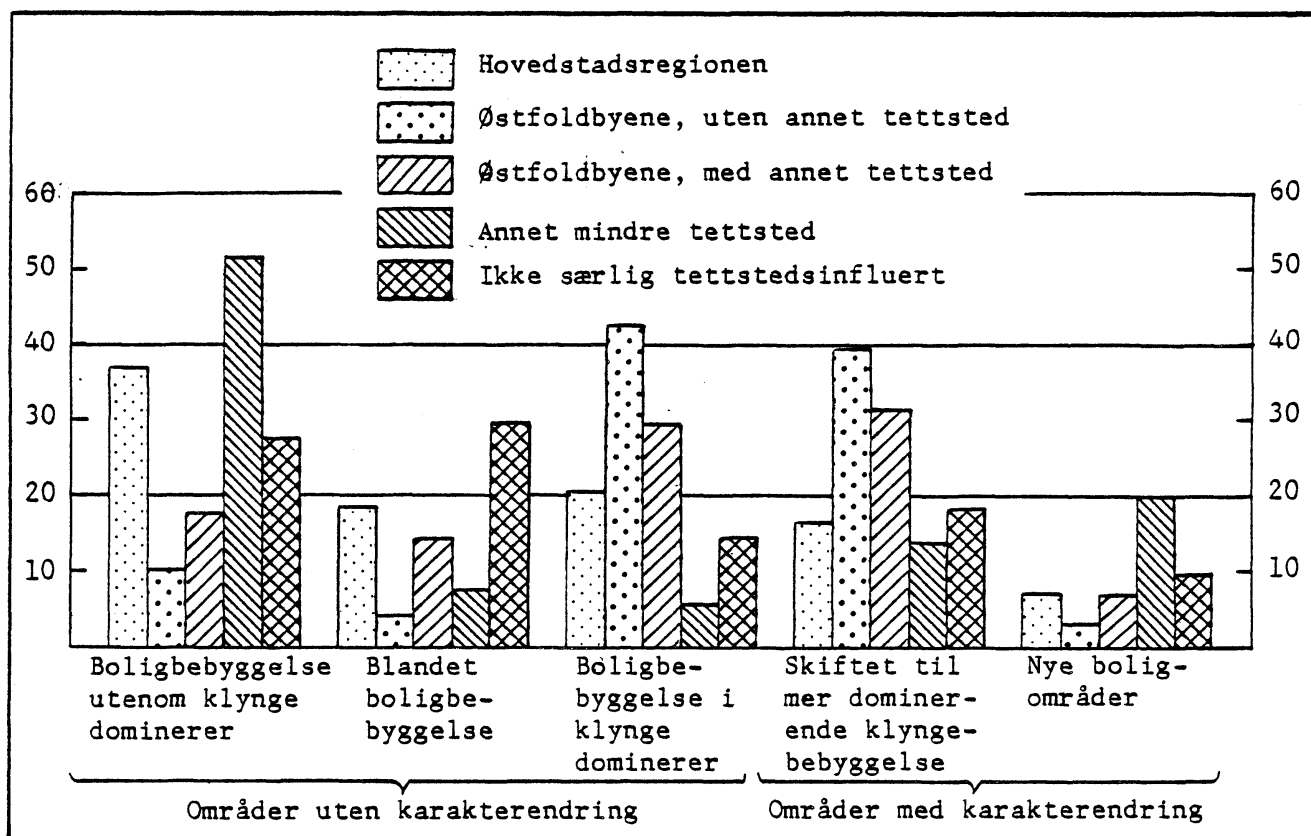
Figur 5.9 Andel av boligbebyggelsesøkningen 1965 - 1975 etter rutas karakter før og etter økningen, I og utenfor tettstedssoner. Spredtbygd strøk i Østfold.

På samme måte er bebyggelsesøkningen fordelt innen de ulike kommunegruppene i figur 5.10. Forskjellene er klare og særlig i kommunene influert av Østfoldbyene er en meget stor andel av tilveksten kommet i ruter der klyngebebyggelse dominerer ved siste tidspunkt. I kommunene som samtidig er uten annet tettsted har faktisk over 80 prosent av økningen kommet i ruter der klyngebebyggelsen har vært dominerende hele tiden, eller er blitt dominerende i løpet av undersøkelsesperioden. I kommunene influert av hovedstadsregionen er dette imidlertid ikke tilfelle, over en tredjedel av økningen her har kommet i ruter der boligbebyggelsen utenom klyngebebyggelsen dominerer. Kommunene som er influert bare av annet tettsted er de som har den mest typiske spredte utbyggingen. Over halvparten av økningen er kommet i ruter der bebyggelsen utenom klynger dominerer, og ytterligere 20 prosent i områder uten tidligere boligbebyggelse.

Mye av den samlede utbyggingen ser altså ut til å foregå innenfor tettstedssonene, først og fremst i kommuner influert av Østfoldbyene. Utenfor tettstedssonene og særlig i de andre kommunegruppene ser forholdsvis mye av økningen ut til å være spredt utbygging. Dette gjelder også kommuner som er influert av hovedstadsregionen. Selv om den totale bebyggelsesandelen er noenlunde konstant i de ulike områdene, er det altså store forskjeller på endringene som skjer innen de ulike områdene.

Figur 5.10 Andel av boligbebyggelsesøkningen 1965-1975 etter rutas karakter før og etter økning. Kommune-grupper. Spredtbygd strøk i Østfold.

5.9 Hovedtrekk i bosettingsmønsteret

Boligbebyggelsen i undersøkelsesområdet er ujevnt fordelt og en stor del er konsentrert rundt tettstedene. Fra 1965 til 1975 har boligbebyggelsen økt med ca. 30 prosent, og mye av økningen er lokalisert til noen få områder. Bebyggelsesandelen i ulike områder fra tettsteder har imidlertid vært noenlunde konstant, og det har ikke foregått noen ytterligere konsentrasjon til tettstedssonene. En viss forskyvning til kommuner influert av hovedstadsregionen var det eneste som kunne påvises.

Men likevel kan bosettingsmønsteret i de ulike områdene utvikle seg forskjellig. Det er nemlig påvist at det er flere utbyggingstyper som foregår, og forskjellige utbyggingstyper kan dominere i ulike områder. Bosettingsmønsteret kan derfor utvikle seg forskjellig selv om veksten er omtrent den samme.

Hvordan bosettingsmønsteret i spredtbygd strøk utvikler seg i et område kan avhenge av flere faktorer. I neste kapittel forsøkes disse faktorene forklart ved å ta utgangspunkt i en samlet region. Det vil si at bosettingsmønsteret i spredtbygd strøk bare betraktes som en del av et hele i en funksjonell region. I kapittel 7 tas det derimot utgangspunkt i det enkelte bolighus, og bostedspreferansene til de som bor der.

6. REGIONALE OG LOKALE VARIASJONER

6.1 Regional inndeling

Når regionale og lokale variasjoner i bosetningsmønsteret skal studeres, er det viktig å ta utgangspunkt i områder som i størst mulig grad utgjør funksjonelle enheter. Østfold fylke er inndelt i fem handelsdistrikter, og disse avgrensner ganske godt funksjonelle regioner.

Fredrikstad og Sarpsborg handelsdistrikt har imidlertid vokst mer eller mindre sammen og danner den funksjonelle byregionen Nedre Glomma. Dessuten omfatter Askim/Mysen handelsdistrikt store områder uten noe tilsvarende dominerende senter. Deler av dette handelsdistriktet er derfor influert av de andre handelsdistriktene, og videre er både de nordvestligste delene i dette og i Moss handelsdistrikt influert av hovedstadsregionen.

6.2. Regionale variasjoner i bebyggelsestettheten

Gårdsbebyggelsestettheten varierer lite mellom de forskjellige handelsdistriktene, og er i samtlige handelsdistrikt tettest i tettstedssonene. Det eneste handelsdistriktet som skiller seg ut er Halden h.d. der det er lav gårdsbebyggelsestetthet både i og utenfor tettstedssonene (tab.6.1).

Tabell 6.1. Gjennomsnittlig gårds- og boligbebyggelsestetthet i og utenfor tettstedssoner. Handelsdistrikt i spredtbygd strøk i Østfold. 1975

Handelsdistrikt	Gårdsbebyggelse			Boligbebyggelse		
	I alt	I tettstedssoner	Utenfor tettstedssoner	I alt	I tettstedssoner	Utenfor tettstedssoner
I alt	1,7	2,4	1,4	2,7	5,0	1,8
Halden	0,8	1,4	0,7	1,6	3,4	1,1
Fredrikstad ...	1,9	2,3	1,3	8,4	8,7	7,8
Sarpsborg	1,8	2,1	1,6	3,4	4,2	2,7
Moss	1,8	2,4	1,6	3,6	5,8	2,4
Askim/Mysen ...	1,9	3,2	1,7	1,7	3,4	1,4

Boligbebyggelsestettheten viser større variasjoner. Den er høyest i Fredrikstad h.d. med hele 8,4 bolighus pr. km², og lavest i Halden og Askim/Mysen h.d. med henholdsvis 1,6 og 1,7 bolighus pr. km². I alle handelsdistriktene er det lavere boligbebyggelsestetthet utenfor enn i tettsteds-sonene. I Fredrikstad h.d. som har den tetteste bebyggelsen, er imidlertid forskjellen liten, men det handelsdistriktet har lite areal og ingen områder i stor avstand fra tettsteder.

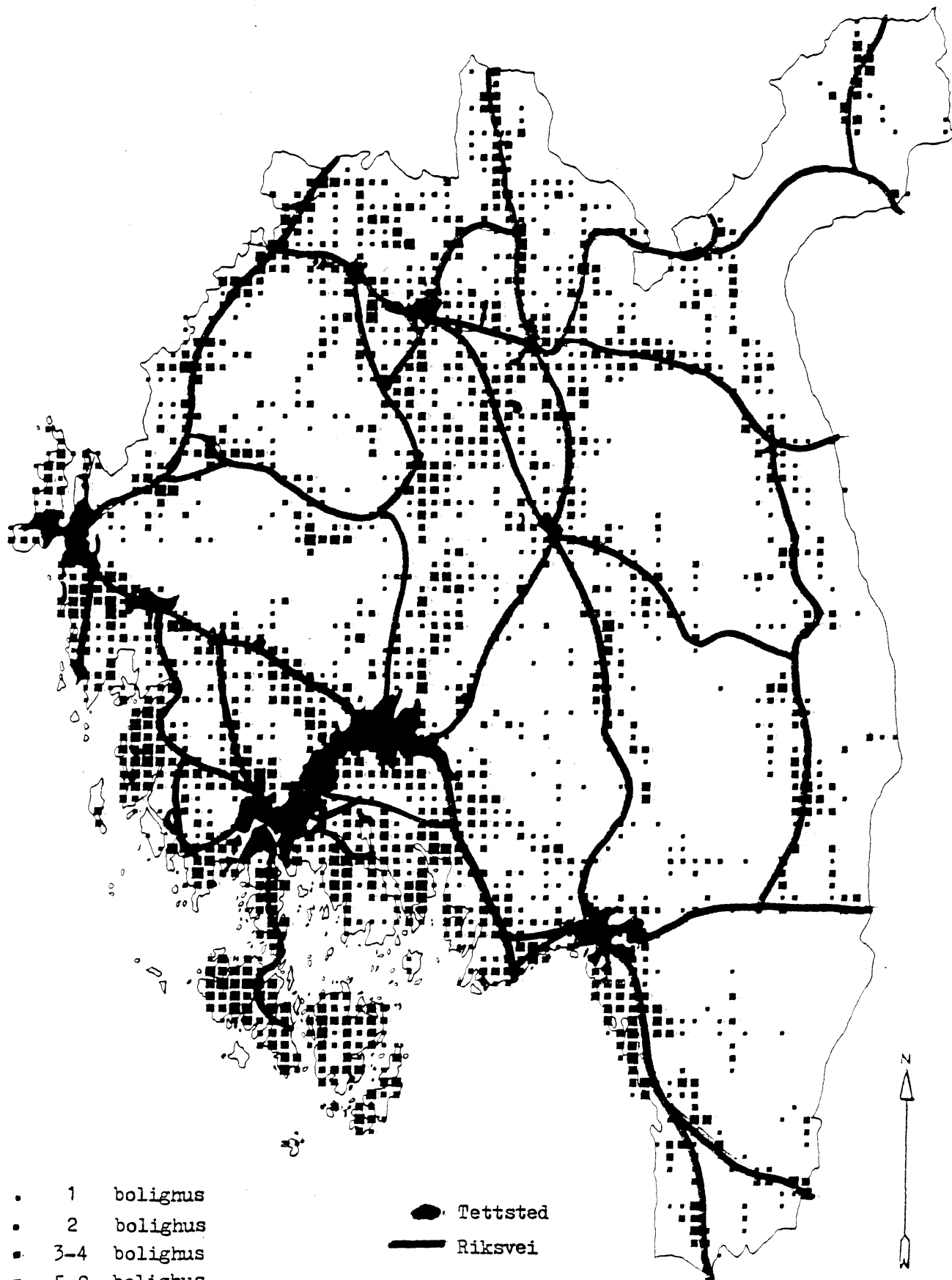
Dette stemmer med den generelle trenden som ble vist i forrige kapittel. Bebyggelsestettheten når en topp et lite stykke fra sentrum og avtar så gradvis utover. Forskjellene i bebyggelsestettheten mellom de ulike regionene skyldes først og fremst tettstedsstørrelsen. Rundt større tettsteder er det vanligvis en større bebyggelsestetthet enn rundt små. Dessuten henger forskjellene sammen med størrelsen på regionene, som påvirker hvor store områder som ligger i stor avstand fra tettstedene.

6.3. Lokale variasjoner i bebyggelsestettheten

Avstanden fra tettsteder av forskjellig størrelse har foreløpig forklart variasjonene i bebyggelsestettheten på en tilfredsstillende måte. Det kommer også fram på figur 5.3 at boligbebyggelsestettheten avtar fra tettstedene og utover, og at den er tettest rundt de store tettstedene. I tillegg går det fram at mye av boligbebyggelsen er lokalisert langs kysten. På figur 6.1 er riksvegene i fylket tegnet inn, og det går klart fram at mye av boligbebyggelsen er lokalisert som et band langs disse.

Ved siden av tettstedsnærhet og tettstedsstørrelse ser det altså ut til at nærhet til kysten, og kommunikasjonsårenes beliggenhet kan forklare det meste av boligbebyggelseslokaliseringen i spredtbygd strøk i Østfold.

Figur 6.1 Boligbebyggelse og riksveger. Spredtbygd strøk i Østfold. 1975

- 1 bolighus
- 2 bolighus
- 3-4 bolighus
- 5-9 bolighus
- 10-19 bolighus
- 20-29 bolighus
- 30 eller fler bolighus

● Tettsted
 — Riksvei

6.4. Endring i bebyggelsen med fast bosatte

Vanligvis skyldes nybygging i et område befolkningsøkning. Befolkningsøkningen kan enten skyldes naturlig tilvekst eller netto tilflytting. Men andre faktorer kan også påvirke nybyggingen.

- Endring i befolkningens alderssammensetning
- Endring i sivilstandsfrekvenser
- Endrede boligbehovsfrekvenser
- Avgang av boliger

Det er begrenset hvor mye alderssammensetning og sivilstandsfrekvensene kan endre seg på 10 år. Men boligbehovsfrekvensene har økt betraktelig p.g.a. bedre økonomi og levestandard. Mye av nybyggingen kan derfor skyldes disse faktorene og ikke reell befolkningsøkning.

Folke- og boligtellingerne gir opplysninger om boliger og bosatte. Men tettstedsgrensene endrer seg så områdene er ikke direkte sammenlignbare over tid. Særlig gjelder det 1960-tellingen der spredtbygd strøk og bymessig strøk med mindre enn 2000 innbyggere er slått sammen for opplysningene om bygg. Definisjonene på bygg og hus er heller ikke identiske. Tomannsboliger og rekke- eller kjedehus er bare regnet som et hus i 1960-tellingen mens hver enkelt bolig i slike hustyper er regnet som særskilt enhet i 1970- og 1980-tellingene.

Tabell 6.2. Bosatte og hus 1960-1980. Spredtbygd strøk i Østfold.

År	Bosatte	Hus	Hus pr. bosatt
1960 ¹⁾	143257	32 800	0,23
1970.....	55324	16 072	0,29
1980 ²⁾	48928	15 997	0,33

1) Omfatter også bymessig strøk med mindre enn 2000 innbyggere

2) Tallene fra 1980 er beregnet ut fra opplysninger om boliger pr. hus

Antall hus pr. bosatt har altså økt med 0,06 fra 1960 til 1970 og med 0,04 fra 1970 til 1980. Områdene som har falt fra p.g.a. tettstedsveksten er de tettest bebodde, og sannsynligvis de med færrest bosatte pr. hus. Husdefinisjonen i 1960 fører også til at det var færre hus registrert

da. Økningen i antall hus pr. bosatt som er regnet ut er derfor for stor, men å anta at det fra 1965 til 1975 er blitt 0,03 flere bolighus pr. bosatt virker rimelig. Befolkningen i spredtbygd strøk i Østfold er i størrelsesorden 50 000, og det tilsvarer ca 1500 nybygg i undersøkelsesområdet.

En stor del av økningen i boligbebyggelsen kan altså skyldes færre bosatte pr. hus. Det gjelder både for gårds- og boligbebyggelsen, men fordi det stort sett ikke er aktuelt å bygge nye gårdsbruk og fordi nye bolighus på gårdsbruk ofte har form av villa, kommer praktisk talt hele veksten i i boligbebyggelsen. Andelen gårdsbebyggelse påvirker derfor den prosentvise veksten i boligbebyggelsen. I en kommune der gårdsbebyggelsen utgjør en stor andel av bebyggelsen med fast bosatte er sannsynligheten for stor prosentvis vekst i boligbebyggelsen større enn i en kommune med liten andel gårdsbebyggelse.

Av den grunn er både den prosentvise veksten i bebyggelsen med fast bosatte (gårds- og boligbebyggelsen) og i boligbebyggelsen alene regnet ut i tabell 6.3. Når gårds- og boligbebyggelsen ses under ett, er det mindre forskjeller mellom handelsdistriktene.

Tabell 6.3. Prosentvis økning 1965-1975 i boligbebyggelsen og den totale bebyggelsen med fast bosatte. Spredtbygd strøk i Østfold. Tettsteds-soner og handelsdistrikt

Handelsdistrikt	Boligbebyggelsen			Total bebyggelse med fast bosatte		
	I alt	I tettsteds-soner	Utenfor tettsteds-soner	I alt	I tettsteds-soner	Utenfor tettsteds-soner
	Prosent					
I alt	30,2	28,7	31,7	16,0	17,7	14,5
Halden	25,2	21,2	28,0	12,8	13,2	12,7
Fredrikstad ...	19,2	19,0	19,6	15,5	15,0	16,4
Sarpsborg	23,6	29,6	15,7	14,3	18,1	9,4
Moss	38,8	34,0	45,3	22,8	22,1	23,4
Askim/Mysen ...	42,7	47,7	40,3	15,3	19,8	13,4

Særlig gir det store utslag for Askim/Mysen h.d. som har den sterkeste relative veksten i boligbebyggelsen, men en vekst under fylkesgjennomsnittet når bebyggelsen med fast bosatte betraktes under ett. Noe av grunnen til den sterke relative veksten i Askim/Mysen h.d. når boligbebyggelsen betraktes alene kan derfor være en høy andel gårdsbebyggelse der. På gårdsbrukene blir det også færre bosatte pr. hus, og det skjer ved at den yngre generasjon bygger eget hus enten i tilknytning til gårdstunet eller på ei fradelt tomt. De fleste av disse nybyggene har form av villaer og blir registrert som boligbebyggelse.

På den måten kan noe av den registrerte økningen i boligbebyggelsen skyldes færre bosatte på gårdsbruk.

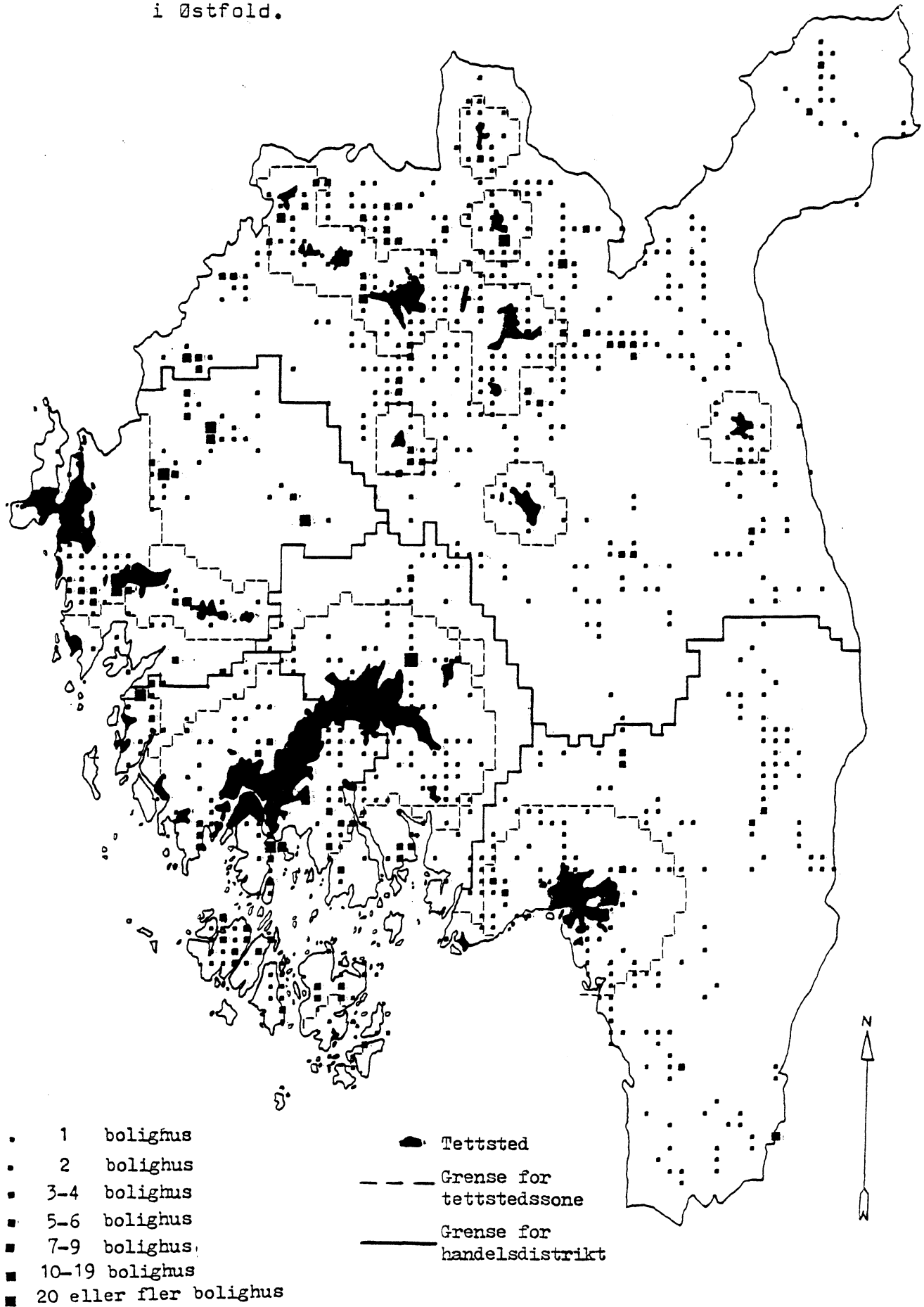
På bakgrunn av dette skulle det være riktigst å bruke den relative økningen i den totale bebyggelsen med fast bosatte når utviklingen betraktes. Imidlertid vil det også være en del marginale gårdsbruk, der sannsynligheten for nybygging er minimal, som vil trekke den relative veksten i boligbebyggelsen ned når bebyggelsen med fast bosatte betraktes samlet. Det blir derfor en avveiningssak om den relative økningen i boligbebyggelsen alene eller økningen i den totale bebyggelsen med fast bosatte skal brukes som mål for utviklingen i bosetningsmønsteret.

Det generelle inntrykket når veksten med fast bosatte betraktes under ett er at veksten er forholdsvis jevn på regionnivå (tabell 6.3). Den sterkeste veksten har forekommet i Moss h.d. og den svakeste i Halden h.d. Det samme er tilfelle med den totale befolkningsveksten i handelsdistriktene (tabell 3.5). Det virker derfor som veksten i den spredte bebyggelsen følger den totale befolkningsveksten i handelsdistriktet ganske godt. Riktignok er det i Sarpsborg h.d. en svakere vekst i boligbebyggelsen i spredtbygd strøk enn befolkningsøkningen i handelsdistriktet skulle tilsi, men dette kan skyldes lokale forhold. På samme måte er det nødvendig å studere de lokale forhold nærmere for å forklare forskjellen på utviklingen i og utenfor tettstedssonene.

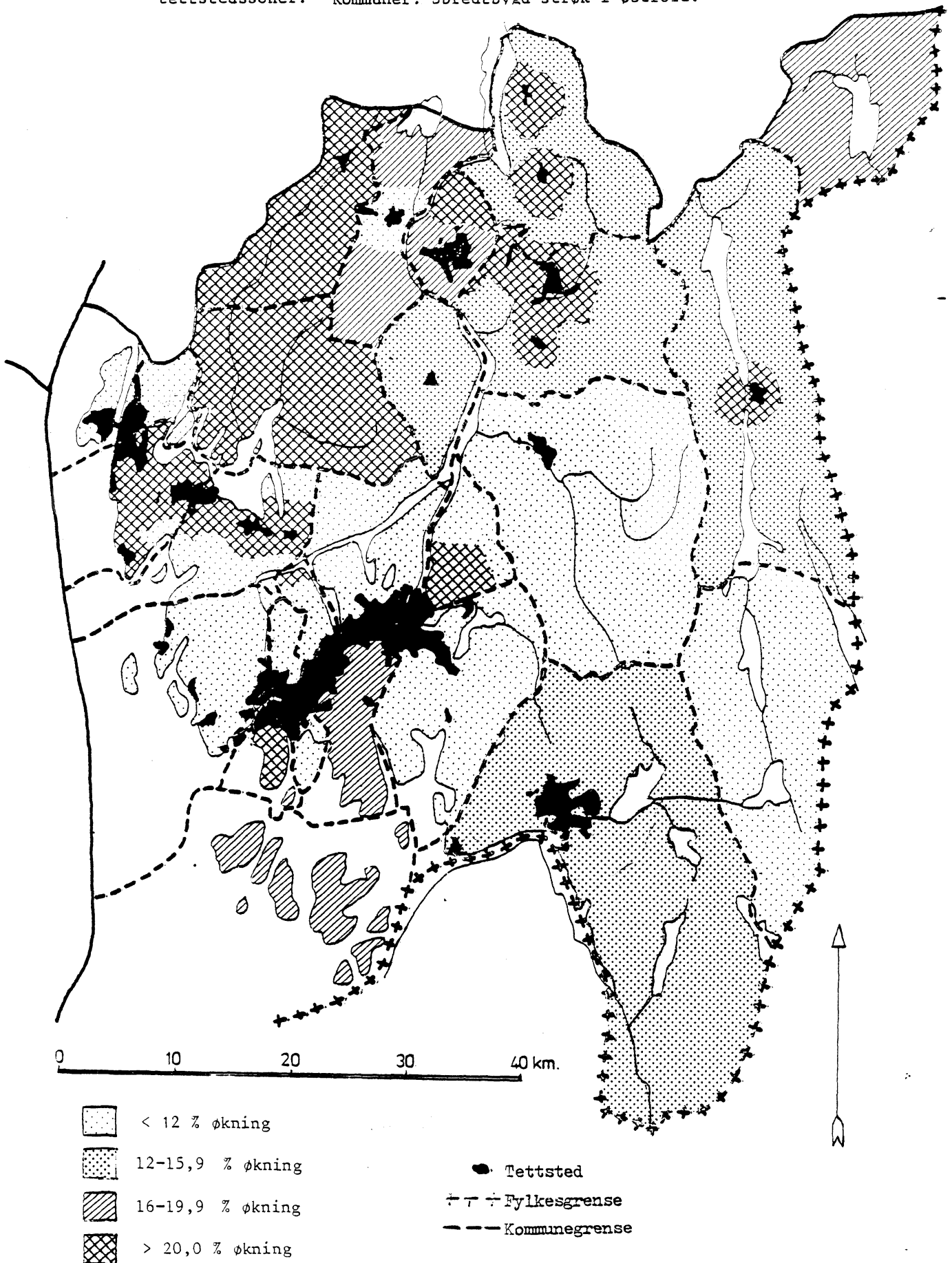
6.5. Lokale variasjoner i boligbebyggelsesutviklingen

Figur 6.2 framstiller økningen i boligbebyggelsen i de ulike rutene. Sammenlignet med boligbebyggelsesfordelingen i 1975 er økningen ujevnere fordelt, og konsentrert til færre områder. Større lokale variasjoner forekommer, og det er ønskelig å analysere disse variasjonene nærmere. Ettersom det allerede er vist at sammenhengen mellom den opprinnelige bebyggelsestettheten og økningen i bebyggelsestettheten er sterk, tas det utgangspunkt i den relative økningen. Denne er allerede behandlet på regionnivå og variasjonene var da ikke så store når bebyggelsen med fast bosatte ble betraktet samlet. De observerte variasjonene i økningen var stort sett sammenfallende med den totale utviklingen i regionen slik at regionene med sterkest befolkningsøkning hadde den sterkeste økningen i boligbebyggelsen i spredtbygd strøk, og regionene med svakest befolkningsøkning hadde en relativt svak økning i boligbebyggelsen i spredtbygd strøk.

Figur 6.2 Endring i boligbebyggelsen 1965-1975. Spredtbygd strøk i Østfold.

Figur 6.3 Prosentvis økning i bebyggelsen med fast bosatte 1965-1975. I og utenfor tettstedssoner. Kommuner. Soretdtbygd strøk i Østfold.

Figur 6.3 viser den relative økningen i den samlede bebyggelsen med fast bosatte fordelt på kommuner og tettstedssoner. Hovedinntrykket er at den sterkeste veksten fins i de nordvestligste områdene, og at det er en svakere utvikling i de sørøstligste områdene. I Askim/Mysen h.d. er det bare Rakkestad kommune som har en vekst vesentlig svakere enn fylkesgjennomsnittet, og i Halden h.d. er det ingen områder som har sterkere vekst enn fylkesgjennomsnittet. (Vedlegg 1, tabell 4).

Situasjonen i Mosseregionen og Nedre Glomma er mer uklar. I Mosserregionen er det den sterke veksten i Våler kommune og i tettstedssonen i Rygge og Råde som dominerer, mens det utenfor tettstedssonen i Rygge og Råde kommuner og i Moss kommune er en svak vekst. I Nedre Glomma regionen er det derimot områdene med svak vekst som dominerer. Tettstedssonene i Kråkerøy og Varteig kommuner er de eneste med en økning vesentlig over fylkesgjennomsnittet.

De regionale forskjellene i bebyggelsesutviklingen gjenspeiles m.a.o. gjennom en jevnt over sterk vekst i de fleste områdene i Askim/Mysen h.d., og en svak vekst i de fleste områdene i Halden h.d. I Moss og Nedre Glomma regionene er det derimot store lokale variasjoner i den prosentvise veksten fra et område til et annet. Noen av faktorene som kan tenkes å påvirke bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk er utviklingen i tettbygd strøk, urbaniseringsgraden og arealsituasjonen, og disse faktorene vil bli nærmere undersøkt her.

6.6 Utbyggingstyper i spredtbygd strøk

En forutsetning for å kunne forklare variasjonene er å forstå hvordan bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk utvikler seg og hvilke utbyggingstyper som forekommer der. Tidligere var ikke dette noe problem fordi utbyggingen i spredtbygd strøk var svært enhetlig. Skillet mellom tettbygd og spredtbygd strøk var klart, og tettstedene utgjorde velavgrensede områder som var lette å skille ut fra de spredtbygde områdene rundt. Det eneste problemet var å bestemme når et område passerte minimumsstørrelsen for å bli definert som et tettsted. Men de fleste områdene var stabile, og det var sjelden et område gikk over fra spredtbygd til tettbygd strøk. Derfor medførte heller ikke dette store problemer når grensen engang var satt.

Å skille mellom tettbygd og spredtbygd strøk i dagens bosetningsmønster er imidlertid ikke så lett. Tettstedene har en løs struktur og fungerer sammen med de spredtbygde områdene rundt som en funksjonell enhet, skillet mellom tettbygd og spredtbygd strøk er derfor kunstig. Bebyggelsen i spredtbygd strøk kaltes tidligere spredt bebyggelse, men spredt bebyggelse er ikke lenger noe entydig begrep. Utbyggingen som skjer i spredtbygd strøk kan deles i to hovedgrupper.

- En spredt utbygging i form av mindre boligfelt eller fradeling av enkelttomter.
- En urban utbygging i form av feltutbygging som egentlig er en tettstedsutbygging.

Tettstedsutbyggingen foregikk tidligere bare i tilknytning til tettstedet, og mye av utbyggingen foregår fortsatt på denne måten. Men i tillegg foregår nå en del av tettstedsutbyggingen i tilknytning til mindre tettsteder fysisk atskilt fra hovedtettstedet. Disse tettstedene fungerer ikke som selvstendige tettsteder, men er først og fremst bosteder for hovedtettstedet. Dessuten foregår noe av tettstedsutbyggingen i større boligfelt i helt nye områder i spredtbygd strøk. Årsaken til denne tettstedsveksten som er helt løsrevet fra hovedtettstedet, er dels den bedre mobiliteten og dels jordvern hensyn rundt hovedtettstedet.

Denne tettstedsutbyggingen i spredtbygd strøk er av en helt annen form enn den andre utbyggingen er, og den skaper store lokale variasjoner i bosettingsmønsteret. Utbyggingens lokalisering varierer fra periode til periode, og det er tilfeldigheter som avgjør om utbyggingen er tett og omfattende nok til at området blir definert som tettbygd eller fortsatt er spredtbygd strøk. Deler av utbyggingen kan på den måten være med i denne undersøkelsen, mens områdene som er definert som tettbygde ikke er med.

På samme måte kan utbyggingen som skjer i randsona rundt tettstedene skape store variasjoner i den relative økningen i spredtbygd strøk. Strukturen i tettstedet er løs, og det er en gradvis overgang fra tettbygd til spredtbygd strøk. Tilfeldigheter kan derfor ofte avgjøre om en utbygging i randsona rundt tettstedene kommer innenfor tettsteds grensa, eller fortsatt blir regnet som spredtbygd område.

Utgangspunktet for denne tettstedsutbyggingen i spredtbygd strøk er at beboerne har arbeid i hovedtettstedet, men av økonomiske eller trivselsmessige grunner bosetter seg utenfor tettstedet. En slik pendling kalles arbeidsbestemt. For den andre utbyggingsformen, den spredte utbyggingen, er det omvendte vanligvis tilfelle. Beboerne bor allerede i området eller har i det minste tilknytning til området, og de ønsker å bosette seg der. Selv om mange av disse også arbeider i hovedtettstedet, er utgangspunktet bostedet, og pendlingen er bostedsbestemt.

Mye av denne siste utbyggingen foregår ved fradeling av enkelttomter, og er en virkelig spredt utbygging. I de tilfellene denne utbyggingen skjer i boligfelt er feltene vanligvis av beskjedne størrelse og tilrettelagt på privat initiativ. Denne type utbygging vil i mindre grad enn den urbane utbyggingsformen føre til store variasjoner i utviklingen av bosettingsmønsteret. Bosettingsmønsterets utvikling i en region vil derfor påvirkes av hvilke utbyggingsformer som dominerer. Utbyggingsformenes betydning i de ulike regionene vil blant annet avhenge av urbaniseringsgraden og arealsituasjonen.

6.7. Regionale forskjeller i arealbrukssituasjon og urbaniseringsgrad

Fordi det finnes så store arealer i Norge, og fordi fraflyttingen har dominert i store deler av spredtbygd strøk, har det vært liten diskusjon om arealbruken der. Det meste av diskusjonen i spredtbygd strøk har vært knyttet til fraflyttingsproblematikken, og bare i randsona nærmest rundt tettstedene har arealsituasjonen vært diskutert.

Arealbruksproblemene i de øvrige områdene i spredtbygd strøk har vært viet liten oppmerksomhet, og få av lovene og reglene som eksisterer for å regulere arealbruken har vært beregnet på disse områdene. Den spredte bolig- og fritidsbebyggelsen har stort sett fått vokse fritt. En følge av det er randbebyggelsen langs vegene som flere steder er så omfattende at den kommer i konflikt med trafikkinteressene. En annen følge er fritidsbebyggelsen langs kysten som i enkelte områder er så tett at kyststripa er helt igjenbygd. I slike områder kan den øvrige befolkning være helt utestengt fra strandlinja.

For å bedre på slike åpenbare uheldige følger er enkelte reguleringer iverksatt, bl.a. regulerer bygningsloven av 1965 randbebyggelsen, og strandloven av 1965 setter forbud mot bebyggelse som ligger nærmere vannkanten enn 100 m. I grove trekk er det også enighet om minst mulig bygging på dyrka mark¹⁾. Andre områder kan reguleres ved hjelp av f.eks. naturvernloven og loven om forurensning av vassdrag.

Men en totalvurdering av arealbruken i spredtbygd strøk mangler. Målsettingene er uklare og har vært lite diskutert. Årsaken kan både være at problemene ikke har kommet til syne før i det siste, og at de har kommet i skyggen av de mer åpenbare problemene innenfor tettstedene. Konsekvensen er at arealbruksreguleringen i spredtbygd strøk kan variere mye fra region til region og fra kommune til kommune.

Behovet for en bredere diskusjon om arealbruken og arealbruksprioriteringene i spredtbygd strøk er derfor åpenbar. Noen av de viktigste spørsmål som må tas opp er i hvor stor grad det er ønskelig å bevare det nåværende mønster, og hvor store endringer som eventuelt kan tillates, før et helt område skifter karakter. I det hele tatt må det tas stilling til hva som skal prioriteres i spredtbygd strøk. Skal områdene i størst mulig grad tjene som friluft- og rekreasjonsområde for tettstedsbefolkningen, skal det tillates mer eller mindre fri utbygging slik at forskjellene mellom tettbygd og spredtbygd strøk blir mindre, eller skal spredtbygd strøk først og fremst reserveres for de areelle næringer og den bebyggelsen som allerede eksisterer der.

1) Se bl. annet Jordvernloven av 1955

Eventuelt kan ulike områder reserveres til ulike formål. I en slik diskusjon må også forurensningsproblematikken og behovet for eventuelle fellesanordninger for vann og kloakk trekkes inn.

Konkret bør diskusjonen ta for seg slike ting som areelle næringer kontra utbyggingspress og alternativ bruk av arealet. Hvor mye utbygging kan tillates, og hvor mye tilleggsbruk tåler et område før de areelle næringer blir skadelidende? Hvilke utbyggingsformer bør velges; store boligfelt, små hussamlinger eller fradeling av enkelttomter? Bør fritids- og rekreasjonsområder og områder med bolig- og fritidsbebyggelse lokaliseres i de samme områdene, og hvilke interesser skal vike når eventuelle konflikter oppstår?

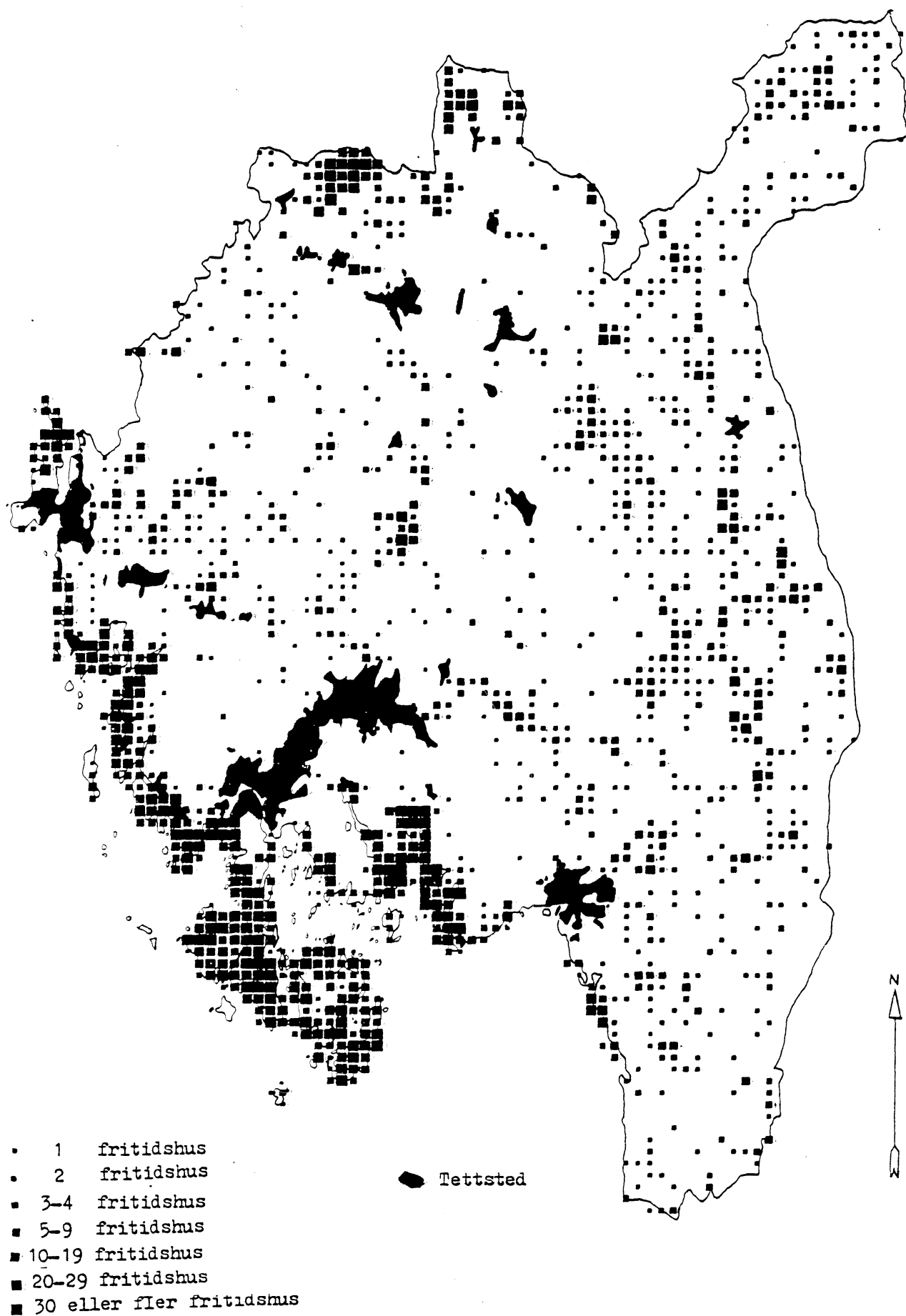
En helhetsvurdering av arealbruken i spredtbygd strøk mangler, og en overordnet målsetting for bosetningsmønsteret der fins ikke. Vanligvis blir ikke problemene tatt opp før de er klart synlige, og avhengig av situasjonen i området kan det gi store lokale variasjoner i utbyggingsmønsteret. Før de lokale variasjonene kan forklares er det derfor nødvendig å kjenne situasjonen i de ulike regionene bedre.

Tabell 6.4 Totalt landareal og andel dyrka mark i og utenfor tettsteds-soner. Handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold.

Handels- distrikt	Totalt landareal			Andel dyrka mark		
	I alt	I tett- steds- soner	Utenfor tettsteds- soner	I alt	I tett- steds- soner	Utenfor tettsteds- soner
		km^2			Prosent	
I alt.....	3754,8	971,9	2782,9	22,7	39,3	16,9
Halden.....	866,6	151,1	715,5	10,8	27,5	7,3
Fredrikstad.....	328,4	199,5	128,9	26,7	34,8	14,0
Sarpsborg.....	343,4	166,0	177,4	29,0	38,6	20,1
Moss.....	440,7	149,4	291,3	28,1	41,2	21,4
Askim/Mysen.....	1775,7	305,9	1469,8	25,2	47,4	20,6

Tabell 6.4 viser det totale landarealet i og utenfor tettstedssonene i de forskjellige handelsdistriktene. Halden og Askim/Mysen handelsdistrikter skiller seg ut med store arealer utenfor tettstedssonene. Andelen dyrka mark utgjør rundt en fjerdedel av det totale landarealet i alle handelsdistriktene unntatt Halden, og særlig er det mye dyrka mark innenfor tettstedssonene.

Figur 6.4 Fritidsbebyggelse. Spredtbygde strøk i Østfold, 1975.

Tabell 6.5 Fritidsbebyggelsestetthet 1975 og tettstedsbefolkning 1970 pr. km² spredtbygd landareal. Handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold.

Handelsdistrikt	Fritidsbebyggelsestetthet			Tettstedsbefolkning pr. km ² spredtbygd landareal
	I alt	I tettsteds-soner	Utenfor tettstedssoner	
		Hus/km ²		Antall/km ²
I alt.....	3,5	5,3	2,9	43,9
Halden.....	1,3	2,9	1,0	24,1
Fredrikstad.	19,5	15,5	29,7	167,1
Sarpsborg...	5,3	2,4	8,1	106,5
Moss.....	3,8	6,9	2,2	73,1
Askim/Mysen.	1,1	0,5	1,3	11,5

Tabell 6.1 viste at den tettteste bebyggelsen med fast bosatte fantes i Fredrikstad h.d., men at bebyggelsen også var forholdsvis tett i Sarpsborg og Moss handelsdistrikter. Tabell 6.5 viser at det samme er tilfelle med fritidsbebyggelsen, og figur 6.4 viser at den først og fremst er lokalisert langs kysten.

Tabell 3.6 viste at over halvparten av den totale befolkningen i Askim/Mysen h.d. i 1970 var bosatt i spredtbygd strøk, mens den tilsvarende andelen i Nedre Glomma regionen bare var 15-16 prosent. I tabell 6.5 er tettstedsbefolkning pr. km² spredtbygd landareal regnet ut, og Nedre Glomma-regionen og tildels Mosseregionen skiller seg klart ut. Tettstedsbefolkningen i disse områdene er helt dominerende, og fordi det er forholdsvis små spredtbygde områder rundt vil bosetningsmønsteret i disse områdene lett bli preget av tettstedene.

Nedre Glomma regionen er altså den sterkest urbaniserte regionen. Det meste av befolkningen der bor i Fredrikstad/Sarpsborg tettsted, og nesten alle kommunene er direkte berørt av dette tettstedet. Dessuten er det forholdsvis mye dyrka mark i de relativt beskjedne spredtbygde områdene rundt, og både fritidsbebyggelsen og bebyggelsen med fast bosatte er forholdsvis tett der. Bosetningsmønsteret i denne regionen vil derfor i stor grad være influert av Fredrikstad/Sarpsborg tettsted. Samtidig er mye av arealet i spredtbygd strøk allerede bebygd eller består av dyrka mark slik at det kan være visse lokaliseringsproblemer for utbyggingen.

Mye av det samme gjelder også for Mosseregionen. Men Moss tettsted har ikke samme dominerende posisjon i denne regionen som Fredrikstad/Sarpsborg tettsted har i Nedre Glomma regionen. De to mellomstore tettstedene Ryggebyen og Karlshus fins i tillegg til Moss tettsted og de spredtbygde områdene rundt er større i Mosseregionen. På samme måten som i Nedre Glomma regionen er det allerede forholdsvis mye bebyggelse og dyrka mark i området, og veksten i undersøkelsesperioden har vært sterk.

Haldenregionen er også sterkt urbanisert med det meste av befolkningen i Halden tettsted. De spredtbygde områdene rundt er imidlertid store, og hverken fritidsbebyggelsen eller bebyggelsen med fast bosatte er spesielt tett. Dessuten er det lite dyrka mark i regionen slik at det ikke burde være store lokaliseringsproblemer for den svake veksten som har forekommet i undersøkelsesperioden.

Askim/Mysen regionen er ikke så sterkt urbanisert som de øvrige, og tettstedsbefolkningen er fordelt på flere mindre tettsteder med Askim tettsted som det største. Det er store spredtbygde områder rundt tettstedene uten særlig tett bebyggelse. Forskjellen fra Nedre Glomma og Mosseregionen er derfor åpenbar selv om det er mye dyrka mark i regionen og veksten i undersøkelsesperioden har vært ganske sterk.

Når variasjonene i utviklingen skal forklares, er det viktig å huske på disse regionale særpregene. De kan påvirke både andelen av veksten som skjer i spredtbygd strøk, og hvilke utbyggingstyper som er dominerende i de ulike regionene. Begrepene samlet og spredt utbygging som ble brukt i forrige kapittel gir et inntrykk av utbyggingstypene. Riktignok påvirkes de observerte andelene av den opprinnelige bebyggelsestettheten, men andelen samlet utbygging kan brukes som et mål på den urbane utbyggingsformens betydning.

Tabell 6.6 Andel samlet utbygging¹⁾ 1965-1975 i og utenfor tettstedssoner. Handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold.

Handelsdistrikt	Andel samlet utbygging	
	I tettstedssoner	Utenfor tettstedssoner
	Prosent	
I alt	62,3	43,9
Halden	45,4	36,8
Fredrikstad	78,9	61,8
Sarpsborg	61,5	26,1
Moss	75,6	87,7
Askim/Mysen	45,0	27,2

1) Som mål på samlet utbygging er brukt utbyggingen i ruter der klyngebebyggelsen dominerte ved begge tidspunkt, og ruter der klyngebebyggelsen er blitt mer dominerende.

Tabell 6.6 viser at det er i Nedre Glomma og Mosseregionen andelen samlet utbygging er størst. Unntatt utenfor tettstedssonene i Sarpsborg h.d. har over 60 prosent av veksten skjedd ved samlet utbygging i alle disse områdene. Den lave andelen utenfor tettstedssonene i Sarpsborg h.d. henger sannsynligvis sammen med den meget svake veksten der (tabell 6.3). Det er ikke overraskende at andelen samlet utbygging er høyest i disse regionene ettersom de er sterkest urbanisert, og har de knappeste utbyggingsmulighetene i spredtbygd strøk. Kommunene vil i disse områdene være mer restriktive og i mindre grad tillate fradeling av enkelttomter. Konsekvensene vil bli en utbygging av større felt som skaper store lokale variasjoner.

Som en følge av urbaniseringsgraden og arealsituasjonen er lite av utbyggingen i disse områdene egentlig spredt utbygging. Det kan forklare de store lokale variasjonene i utviklingen av bosetningsmønsteret. Hva avgjør så hvor økningen lokaliseres i disse områdene? En mulig påvirkningsfaktor er utviklingen innen tettstedene.

6.8. Tettstedsutviklingens påvirkning på bosetningsutviklingen i spredtbygd strøk

Forskjellen på bosetningsmønsteret i tettbygd og spredtbygd strøk er blitt mindre, og utviklingen i de to områdene er ikke uavhengig av hverandre. En sterk vekst i tettstedet kan på den ene siden tenkes å generere en vekst i de spredtbygde områdene rundt p.g.a. overspill av veksten i tettstedet. På den andre siden kan en sterk vekst i tettstedet føre til en svak vekst i spredtbygd strøk fordi det bare er en bestemt vekst å fordele. Hvilken påvirkning som er sterkest avhenger bl.a. annet av arealsituasjonen, og på hvilket nivå i tettstedshierarkiet tettstedsveksten skjer.

I tabell 6.7 som viser utviklingen i tettstedene i Østfold er tettstedene delt inn i tre forskjellige størrelsesgrupper. Østfoldbyene (Halden, Fredrikstad, Sarpsborg og Moss) utgjør den ene gruppen. Det er de største tettstedene med de fleste funksjonene. Den neste gruppen er de øvrige tettstedene over 1000 innbyggere. De fungerer delvis som selvstendige tettsteder og har endel arbeidsplasser og servicefunksjoner, men likevel er mange av de bosatte der knyttet til en av Østfoldbyene eller hovedstadsregionen. Den siste gruppen er tettstedene under 1000 innbyggere som i liten grad fungerer som selvstendige tettsteder, men i første rekke er bosteder for de større tettstedene i nærheten.

For de to første gruppene foreligger data for det bebygde boligarealet i 1965 og i 1975. Men for tettstedene under 1000 innbyggere foreligger

ikke slike data. Folke- og boligtellingerne gir befolkningstall for 1960, 1970 og 1980, men fordi tettsteds grensene endrer seg er det problemer med den fiktive tettstedsvekst når tallene skal sammenlignes. Likevel er befolkningsendringen brukt som et mål på utviklingen i disse tettstedene.

I Nedre Glomma regionen har den sterkeste relative veksten i spredtbygd strøk foregått i Varteig og Kråkerøy kommuner. Ellers er det bare Borge og Hvaler kommuner som har en sterk vekst (fig. 6.3). Fredrikstad/Sarpsborg tettsted er det dominerende og det strekker seg inn i alle kommunene unntatt Varteig og Hvaler. Tettstedsveksten har vært forholdsvis sterk, men med unntak av at den er svak i de to mest sentrale kommunene, varierer den lite fra kommune til kommune (tabell 6.7). Det ser altså ikke ut til å være spesiell sammenheng mellom veksten i tettbygd og spredtbygd strøk.

Det er imidlertid verdt å merke seg at den sterkeste veksten i spredtbygd strøk har skjedd i Varteig kommune som ikke er direkte berørt av tettstedet. Veksten i Hvaler kommune som er den andre kommunen som ligger helt utenfor tettstedet, er også forholdsvis sterk. Ved Folke- og bolig tellingen 1980 er Fredrikstad/Sarpsborg tettsted vokst inn i Varteig kommune. Noen av områdene med den sterkeste veksten i spredtbygd strøk har altså senere blitt definert som tettbygde, og veksten der har i virkeligheten vært en tettstedsutbygging. De øvrige tettstedene i regionen er små og veksten har ikke vært spesiell sterk. I Onsøy og Skjeberg kommuner kan imidlertid en viss vekst i disse små tettstedene være noe av årsaken til denne svake veksten i spredtbygd strøk.

I Mosseregionen har den sterkeste veksten i spredtbygd strøk skjedd i Våler kommune. På samme måte som Varteig ligger denne kommunen helt utenfor hovedtettstedet. Ved Folke- og bolig tellingen 1980 er også deler av denne kommunen definert som tettbygd strøk. Dette er egne tettsteder uten sammenheng med hovedtettstedet, så mye av veksten i denne kommunen er en "løsrevet" tettstedsvekst i helt nye områder i spredtbygd strøk.

I tillegg til Moss tettsted er det i denne regionen to andre tettsteder over 1000 innbyggere. Veksten i boligarealet i disse har vært sterk (tabell 6.7, kolonne 2), og i spredtbygd strøk rundt disse tettstedene har det også vært en sterk vekst. Så for disse to tettstedene har veksten vært sterk både i selve tettstedet og i tettstedssonene rundt.

I Askim/Mysen h.d. finnes ikke noe tilsvarende dominerende senter. Det er imidlertid flere tettsteder både over og under 1000 innbyggere. Praktisk talt samtlige av disse har hatt en sterk vekst (tabell 6,7, kolonne 2, 3 og 4), samtidig som det har vært en sterk vekst i spredtbygd strøk rundt disse (fig. 6.3). Her synes det altså ikke som en sterk tettstedsvekst har ført til en svak vekst i de spredtbygde områdene. Årsaken kan dels

Tabell 6.7 Endring i bebygd areal i tettsteder over 1000 innbyggere¹⁾, og befolkningsendring i tettsteder under 1000 innbyggere²⁾. Prosent. Kommuner Østfold fylke.

Handelsdistrikt Kommune	Økning i bolig- areal 1965-1975 ³⁾		Befolkningsendring i tettsteder < 1000 innb.	
	Østfold- byene	Øvrige tett- steder >1000 innbyggere	1960-1970	1970-1980
	Prosent			
Fylket.....	32	45	21	44
Halden handelsdistrikt.....	34	-	-13	28
Halden.....	34	-	-13	28
Aremark.....	-	-	-	-
Fredrikstad handelsdistrikt.....	30	-	3	38
Fredrikstad.....	24	-	-	-
Hvaler.....	-	-	4	12
Borge.....	30	-	9	- 7
Rolvsøy.....	42	-	-	-
Kråkerøy.....	40	-	-	-
Onsøy.....	33	-	2	50
Sarpsborg handelsdistrikt.....	33	-	5	11
Sarpsborg.....	14	-	-	-
Varteig.....	-	-	- 1	4
Skjeberg.....	36	-	16	22
Tune.....	45	-	-	-
Moss handelsdistrikt.....	34	63	15	5
Moss.....	31	-	-	-
Råde.....	-	88	-	-
Rygge.....	45	44	15	5
Våler.....	-	-	-	-
Askim/Mysen handelsdistrikt.....	-	42	43	71
Marker.....	-	53	-	-
Rømskog.....	-	-	-	-
Trøgstad.....	-	-	38	67
Spydeberg.....	-	154	-	-
Askim.....	-	33	-	-
Eidsberg.....	-	23	37	4
Skiptvedt.....	-	-	37	185
Rakkestad.....	-	47	-	-
Hobøl.....	-	(86)	70	58

- 1) Gjelder tettsteder med minst 1000 innbyggere ved Folke- og boligtellningene 1960 eller 1970. Kilde: Statistisk Sentralbyrå: Arealbruksstatistikk for tettsteder
- 2) Kilde: Folke- og boligtellningene 1960, 1970 og 1980
- 3) Tallene for kommunene Marker, Askim, Eidsberg og Rakkestad er fra 1966 til 1975, for de andre kommunene fra 1963 til 1975.

være at tettstedene er mindre konsentrerte og mer utflytende enn tettstedene i de sterkere urbaniserte områdene med knappere arealressurser, og dels at det er flere utbyggingsmuligheter i områdene rundt p.g.a. flere ledige arealer der. Det første vil føre til at en større del av utbyggingen i randsona rundt tettstedet vil bli definert som tettbygd, og det andre fører til at det er enklere å få fradelt enkelttomter i tettstedssonene.

I Halden h.d. har det vært en svak utbygging i spredtbygd strøk, og ingen områder har hatt noen spesiell sterk vekst.

6.9. Generelle trekk ved utviklingen av bosetningsmønsteret i undersøkelsesområdet

Boligbebyggelsens lokalisering i spredtbygd strøk er først og fremst påvirket av tettstedene, men også lokaliseringen langs hovedvegene kan forklare noe av bosetningsmønsteret. Forskjellene i den regionale veksten i boligbebyggelsen i spredtbygd strøk samsvarer i hovedtrekk med de regionale variasjonene i den totale befolkningsutviklingen. Den sterkeste veksten har skjedd i de nordvestlige delene av undersøkelsesområdet, mens veksten i Halden har vært svak.

Store lokale variasjoner i utviklingen av bosetningsmønsteret fins imidlertid, og disse skyldes at det er forskjellige typer utbygging som foregår i spredtbygd strøk. I de sterkeste urbaniserte områdene der det samtidig er knappest med arealressurser (Nedre Glomma og Mosseregionen) er det en urban utbyggingsform som dominerer. Dette vil si at mye av nybyggingen er konsentrert til noen få store boligfelt. Det er egentlig en form for tettstedsutbygging, og ofte blir områdene ytterligere utbygd og definert som tettbygde senere. Denne utbyggingen skaper store lokale variasjoner, og mye av den har i undersøkelsesperioden forekommet i kommuner som ligger helt utenfor hovedtettstedet.

I områdene som er svakere urbanisert og har rikeligere med arealressurser (Askim/Mysen h.d.) skjer utbyggingen på en annen måte. Det har vært en sterk vekst både i tettstedene og i sonene rundt. Men i tettstedssonene i dette handelsdistriktet er ikke utbyggingen konsentrert til noen få områder, derimot dominerer en spredt utbygging i form av fradeling av enkelttomter. Årsaken kan være at det er relativt god plass og forholdsvis enkelt å få fradelt enkelttomter. De fleste av tettstedene fungerer i stor utstrekning som bosteder for større tettsteder, og mye av veksten i og rundt disse må ses i sammenheng med at de er kommet innenfor pendlingsområdet til større tettsteder, først og fremst hovedstadsregionen.

7. KJENNETEGN VED DE NYBYGDE HUSENE OG DE BOSATTE DER

I forrige kapittel ble bebyggelseslokaliseringen i spredtbygd strøk nærmere analysert. Utviklingen i bosettingsmønsteret ble forklart ved hjelp av utbyggingsformene og faktorer som skaper disse. De lokale og regionale variasjonene i bosettingsmønsterets utvikling ble forsøkt forklart ved ytre faktorer som urbaniseringsgrad, utvikling innen tettstedene og arealsituasjon. I dette kapitlet undersøkes nybyggingen nærmere, men tilnærmingen er på et helt annet nivå. Det enkelte bolighus og de bosatte der er utgangspunktet, og det er foretatt en intervjuundersøkelse i et utvalg av de nybygde bolighusene.

Hensikten med undersøkelsen er å klargjøre hva som kjennetegner boligen og de bosatte i den. På den måten blir det lettere å forstå prosessene som ligger bak, og hvilke krefter som styrer utviklingen av bosettingsmønsteret i spredtbygd strøk. Dette kapitlet baserer seg derfor hovedsaklig på resultatene fra denne intervjuundersøkelsen, og de fleste tabellene som er presentert stammer derfra.

7.1 Virkelig nybygging

Det meste av den registrerte økningen skyldes ny boligbebyggelse. Noe av økningen kan imidlertid ha andre årsaker, som f.eks. omklassifisering fra gårdsbebyggelse til boligbebyggelse, fritidsbebyggelse registrert som boligbebyggelse eller en annen form for feilregistrering.

Ved hjelp av frafallet i intervjuundersøkelsen kan det fastslås hvor mye av økningen som er virkelig nybygging. Riktignok er det nødvendig å minne om at intervjuene er foretatt høsten 1981 mens bolighusene egentlig er bygget mellom 1958 og 1975¹⁾. Fra siste registreringstidspunkt til intervjutidspunktet er det altså 6 år, så resultatene må brukes med en viss forsiktighet.

Det er spurt om situasjonen ved intervjutidspunktet selv om det egentlig er situasjonen ved innflyttingstidspunktet som er mest interessant. Sannsynligheten for feil i svarene ville imidlertid økt sterkt hvis intervjuobjektene hadde blitt spurt om situasjonen mer enn 6 år tilbake i tiden.

1) Selv om antall bolighus i undersøkelsen er beregnet til 1965 og 1975, strekker kartverket som er registreringsgrunnlaget seg utover denne perioden.

P.g.a. tidsforskjellen er det ikke sikkert at et hus som er ubebodd ved intervjutidspunktet, var ubebodd ved siste registreringstidspunkt. Men ved hjelp av utseendet, beliggenhet og eventuelle naboer var det vanligvis mulig å avgjøre om et hus var benyttet som fritidsbolig i lengre tid eller bare var midlertidig fraflyttet.

I nesten en fjerdedel av utvalget ble ikke intervju foretatt fordi det enten ikke var noe nytt hus eller ikke var noen nye beboere (tabell 4.4). Men noe av frafallet kan skyldes at bolighus kan ha blitt fraflyttet eller revet mellom registrerings- og intervjutidspunktet. Dessuten skyldes ca. 6 prosent at hus er omklassifisert fra andre bebyggelsestyper, og ca. 2 prosent var boliger på institusjoner. Maksimum 15 prosent av de registrerte nybygde bolighusene skyldes derfor direkte svakheter ved datamaterialet.

7.2. Utviklingstrekk

Ikke all den registrerte økningen trenger å skyldes befolkningsøkning. Som omtalt i kapittel 6, kan noe skyldes standardhevning og færre bosatte pr. hus. Konsekvensene for bosettingsmønsteret blir det samme, og selv om det totale folketallet er noenlunde konstant, kan det være store endringer i befolkningen. F.eks. kan inn- og utflyttingsstrømmene være omtrent like store, og regionale forskyvninger kan forekomme innen området.

Etter den 2. verdenskrig har befolkningsutviklingen vært preget av konstant konsentrasjon til byer og tettsteder. I en del av de geografiske arbeidene som ble omtalt i kapittel 2, ble det imidlertid observert en endring i utviklingen rundt 1970. Hvilket geografisk nivå som studeres er helt avgjørende for konklusjonene som trekkes, men i de tidligere omtalte undersøkelsene spente nivåene fra hovedstadsregionen til de enkelte kommuner og tellekretser i Troms fylke. Dessuten påviste Myklebost en stagnasjon i konsentrasjonen både på nasjonalt og regionalt nivå på 70-tallet.

Flyttemotivundersøkelsen 1972 som tar for seg registrerte flyttinger mellom kommuner i 1971, bekrefter denne utviklingen. Nettoresultatet av disse flyttingene viser en økning av andelen bosatte i spredtbygd strøk. Klarest er økningen i Østre handelsfelt der andelen flyttere bosatt i spredtbygd strøk var 16 prosent før flytting og 19 prosent etter flytting (tabell 7.1). Nå omfatter flyttemotivundersøkelsen bare flyttinger over kommunegrenser, men p.g.a. forstadsflyttingen ville neppe tendensen vært noe svakere om alle flyttere hadde vært regnet med.

Tabell 7.1. Flyttere etter forskjellig type strøk for bostedet før og etter flytting.
Prosent. Østre handelsfelt.

Type strøk for bostedet før flyttingen	Type strøk for bostedet etter flyttingen				I alt	Tallet på personer som svarte
	Spredtbygd	Mindre tett- sted eller liten by (200-20 000 innb.)	Større by (over 20 000 innb.)	Uopp- gitt		
Prosent						
ØSTRE HANDELSFELT						
Spredtbygd.....	35	47	17	(1)	100	261 16
Mindre tettsted eller liten by (200-20 000 innbyggere).....	16	53	31	(0)	100	806 50
Større by (over 20 000 inn- byggere).....	16	53	31	(0)	100	531 33
Uoppgitt.....	:	:	:	:	100	18 (1)
Alle.....	19	52	28	(1)	100	1616 100

Kilde: Flyttemotivundersøkelsen 1972.

Flyttemotivundersøkelsen 1972¹⁾ viste også at de som hadde flyttet til spredtbygd strøk syntes de hadde fått størst bedring i levekårene. Dessuten var det lavest andel blant de bosatte i spredtbygd strøk som hadde planer om å flytte igjen. På samme måte viste resultatene fra Boligundersøkelsen 1967²⁾ og Boforholdsundersøkelsen 1973³⁾ at det var bosatte i spredtbygd strøk som var mest fornøyd og hadde minst ønske om å flytte. Av alle som ønsket å flytte, var det dessuten et klart ønske om å flytte til et mindre urbanisert sted.

Det er derfor nærliggende å slutte seg til konklusjonen fra Boforholdsundersøkelsen 1973 som sier at flere flyttinger til byene er foretatt under tvang enn av lyst.

1) Se Østby (1975)

2) Se Berge (1971)

3) Se Aas (1979)

"Vi opplever stadig at folk flytter til byen og til sentrale steder, men vi må ikke lenger tro at en medvirkende årsak er ønsket om å bo bymessig. Det finnes et massivt ønske om å bo mer landlig, og det er sikkert flere flyttinger mot byen som er foretatt under tvang enn av lyst". (Aas, (1979), s.62).

Denne undersøkelsen omhandler bare nybygde bolighus i spredtbygd strøk. Likevel kan utviklingen bekreftes ved hjelp av tabell 7.2 som viser at nesten tre fjerdedeler av bolighusene der intervju er foretatt, er bygget i 1970 eller senere. Siden undersøkelsesperioden strekker seg fra 1965 til 1975, skulle det forventes at omtrent halvparten av bolighusene var bygd på 70-tallet.¹⁾ Riktignok kan en del skyldes at sjansen for frafall øker med husets alder, men det er helt tydelig at det meste av økningen har skjedd på 70-tallet også i undersøkelsesområdet.

Tabell 7.2. Nybygde bolighus etter byggeår. Prosent. I og utenfor tettstedssoner 2).

	Byggeår		I alt	Tallet på personer som svarte
	Før 1970	1970 eller senere		
I alt.....	27	72	100	146
I tettstedssoner..	40	60	100	41
Utenfor tettstedssoner.....	22	78	100	105

En forskyvning ser også ut til å ha skjedd i spredtbygd strøk ettersom områdene utenfor tettstedssonene har hatt en større andel av utbyggingen på 70-tallet enn i tettstedssonene. Det ser m.a.o. ut til at de minst urbaniserte områdene har det klareste skillet i utviklingen rundt 1970.

7.2.1 Gjøremål

I en undersøkelse som er foretatt i Troms fylke kalles denne utviklingen etter 1970 for en konsolidering av bosetningsmønsteret. Men nye problemer er oppstått i stedet for avfolkningstrusselen. Bygdene er nå preget av lav yrkesdeltagelse, mye pendling og sterk avhengighet av offentlige overføringer³⁾.

1) Faktisk under halvparten ettersom deler av kartverket som er grunnlaget for utvelgelsen, er fra før 1965.

2) Denne og alle de videre tabellene i dette kapitlet bygger på resultatene fra intervjuundersøkelsen som er foretatt i et utvalg av de registrerte nybygde bolighusene i denne undersøkelsen. Se vedlegg 2.

3) Brox (1980).

Tabell 7.3. Hovedinntektstakere etter viktigste kilde til livsopphold. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.

	Hovedinntektstakers viktigste kilde til livsopphold					I alt	Tallet på spurte
	Jord og skogbruk	Bergverksdr. industri, bygg og anlegg	Handel og transport	Privat, offentlig og sosial tjenesteyting	Pensjonist/trygdet		
I alt.....	(8)	32	24	22	15	100	146
I tettstedssoner	(5)	(22)	(19)	(33)	(21)	100	41
Utenfor tettstedssoner.....	(9)	36	25	(18)	(12)	100	105

Tabell 7.3 viser at 15 prosent av hovedinntektstakerne i de nybygde husene i undersøkelsesområdet var pensjonister eller trygdet på annen måte. Det er ikke så stor andel sammenlignet med Boforholdsundersøkelsen 1973 der 23 prosent av hovedinntektstakerne var pensjonister eller trygdede. Heller ikke sammenlignet med Folke- og bolig tellingen 1970 der 19 prosent av alle over 16 år, og 16 prosent av alle menn over 16 år oppga pensjon eller trygd som viktigste kilde til livsopphold.

Pensjon og trygd har altså ikke så stor betydning i de nybygde bolig-husene i spredtbygd strøk i Østfold. Forholdene i Østfold atskiller seg også mye fra forholdene i Troms fylke. Mens Troms er et relativt stort og lite urbanisert fylke, er Østfold et forholdsvis lite og høyt urbanisert fylke. De samme problemene eksisterer derfor ikke i Østfold der det er kort avstand mellom byer og tettsteder med potensielle arbeidsplasser. For det meste av befolkningen i Østfold var det i undersøkelsesperioden brukbare arbeidsplassmuligheter innen akseptabel pendlingsavstand.

7.2.2 Pendling

Den vanlige definisjonen på pendling er at arbeidsstedet ikke er i bostedskommunen. Etter den definisjonen var ifølge resultatene fra Folke- og bolig tellingen 16 prosent av de sysselsatte i Norge og 28 prosent av de sysselsatte i Østfold utpendlere i 1970¹⁾. Etter samme definisjonen viser tabell 7.4 at 45 prosent av de yrkesaktive hovedinntektstakerne i de nybygde bolighusene i undersøkelsesområdet var pendlere. Pendlingen er altså svært utbredt sammenlignet med pendlingen både i landet totalt og i Østfold fylke. Tabell 7.4 viser også at hele 19 prosent av pendlingen i utvalget foregår ut av fylket. I 1970 var det tilsvarende tallet for Østfold fylke totalt bare 4 prosent¹⁾.

1) Rasmussen (1977).

Tabell 7.4. Hovedinntektstakere etter arbeidsstedets beliggenhet. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.

	Hovedinntektstakers arbeidssted					Tallet på spurte
	I bostedskommunen	Utenfor bostedskommunen			I alt	
		I alt	I fylket	Utenfor fylket		
I alt.....	55	45	26	19	100	121
I tettstedssoner.....	60	40	(23)	(17)	100	26
Utenfor tettstedssoner.....	53	47	27	(20)	100	89

Når arbeidsreisetiden til de yrkesaktive hovedinntektstakerne i de nybygde husene i undersøkelsesområdet betraktes, er det imidlertid få som kan sies å ha en lang arbeidsreise. 61 prosent har en arbeidsreise på ca. et kvarter eller mindre, og bare 10 prosent har en arbeidsreise på ca. en time eller mer (tabell 7.5).

Tabell 7.5. Hovedinntektstakere etter arbeidstid. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.

	Arbeidsreisetid				I alt	Tallet på spurte
	Ca. et kvarter eller mindre	Ca. 1/2-3/4 time	Ca. 1 time eller mer	Vari-erende		
I alt.....	61	23	(10)	(7)	100	121
I tettstedssoner.....	78	(10)	(10)	(2)	100	26
Utenfor tettstedssoner.....	55	27	(9)	(9)	100	89

I utvalget blir mange definert som pendlere fordi de har arbeidssted i en annen kommune enn bostedet. Med pendler tenkes det vanligvis på en person med lang og byrdefull arbeidsreise, og i den forstand er det ikke mange i utvalget som kan karakteriseres som pendlere. Det skyldes først og fremst privatbilen som ca. 90 prosent av husstandene i utvalget disponerer, og som over 70 prosent av hovedinntektstakerne vanligvis benytter for å komme til arbeidsstedet. I gjennomsnitt hadde hovedinntektstakerne som benyttet privatbil 24 km til arbeidsstedet mens gjennomsnittet for hele utvalget var 20 km.

Den bedrede mobiliteten og den økte bruken av privatbilen er antageligvis en av de viktigste grunnene til endringen i utviklingen som ser ut til å ha inntruffet rundt 1970. For å forstå mobilitetens betydning bedre er det imidlertid nødvendig å se litt nærmere på hvilke krefter som bestemmer utviklingen i bosettingsmønsteret. Utviklingen kan til en viss grad styres av det offentlige ved hjelp av lover og reguleringer, men viktigst er ønskene og prioriteringene til den enkelte husstand.

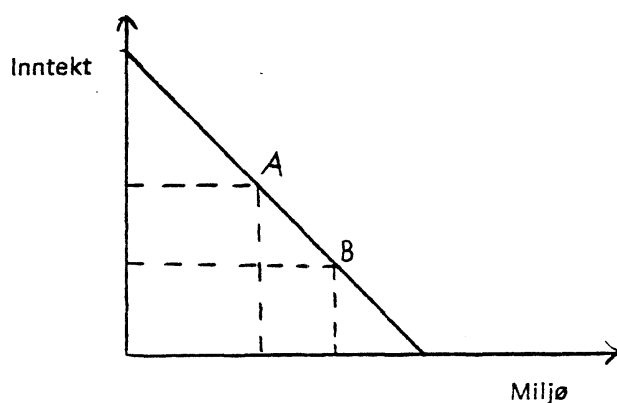
7.3 Bostedspreferanser

7.3.1. Inntekts- og miljøgoder

Boligens lokalisering bestemmes først og fremst av bostedspreferansene til den enkelte person eller husstand. Analytisk sett bestemmes bostedspreferansene av to kategorier levekårskomponenter, inntektsgoder og miljøgoder. Inntektsgodene er markedsbestemt og avhengig av kundegrunnlag og terskelverdier. Miljøgodene er derimot bestemt av naturgeografiske og kulturgeografiske forhold.

Resultatene fra levekårsundersøkelsen¹⁾ viste at det var overflod på inntektsgoder i sentrale strøk mens miljøgodene hadde en desentralisert lokalisering. Inntektsgodene og miljøgodene viser m.a.o. en invers romlig fordeling, og det kan finnes substitusjonsmuligheter mellom dem i ulike bostedstyper.

Tabell 7.1. Fordelingen av inntektsgoder og miljøgoder i to regioner.

1) Aasheim (1978)

Figur 7.1, som er hentet fra Aasheim (1979), antyder at region A har god tilgang på inntektsgoder, men knapphet på miljøgoder. Region B har knapt med inntektsgoder, men rikelig med miljøgoder. Likevel er det mulig regionene kan komme noenlunde likt ut med hensyn på samlede levekår.

Resultatene fra Flyttemotivundersøkelsen 1972 viser at de som flyttet til sentrale strøk stort sett fikk en bedring av inntektsgodene og en liten forverring av miljøgodene. Omvendt opplevde de fleste som flyttet til et sted med lavere urbaniseringsgrad en bedring av miljøgodene mens inntektsgodene var omtrent uforandret. De som flyttet til et sted med lavere urbaniseringsgrad var alt i alt mest fornøyde, det kan tyde på at miljøgodene har størst betydning.

7.3.2. Mobilitet

Det er en vesentlig forskjell på inntektsgodene og miljøgodene. Inntektsgodene har en relativ lokalisering, og en husstand kan bedre dem både ved å skifte bosted og ved å bedre mobiliteten. Miljøgodene har derimot en absolutt lokalisering, og de kan bare bedres ved å skifte bosted.

Denne forskjellen kan forklare at miljøgodene har fått størst betydning som flytteårsak. Tidligere var det eneste alternativet for mange å flytte til byen når de ønsket bedre betalt arbeid, eller for å få seg arbeid i det hele tatt. Den bedre mobiliteten har gjort det mulig for flere å bli boende på stedet, for derifra å pendle inn til arbeidsplassen i byen.

Tilsvarende kan mange som er bosatt i byene bo trangt og inne-stengt. Et stykke utenfor har de kanskje mulighet til å få seg enebolig for samme pris som en blokkleilighet koster i byen. Eller de har muligheten til å få rimelig tomt av foreldre eller slekt i nærheten av oppvekststedet. Samtidig som arbeidsplassen beholdes, er det da et alternativ å flytte ut av byen til spredtbygd strøk.

Den bedre mobiliteten har m.a.o. gjort det mulig å prioritere bosteds- og miljøgodene sterkere. Konsekvensene er at en større andel av flyttingene er såkalte frivillige flyttinger. Med det menes relativt veloverveide tilpasningsflyttinger som foretas over korte avstander. I motsetning til arbeidsflyttinger som vanligvis er mer tvangspregget, øker ikke disse flyttingene den regionale ubalanse.

Spesielt vil slike flyttinger være mulige i undersøkelsesområdet fordi Østfold er et lite fylke der byer og tettsteder ligger tett. Den bedre mobiliteten har sammen med arbeidstidsforkortelsene gjort at stadig lengre arbeidsreiser kan aksepteres. På de fleste stedene i undersøkelsesområdet er det derfor mulig å bosette seg, og samtidig befinne seg innen akseptabel pendlingsavstand fra en eller flere arbeidsplasskonsentrasjoner.

7.3.3. Flyttemotiv

Det oppgitte flyttemotivet vil variere fra undersøkelse til undersøkelse. Både fordi det bare er den utløsende årsaken i en lang årsaksprosess som oppgis, og fordi det avhenger av definisjonen på flytter. I denne undersøkelsen vil det bare være en spesiell del av gruppen flyttere som er representert, nemlig de som har flyttet inn i et nybygd bolighus. Dessuten stilles det ingen krav om at flyttingen skal ha foregått over en viss avstand slik som f.eks. i flyttemotivundersøkelsen der kryssing av kommunegrense er brukt som kriterium.

Omtrent halvparten av de spurte i intervjuundersøkelsen i denne oppgaven oppgir boligforhold som flytteårsak (tabell 7.6), og i tillegg oppgir 17 prosent bosteds- og miljøforhold og 6 prosent begge deler slik at hele 73 prosent oppgir enten boligforhold eller bosteds- og miljøforhold. I Flyttemotivundersøkelsen 1972 var det 35 prosent som oppga boligforhold eller bosteds- og miljøforhold som flyttegrunn.

Tabell 7.6. Husstander etter flytteårsak. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.

	Flytteårsak				Andre årsaker	I alt	Tallet på spurte
	Boligforhold eller bosteds- og miljøforhold			Både bolig og bosteds- og miljøforhold			
	I alt	Bare boligforhold	Bare bosteds- og miljøforhold				
I alt.....	73	49	17	6	27	100	146
I tettstedssoner.....	75	38	(19)	(18)	(25)	100	41
Utenfor tettstedssoner..	73	54	(17)	(2)	28	100	105

På spørsmålet motiv for stedvalget svarte 43 prosent av intervjuobjektene i denne undersøkelsen at de hadde tilknytning til stedet ved at en fra husstanden enten hadde bodd der før eller alltid hadde bodd der. Ytterligere 20 prosent svarte bolig/tomte tilbud. Grunnen til stedvalget kunne da være tilfeldig, men med utgangspunkt i at de var på utkikk etter ny bolig, fant de det beste eller rimeligste bolig- eller tomtetilbudet på stedet. 19 prosent svarte at det var naturen og omgivelsene rundt som gjorde at de valgte stedet. De vanligste grunnene var da; ønske om å bo spredt, ugenert av naboer, landlige omgivelser eller likte naturen/omgivelsene generelt (tabell 7.7).

De fleste oppgir altså en eller annen form for tilknytning som viktigste grunn for å velge stedet de bor på. De nest viktigste grunnene for stedvalget var bedre bolig- eller tomtetilbud enn andre steder og gode miljøegenskaper ved stedet eller omgivelsene.

Tabell 7.7. Husstander etter motiv for stedvalget. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.

	Motiv for stedvalg				I alt	Tallet på spurte
	Tilknytning	Bolig/tomte tilbud	Omgivelsene	Andre årsaker		
I alt.....	43	20	19	18	100	146
I tettstedssoner.....	41	(15)	(29)	(15)	100	41
Utenfor tettstedssoner.	43	23	15	19	100	105

7.3.4. Tilknytning

Den sterke tilknytningen kommer også til uttrykk gjennom spørsmålet om flytteavstand og hovedinntektstakers siste bosted og oppvekststed.

Tabell 7.8. Husstander etter flytteavstand fra forrige bosted. Prosent. I og utenfor tettstedssoner.

	Flytteavstand			I alt	Tallet på spurte
	Mindre enn ca. 1 mil	1-4 mil	Ca. 5 mil eller mer		
I alt.....	73	19	(8)	100	146
I tettstedssoner.....	86	(4)	(10)	100	41
Utenfor tettstedssoner.....	68	25	(7)	100	105

Tabell 7.8 viser at hele 73 prosent av de bosatte i de nybygde bolighusene i undersøkelsesområdet har flyttet ca. en mil eller mindre, og ytterligere 19 prosent har flyttet under fem mil. I overveiende grad dreier det seg altså om korte tilpasningsflyttinger fra områder i nærheten.

Over halvparten av hovedinntektstakerne bodde fra før i spredtbygd strøk i bostedskommunen (tab. 7.9). I tillegg kom noen fra tettbygd strøk i bostedskommunen slik at tilsammen 65 prosent ikke skiftet bostedskommune ved flyttingen. Ingen av disse ville blitt registrert som flyttere i flyttemotivundersøkelsen. Bare 14 prosent hadde siste bosted utenfor Østfold, og de aller fleste av disse i hovedstadsregionen.

Tabell 7.9. Hovedinntektstakere etter siste bosted og oppvekststed. Relative tall.

Hovedinntektstakers oppvekststed	Hovedinntektstakers siste bosted			I alt	Tallet på spurte
	Spredtbygd strøk i bostedskomm.	Fylket ellers	Utenom fylket		
I alt.....	52	34	14	100	146
Spredtbygd strøk i bostedskommunen.....	32	(10)	(2)	44	67
Fylket ellers.....	(7)	18	(3)	28	41
Utenom fylket.....	(13)	(6)	(9)	28	38

7.4 Andre kjennetegn ved de nybygde bolighusene og de bosatte der

Andre kjennetegn ved de nybygde bolighusene i undersøkelsesområdet og de bosatte der er at 97 prosent av boligene er eneboliger og at 95 prosent eier boligen selv. Ca. to tredjedeler eier tomta mens den siste tredjedelen leier. Altså kjennetegn som binder de bosatte sterkt til boligen fordi de selv har investert mye kapital i den.

61 prosent av husholdningene er ektepar med hjemmeboende barn, og 25 prosent ektepar uten hjemmeboende barn. Mesteparten av de siste 14 prosentene er pensjonister som enten bodde alene eller sammen med søsken eller andre slektninger. Gjennomsnittlig er det 3,3 personer pr. husstand.

Ellers er det vist at de fleste av de bosatte i de nybygde bolighusene hadde en sterk tilknytning til bostedet fra før. Det understrekes også av at over to tredjedeler har fått tomta eller boligen gjennom slekt eller kjente. De fleste har foretatt korte tilpasningsflyttinger for å bedre bolig- eller bosteds- og miljøforholdene. Først og fremst skyldes det den bedre mobiliteten som har gjort det mulig å prioritere miljøgodene høyere. Mobiliteten er stadig blitt bedre, og det er sannsynligvis årsaken til at en så stor del av utbyggingen har funnet sted på 70-tallet. De samme kjennetegnene trenger imidlertid ikke å dominere i hele undersøkelsesområdet, og for å undersøke dette er forskjellige underområder betraktet for seg.

Tabell 7.10. Andel av forskjellige kjennetegn i og utenfor tettstedssoner. Prosent.

Kjennetegn	I alt	I tettsteds- soner	Utenfor tettsteds- soner
		Prosent	
Byggeår 1970 eller senere.....	73	60	78
<u>Arbeidsforhold</u>			
Andel yrkesaktive.....	85	79	88
Arbeidssted i bostedskommunen...	55	60	53
Arbeidsreisetid ca. et kvarter eller mindre.....	61	78	55
<u>Flyttingen</u>			
Flytteårsak bolig- eller bosteds- og miljøforhold.....	73	75	72
Motiv for stedvalg tilknytning..	43	41	43
Flytteavstand en mil eller mindre.....	73	86	68
God forhåndskjennskap til til- flyttingsstedet.....	76	75	76
<u>Tidligere bosted</u>			
Siste bosted spr.bygd strøk i bostedskommunen.....	52	55	51
Oppvekststed spr.bygd strøk i bostedskommunen.....	45	45	45
<u>Beliggenhet</u>			
Ca. 10 min. eller mindre til nærmeste dagligvareforretning...	91	95	89
Ca. 20 min. eller mindre til kommunesenter.....	88	100	83

7.5 Regionale forskjeller

En første tilnærming er å undersøke om det er forskjeller i og utenfor tettstedssonene. I tabell 7.2 til 7.8 er undersøkelsesområdet delt inn på denne måten. Bare 29 prosent av intervjuene er foretatt i tettstedssonene, men i virkeligheten er 47 prosent av bruttotilveksten i boligbebyggelsen kommet der.

Årsaken til at så få intervjuer er foretatt i tettstedssonene er at intervjuutvalget er trukket før tettstedssonene var avgrenset. Det er trukket på grunnlag av kommunenes beliggenhet i forhold til tettsteder. Fordi tettstedssonene er snevre vil deler av kommunene som er regnet som tettstedsinfluert, kunne ligge utenfor tettstedssonene¹⁾.

Totalt er det bare foretatt 41 intervjuer i tettstedssonene, lave prosenttall er derfor usikre. Særlig vil dette kunne gi utslag når to forskjellige prosenttall skal sammenlignes med hverandre. Bare de største prosenttallene kan derfor sammenlignes med noenlunde sikkerhet²⁾. Tabell 7.10 viser den største klassen for ulike kjennetegn i og utenfor tettstedssoner.

For de fleste kjennetegn er det ikke signifikante forskjeller i og utenfor tettstedssonene. En større andel av boligene utenfor tettstedssonene er imidlertid bygd på 70-tallet. Dessuten er det færre utenfor tettstedssonene som har kort vei til arbeidsstedet og kommunesenteret, og det er færre som har flyttet riktig kort fra forrige bosted. Forskjellene er imidlertid ikke store og hovedinntrykket er at skillet mellom områdene i og utenfor tettstedssonene er ubetydelig.

7.5.1. Intervjuregioner

I og utenfor tettstedssoner er imidlertid en grov inndeling, og områdene som er influert av hovedstadsregionen kan også virke forstyrrende siden de ikke er avgrenset. Av den grunn er de enkelte intervju-regionene betraktet i tabell 7.11. Tallene blir da enda mindre og mer usikre.

Tabellen viser områdene som er influert av hovedstadsregionen, Østfoldbyene og områdene utenfor disse influensomlandene. For områdene influert av Østfoldbyene er det dessuten skilt mellom områder som ligger i og utenfor tettstedssonene.

1) Dette gir særlig utslag i utvalget ettersom både Halden, Marker og Våler kommuner, som er trukket ut, er store kommuner.

2) Se vedlegg 2

Tabell 7.11. Andel av forskjellige kjennetegn etter kommunens beliggenhet i forhold til tettsteder. Prosent.

	I alt	Kommuner influert av				
		Hoved- stads- regionen	Østfoldbyene			Øvrige kom- muner
			I alt	I tettsteds- soner	Utenfor tettsteds- soner	
			Prosent			
Byggeår 1970 eller senere.	73	68	84	70	91	32
<u>Arbeidsforhold</u>						
Andel yrkesaktive.....	85	82	91	87	93	69
Arbeidssted i bostedskomm.	55	31	66	70	64	76
Arbeidsreisetid ca. et kvarter eller mindre.....	61	47	69	70	67	56
<u>Flyttingen</u>						
Flytteårsak bolig- eller bosteds- og miljøforhold..	73	77	72	78	69	65
Motiv for stedvalget tilknytning.....	43	41	43	35	47	49
Flytteavstand en mil eller mindre.....	73	68	76	87	71	76
God forhåndskjennskap til tilflyttningsstedet.....	76	80	72	74	71	81
<u>Tidligere bosted</u>						
Siste bosted spr.bygd strøk i bostedskommunen.....	52	43	54	52	56	69
Oppvekststed spr.bygd strøk i bostedskommunen.....	45	39	47	56	42	52
<u>Beliggenhet</u>						
Ca. 10 min. eller mindre til nærmeste dagligvare- forretning.....	91	89	93	96	91	89
Ca. 20 min. eller mindre til kommunesenter.....	88	98	79	100	69	96

Hovedinntrykket er fortsatt at det er små variasjoner mellom områdene og at de samme kjennetegnene stort sett dominerer i alle områdene. De største variasjonene mellom områdene er andelen bolighus bygd 1970 eller senere. Det er i områdene utenfor tettstedssonene i kommunene influert av Østfoldbyene denne andelen har vært størst. Det vil først og fremst si i Våler kommune der to store nye boligfelt drar opp andelen.

Ellers bekreftes hovedstadsregionens betydning som arbeidssted ved at få har arbeidssted i bostedskommunen, og at få har kort arbeidsreise i kommunene som er influert av denne regionen. Andelen med oppvekststed eller siste bosted i spredtbygd strøk i bostedskommunen er også litt mindre i kommunene influert av hovedstadsregionen.

Alt i alt varierer imidlertid kjennetegnene ved boforholdene og de bosatte i de nybygde husene i undersøkelsesområdet lite. Den økte mobiliteten, særlig ved hjelp av privatbilen, har gjort avstandene mindre, og klare regionale forskjeller finnes ikke.

7.6 Bosetningspolitikk

Bosetningsmønsteret bestemmes først og fremst av bostedspreferansene til det enkelte individ eller den enkelte husstand. Utviklingen kan imidlertid til en viss grad styres av de offentlige myndigheter. Styringen fra det offentlige kan være både av restriktiv og oppmuntrende karakter. De restriktive tiltak kan være så strenge at det opprettes totalforbud mot boligbygging i enkelte områder. De oppmuntrende er ofte av økonomisk karakter og kan f.eks. være tilrettelegging av rimelige tomter eller gunstig finansiering i bestemte områder.

Ved siden av tiltak som er rettet direkte mot boligbyggingen, kan myndighetene påvirke bosetningsmønsteret på en indirekte måte. Det kan gjøres ved å bedre de bosattes levekår i bestemte områder slik at det blir mer attraktivt å bosette seg der. Eksempler på slike virkemidler er utbygging av offentlige servicetilbud, bedring av transporttilbudene og subsidiering av privat service og industri. I det hele tatt tiltak som tar sikte på å bedre levekårene til befolkningen i et bestemt område.

7.6.1. Historikk

Etter den andre verdenskrig var det ingen egentlig bosetningspolitikk i Norge, men gjenreisningen dominerte. Tettstedsbefolkningen vokste raskt, og mens det i 1946 var like mange bosatte i tettbygd og spredtbygd strøk var det i 1970 2.555.000 bosatte i tettbygd strøk og 1.320.000 i spredtbygd strøk.

I 50-åra og begynnelsen av 60-åra var det ingen sterke reaksjoner mot denne utviklingen. Den ble godtatt, og "flukten fra landsbygda" ble forklart med at vi i Norge hadde et mangelfullt utviklet by-system. I denne perioden var den generelle tendensen i bosetningsutviklingen økt konsentrasjon til de største og folkerikeste regioner. Årsaken var den økonomiske utviklingen og næringslivets endrede lokaliseringskrav.

Konsentrasjonen og de raske endringene i bosetningsmønsteret skapte en regional ubalanse. Etter hvert oppsto det en reaksjon mot utviklingen og et ønske om å styrke periferien. I 1961 ble Distriktenes Utbyggingsfond opprettet, og i 1965 pekte regjeringen ut ni prøvesentre eller naturlige vekstsentre for å styrke bosetningsutviklingen i perifere strøk. Den økonomiske veksten er m.a.o. ikke lenger den eneste målsettingen.

Det bekreftes i Stortingsmelding 27, 1971-72, der befolkningens trivsel og velferd er kommet i sentrum. Den økonomiske vekst er bare et av flere midler for å oppnå det overordnede målet.

"Målsettinger for det framtidige bosetningsmønsteret må videreføres i nær sammenheng med sentrale målsettinger på andre områder. Det gjelder målsettinger som full sysselsetting og sterk økonomisk vekst, størst mulig valgfrihet med hensyn til yrke og økte muligheter for deltaking av kvinner i arbeidslivet o.a. Disse målsettingene er i mindre grad mål i seg selv, men midler til å oppnå den overordnede målsettingen som er størst mulig trivsel og velferd for befolkningen" (Stortingsmelding 27, 1971-72, s. 70).

Også i Stortingsmelding 13, 1972-73, blir det presisert at befolkningens bosetningspreferanser og levekår er viktigst. Den økonomiske vekst skal bare være et av mange midler for å oppnå dette overordnede mål. Riktignok sies det også at det ikke er noe mål i seg selv å bevare et bestemt bosetningsmønster. Men at befolkningens velferd må være rettesnor for utformingen av det framtidige bosetningsmønsteret.

Det har m.a.o. blitt større politisk vilje til å ta hensyn til bostedspreferansene. Økonomisk vekst er bare et av flere virkemidler for å nå hovedmålsettingen om likhet i levekår. Særlig er mulighetene bedre for at en større del av befolkningen kan bli boende i områdene rundt arbeidsplasskonsentrasjonene.

7.7 Framtidig utvikling

I løpet av undersøkelsesperioden er det altså blitt større politisk vilje til å ta hensyn til bostedspreferansene. Samtidig har miljøgodene som det er overskudd av i spredtbygde strøk fått større betydning. Disse faktorene kan forklare den observerte endringen i utviklingen rundt 1970. Bostedets lokalisering er i større grad frigjort fra arbeidsplassen. Særlig i Østfold, som er et høyt urbanisert fylke, har dette stor betydning, fordi praktisk talt alle områdene ligger innen akseptabel dagpendlingsavstand fra en eller flere arbeidsplasskonsentrasjoner.

I undersøkelsesområdet er det korte veloverveide tilpasningsflyttinger som dominerer blant de bosatte i de nybygde bolighusene, og mange hadde sterk tilknytning til bostedet fra før. Den høye andelen med sterk tilknytning kan enten skyldes at det først og fremst er de som er interessert i å bosette seg der, eller at det er vanskelig for utenforstående å få tak i tomt eller bolig uten å ha bekjentskaper i området.

Over to tredjedeler anskaffet seg boligen/tomta gjennom slekt eller bekjentskaper, og en ubetydelig del gikk gjennom formelle kanaler som eiendomsmegler eller offentlig boligformidling. Dessuten er det svært få regulerte tomter i undersøkelsesområdet, bare 6 prosent av de nybygde bolighusene var oppført i regulerte felt. Over 80 prosent var oppført på fradelte enkelttomter fra gårdsbruk. Riktignok var inntrykket at flere av bolighusene lå i områder som var regulert ved intervjuetidspunktet, men som ikke hadde vært regulert da husene ble oppført. Reguleringen kan derfor ha fått større betydning etter hvert, det bekreftes også av at de fleste av de regulerte bolighusene var oppført på 70-tallet.

Den ubetydelige andelen bolighus oppført på regulerte felter, og at så lite av omsetningen skjer gjennom formelle kanaler, kan tyde på at det er vanskelig for personer uten tilknytning å anskaffe seg bolig i undersøkelsesområdet.

Uansett om det likevel bare er de med tilknytning som har særlig interesse av å bosette seg i undersøkelsesområdet, utgjør de et stort potensielt. P.g.a. konsentrasjonen og sentraliseringen etter andre verdenskrig er det mange som har flyttet fra spredtbygde strøk til byer og tettsteder i løpet av de siste tiårene. De fleste av disse har fortsatt en eller annen form for tilknytning til fraflyttingsstedet og er potensielle tilbakeflyttere.

7.7.1. Tilfredshet med bostedet

Bofastheten og tilfredsheten med bostedet bekrefter også sannsynligheten for at den positive utviklingen i spredtbygd strøk vil fortsette. 86 prosent av utvalget har bodd i huset siden det var nytt, så de fleste som har bygd nytt bolighus i undersøkelsesområdet har blitt boende.

På spørsmålet om husstanden hadde konkrete flytteplaner svarte hele 98 prosent at det hadde de ikke. Heller ikke de få som hadde konkrete flytteplaner hadde egentlig noe spesielt ønske om å flytte, men var tvunget til det blant annet for å få bedre behandlingsmuligheter av helsemessige grunner. Av de som ikke har konkrete flytteplaner oppgir 67 prosent egenskaper ved bomiljøet som grunn for å bli boende, 53 prosent oppgir egenskaper som naturen og omgivelsene og 10 prosent oppgir andre grunner. Det er altså først og fremst miljøgoder enten ved bostedet eller omgivelsene rundt som er viktigste grunn for å bli boende.

Det er ingen grunn til å tro at det vil bli mindre attraktivt å bosette seg i undersøkelsesområdet etter hvert. Miljøgoder og grønne verdier som har stor betydning i undersøkelsesområdet, vil neppe få mindre betydning i framtiden. De som har bygd i området har investert kapital der, og har et sterkt ønske om å bli boende. Dessuten bedres mobiliteten stadig og arbeidstiden blir kortere slik at avstand mellom arbeids- og bostedet betyr stadig mindre. Av den grunn vil sannsynligvis de små regionale ulikheter som kan spores bli ytterligere utjevnet.

Til slutt har det også blitt en sterkere politisk vilje til å ta hensyn til bostedspreferansene. Den direkte reguleringen har riktignok ikke hatt stor betydning i undersøkelsesområdet foreløpig. Mulighetene skulle derfor være til stede for det offentlige å gripe mer direkte inn, og styre utviklingen i sterkere grad hvis det skulle være ønskelig.

7.8 Hovedtrekk

Størsteparten av den påviste økningen har altså skjedd på 70-tallet. I undersøkelsesområdet må dette først og fremst ses i sammenheng med den bedrede mobiliteten. Den har ført til større valgfrihet når det gjelder valg av bosted. Særlig har befolkningen fått mulighet til å prioritere miljøgodene sterkere fordi avstand til arbeidsplass og inntekts-goder ikke har så stor betydning lenger. Siden det er overskudd på miljøgoder i spredtbygd strøk er det rimelig at det er blitt mer attraktivt å bosette seg der. Blant de bosatte i de nybygde bolighusene i undersøkelsesområdet dominerer også korte tilpasningsflyttinger med

formålet å bedre bolig-, bosteds- eller miljøforholdene. Arbeidsforholdene har liten betydning, og en stor del er pendlere i betydningen at de arbeider i en annen kommune enn bostedskommunen.

Samtidig med den bedrede mobiliteten har det i løpet av undersøkelsesperioden blitt større politisk vilje til å ta hensyn til bostedspreferansene. Økonomisk vekst er ikke lenger en hovedmålsetting, men bare et av flere virkemidler for å nå målet om bedrede levekår og regional utjevning. Likevel er det bare en ubetydeligdel av de nybygde bolighusene som er oppført i regulerte boligfelt. Ved å regulere flere områder i spredtbygd strøk har derfor myndighetene gode muligheter for å styre utviklingen i bosetningsmønsteret sterkere. For det er ingen grunn til å anta at veksten i spredtbygd strøk skal bli svakere. Mobiliteten bedres stadig, arbeidstiden blir kortere og grønne verdier får større betydning. Dessuten er det mange potensielle tilbakeflyttere som p.g.a. den tidligere sentraliseringen, har tilknytning til spredtbygd strøk.

Disse trekkene kan forklare den generelle veksten i spredtbygd strøk som er observert. De regionale og lokale variasjonene i utviklingen av bosetningsmønsteret som ble omtalt i kapittel 6 kan imidlertid ikke forklares med resultatene fra intervjuundersøkelsen. De fleste kjennetegnene ved de nybygde bolighusene, de bosatte der og deres bostedspreferanser varierte lite. Utfra intervjuundersøkelsen er det derfor ikke mulig å slutte at forskjellige prosesser dominerer i ulike områder. I et forholdsvis snevert og sterkt urbanisert område som spredtbygd strøk i Østfold ser det ut for at den bedrede mobiliteten har utjevnet ulikhetene og at de samme prosessene dominerer i hele undersøkelsesområdet.

8. SAMMENDRAG OG HOVEDKONKLUSJONER

8.1. Siktemål med oppgaven

Hensikten med oppgaven har vært å studere bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk i et forholdsvis sterkt urbanisert område. Undersøkelsesområdet er delt inn i ruter på 1 x 1 kilometer, og hver enkelt rute er koordinatfestet og tilordnet kommune. Antall gårdsbruk, bolighus, fritidshus og hus i tilknytning til privat eller offentlig virksomhet er registrert i 1965 og 1975 ved hjelp av topografisk kartverk. For boligbebyggelsen og fritidsbebyggelsen er det i tillegg registrert om bebyggelsen ligger i klynge eller ikke.

Ved hjelp av denne registreringen er bosetningsmønsteret og utviklingen av det studert. Spesielt er det lagt vekt på å undersøke hvordan påvirkningen er fra tettsteder, så rundt disse er det avgrenset tettsteds-soner. I første omgang er generelle trekk ved bosetningsmønsteret i undersøkelsesområdet påpekt. Deretter tar analysen utgangspunkt i tre problemstillinger. Hvordan har bosetningsmønsteret utviklet seg i løpet av undersøkelsesperioden? Hvilke ytre faktorer påvirker bosetningsmønsteret i spredtbygd strøk og utviklingen av det? Hvordan stemmer utviklingen med folks bostedspreferanser, og hvilke prosesser påvirker utviklingen i spredtbygd strøk?

8.2. Hovedresultater

I undersøkelsesområdet har boligbebyggelsen i spredtbygd strøk økt med over 30 prosent fra 1965 til 1975, og det meste av denne økningen er konsentrert til noen få områder. Sammenhengen mellom økningen i boligbebyggelsestettheten og den opprinnelige boligbebyggelsestettheten er klar. Områdene med liten økning i boligbebyggelsestettheten hadde jevnt over en beskjedne boligbebyggelsestetthet fra før, og områdene med stor økning hadde vanligvis en høy bebyggelsestetthet fra før.

Dette blir sett i sammenheng med at det foregår en samlet og en spredt utbygging i spredtbygd strøk. Den samlede utbyggingen trekkes stort sett til allerede bebygde områder der infrastruktur som vei, vann, kloakk, skole og forretning finnes i nærheten. For den spredte utbyggingen spiller imidlertid andre faktorer som muligheten for fradeling av enkelttomt større rolle.

Mye av bebyggelsen er lokalisert til områdene rundt tettstedene, men i løpet av undersøkelsesperioden har det ikke forekommet noen ytterligere konsentrasjon til disse områdene. Ved en nærmere analyse viser det seg imidlertid at samlet utbygging har størst betydning i de tettstedsnære områdene, mens spredt utbygging er dominerende i de øvrige. Utbyggingen kan derfor grovt deles i en samlet sentralisert og en spredt desentralisert utbygging.

8.2.1. Ytre påvirkninger på bosettingsmønsteret i spredtbygd strøk

I kapittel 6 blir bosettingsmønsteret i spredtbygd strøk vurdert som en del av et hele. Ulike regioner behandles hver for seg og faktorer som urbaniseringsgrad, veksten i tettbygd strøk og den generelle arealsituasjonen vurderes når bosettingsmønsteret i spredtbygd strøk og dets utvikling studeres. Beliggenhet i forhold til tettsteder av ulik størrelse samt nærhet til kysten og hovedveiene forklarer stort sett variasjonene i boligbebyggelsestettheten.

Den relative økningen viser heller ikke så store regionale variasjoner når bebyggelsen med fast bosatte betraktes samlet. Men på samme måte som for den totale befolkningsutviklingen har den sterkeste veksten skjedd i de nordvestlige områdene. Stort sett ser det derfor ut for at veksten i spredtbygd strøk følger den totale befolkningsveksten i regionen.

De lokale variasjonene i den relative økningen er større, og faktorer som kan forklare disse er urbaniseringsgraden og arealsituasjonen. En urban utbyggingsform, som i virkeligheten er en form for tettstedsvekst, har fått stadig større betydning i spredtbygd strøk. Denne veksten kan skje både i randsona rundt tettstedet og i helt nye områder i spredtbygd strøk i form av en såkalt "løsrevet tettstedsvekst". Særlig Nedre Glomma regionen, men også Mossregionen er sterkt urbanisert og har knapphet på arealressurser. Den urbane utbyggingsformen dominerer, og det skaper store lokale variasjoner. I disse regionene har mye av økningen i spredtbygd strøk skjedd i kommunene som er minst påvirket av hovedtettstedet. Ved Folke- og bolig tellingen 1980 er likevel flere av disse områdene definert som tettbygd strøk. Det ser derfor ut for at mye av veksten i spredtbygd strøk i disse regionene er en form for tettstedsvekst. Den har kommet i nye områder i kommunene som tidligere var minst berørt av hovedtettstedet.

Askim/Mysen er en svakere urbanisert region der det er rikeligere med arealressurser. Mye av veksten i spredtbygd strøk i denne regionen har skjedd i tettstedssonene selv om veksten i tettstedene også har vært sterk. Årsaken til den sterke veksten både i og rundt tettstedene kan være at tettstedene i denne regionen er mindre kompakte slik at større deler av veksten i tettstedsranda blir definert som spredtbygd. Men større betydning har antagelig de forholdsvis gode utbyggingsmulighetene rundt som gjør at det er enklere å få fradelt enkelttomter.

8.2.2. Prosessene som styrer utviklingen

For bedre å forstå hvilke prosesser som ligger bak og styrer utviklingen er det foretatt en intervjuundersøkelse i et utvalg av de nybygde bolighusene i spredtbygd strøk.

I en del geografiske arbeider er det observert at konsentrasjonstendensene ikke lenger er så sterke etter 1970. En sterkere utbygging i spredtbygd strøk bekreftes i undersøkelsesområdet ved at det meste av nybyggingen har skjedd på 70-tallet. Først og fremst blir det sett i sammenheng med den bedre mobiliteten. Den har gitt de bosatte muligheten til å prioritere miljøgodene sterkere, og siden det er overskudd på disse i spredtbygd strøk har nybyggingen økt der.

Det meste av nybyggingen i undersøkelsesområdet er foretatt av personer som har tilknytning til området fra før, og de fleste har anskaffet tomte eller boligen gjennom slekt eller kjente. En stor del bodde allerede i området og har ved nybyggingen bestemt seg for å bli, mens andre er tilbakeflyttere som tidligere har flyttet vekk sannsynligvis for å få seg arbeid.

Den bedre mobiliteten har gjort det mulig å beholde arbeidet, og samtidig prioritere bolig-, bosteds- og miljøforholdene sterkere. Følgen er pendling som har stor betydning i undersøkelsesområdet. Særlig stor er den i de nordvestligste områdene der pendling til hovedstadsregionen er blitt mulig, og den sterke veksten der må ses i denne sammenheng.

Privatbilen har imidlertid gjort at det er få som har meget lang arbeidsreise. De ubetydelige regionale forskjellene i intervjuundersøkelsen må også ses i sammenheng med privatbilens betydning. På bakgrunn av resultatene fra intervjuundersøkelsen er det derfor ikke grunnlag for å si at ulike prosesser dominerer i forskjellige områder i undersøkelsesområdet. Riktignok omhandler intervjuundersøkelsen bare de nybygde bolighusene, så det kan tenkes at det er større forskjeller blant de bosatte i de eldre bolighusene, men prosessene som påvirker bosettingsmønsteret i spredtbygd strøk ser ut til å variere lite med avstand fra tettsted i et lite og sterkt urbanisert fylke som Østfold.

L I T T E R A T U R

- Ahnstrøm, L. 1979: Nya drag i de nordiska huvudstadsregionarnas utveckling: Koncentrasjon och omfordeling 1950-1970.
- Asheim, B.T. 1978: Regionale ulikheter i levkår. NOU nr. 3.
- Berge, E. 1971: Ønskt urbanisering av bustad. Rapport 19. Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Best, R.H. og A.W. Rogers, 1973: The Urban Countryside. Faber and Faber Limited, London.
- Bratset, A.E., Ø. Holt og E. Nilsen, 1981: Spredt bebyggelse eller felt? En studie av kostnader ved alternative boligtomter i et bygdesamfunn. Eksempel fra Onsøy. Rapport 3. Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Brox, O. 1980: Mot et konsolidert bosettingsmønster. Tidsskrift for samfunnsforskning nr. 3-4, 227-244.
- Brox, O., H.O. Larsen og H. Pedersen 1980: Befolkningsutviklinga i spredtbygde områder i Nord-Norge. Tidsskrift for samfunnsforskning nr. 3-4, 245-254.
- Darin-Drabkin, H. 1978: Land and Human Settlements. I Habitat Conference Secretariat (red.): Aspects of Human Settlements Planning. The United Nations, Pergamon Press, New York.
- Engebretsen, Ø. 1982: Arealbruk i norske byer og tettsteder. Statistisk Sentralbyrå, rapport 7.
- Engebretsen, Ø. 1982: Trekk ved tettstedsutviklingen 1970-1980. Plan og arbeid nr. 4, 171-174.
- Einevoll, O. 1967: Oversiktskart for landbruket sitt produksjonsgrunnlag. Ny jord nr. 2, 66-74.
- Hagget, P., A.D. Cliff og A. Frey, 1977: Locational Analysis in Human Geography. Bind I og II. Arnold, London.

- Hansen, J.C. 1970: Størrelsen av statistiske primærområder i regional analyse, belyst med eksempler fra Nedre Telemark. Norsk geogr. Tidsskrift 24, 217-234.
- Hansen, J.C. 1970: Administrative grenser og tettstedsvekst. Ad Novas, Norwegian Geography Studies no. 9. Universitetsforlaget.
- Hansen, J.C. 1973: Urbaniseringen av landsbygda. I Fladby, R. og S. Imsen (red.): Lokalhistorie fra gard til tettsted.
- Hansen, J.C. 1979: Bosettingsmønsteret og regionalpolitikk - harmoni eller konflikt? Plan og arbeid nr. 2, 62-73.
- Hansen, J. C. 1983: Et perspektiv på norsk bosettingsmønster. Plan og arbeid nr. 1-2, 66-70.
- Jensen, R.H. 1969: Randbebyggelse. Rapport 13. Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Johnson, J.H. 1980: Urbanisation. Aspects of Geography. Macmillan Education, London.
- Johnston, R.J. 1967: Components and Correlates of Victorian Rural Population Change, 1954-1961. Australien Geographical Studies 5, 165-181.
- Kyllingstad, R. 1976: Spredt boligbebyggelse. Arbeidsrapport 28. Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Kyllingstad, R. 1977: Hva vet vi om bygde-Norge? Arbeidsrapport 12. Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Lewan, N. 1967: Landsbebyggelse i forvandling. Lund.
- Lewan, N. 1978: Urbaniseringen - utveclingsdrag, konsekvenser, åtgärder. Lund.

- Lone, Ø. 1981: Arealbruk i Østfold. Internt notat 18. Statistisk Sentralbyrå.
- Matui, I. 1932: Statistical Study of the Distribution of Scattered Villages in Two Regions of the Tonami Plain, Toyama Prefecture. Japanese Journ. of Geology and Geography 9.
- Moen, B. 1981: Østlandets dominerende posisjon som tilflyttingsområde er svekket i 1970-årene. Plan og arbeid nr. 2, 66-72.
- Mydske, P.K. 1980: Regional planlegging i tilbakeblikk. Tidsskrift for samfunnsforskning 21, 161-177.
- Myklebost, H. 1978: Bosetningsutviklingen i Norge 1950-1975. Ad Novas 14, Oslo.
- Nordgård, A. 1976: Kvantitative metoder for geografer. Universitetsforlaget, Oslo.
- NOU (Norges offentlige utredninger) 1977: 31: Ressursregnskap
- NOU (Norges offentlige utredninger) 1980: 23: Naturvern i Norge.
- NOU (Norges offentlige utredninger) 1981: 21: Hytter og fritidshus.
- Rasmussen, T.F. 1969: Byregioner i Norge, den regionale konsentrasjon i bosettingsmønsteret. Rapport 11. Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Rasmussen, T.F. 1977: Pendling i Norge. Artikler 98, Statistisk Sentralbyrå.
- Reiersen, J.E. 1980: Endringer i bosettingsmønsteret i relasjon til utviklingen av regionale delarbeidsmarkeder - eksempel fra Troms. Tidsskrift for samfunnsforskning 3-4, 297-310.

Rideng, A. 1974: Klassifisering av kommunene i Norge 1974. Artikler 67, Statistisk Sentralbyrå.

Rikkinen, K. 1966: Change in Village and Rural Population with Distance from Duluth. Econ.Geogr. 44, 312-325.

Sjøholt, P. 1978: Fra gard til tettsted. Meddelelser fra Geografisk institutt, Norges Handelshøyskole og Universitetet i Bergen 49, 100-114.

Solerød, H. 1967: Litt om bosetting og bosettingsmønster. Transportøkonomisk institutt, notat.

Solerød, H. 1970: Bosettingsmønster: Noen metodeforsøk. Norsk geogr. Tidsskrift 24, 161-180.

Statistisk Sentralbyrå 1974: Boforholdsundersøkelsen 1973. NOS A 673.

Statistisk Sentralbyrå 1968: Boligundersøkelsen oktober 1967. Rapport fra kontoret for intervjuundersøkelser nr. 3.

Statistisk Sentralbyrå 1965- : Byggearealstatistikken. Upublisert materiale over antall ferdigmelte hus.

Statistisk Sentralbyrå 1974: Flyttemotvundersøkelsen 1972. NOS A 617.

Statistisk Sentralbyrå 1963-1964: Folke- og bolig tellingen 1960. Hefte I - VI og kommunehefter.

Statistisk Sentralbyrå 1974-1976: Folke- og bolig tellingen 1970. Hefte I - V og kommunehefter.

Statistisk Sentralbyrå 1981-1982: Folke- og bolig tellingen 1980. Hefte I og kommunehefter.

Statistisk Sentralbyrå 1976: Fritidshus 1970. Statistiske analyser nr. 20.

Statistisk Sentralbyrå 1978: Historisk statistikk 1978. NOS XII 291.

- Statistisk Sentralbyrå 1978: Miljøstatistikk 1978. Statistiske analyser nr. 37.
- Statistisk Sentralbyrå 1977: Prinsipper og metoder for Statistisk Sentralbyrås utvalgundersøkelser. Samfunnsøkonomiske studier nr. 33.
- Statistisk Sentralbyrå 1981: Ressursregnskap. Statistiske analyser nr. 46.
- Statistisk Sentralbyrå 1978: Statistisk fylkeshefte 1977, Østfold. NOS A 865.
- Statistisk Sentralbyrå 1982: Statistisk årbok 1982. NOS B 298.
- St. meld. nr. 27 (1971-72): Om regionalpolitikken og lands- og landsdelsplanleggingen.
- St. meld. nr. 13 (1972-73): Om mål og midler i distriktsutbyggingen.
- St. meld. nr. 25 (1977-78): Om regional planlegging og forvaltning av naturressursene.
- St. meld. nr. 55 (1980-81): Regional utvikling og distriktspolitikk.
- St. meld. nr. 102 (1980-81): Om ressursregnskap og ressursbudsjettering.
- Strand, S. 1982: Om å bevare bosettingsmønsteret. Plan og arbeid nr. 4, 167-170.
- Wicklund-Hansen, G. (red.) 1980: Geografisk leksikon. Cappelen, Oslo.
- Østfold fylkeskommune, 1980: Fylkesplan for Østfold 1980.
- Ås, D. 1979: Boforhold i Norge i 70-årene. Norges byggforskningsinstitutt.
- Aase, A. 1967: Bebyggelsens lokalisering. I Aase, A. (red.): Kommunal tomtepolitikk. Institutt for by- og regionalplanlegging, Norges tekniske høgskole, Trondheim.

VEDLEGG 1: TABELLVEDLEGG

Tabell 1. Beregnet antall nybygde hus i spredtbygd strøk 1965-1970. Kommuner og handelsdistrikt. Østfold fylke

Handelsdistrikt Kommune	Totalt antall ferdigmeldte hus 1)	Andel nybygg i spredtbygd strøk 2)	Beregnet antall nybygg
Fylket.....	5 902		1 244
Halden h.d.....	749		158
Halden.....	713	17,1	122
Aremark.....	36	100,0	36
Fredrikstad h.d.....	1 462		239
Fredrikstad.....	402	6,2	25
Hvaler.....	62	73,1	45
Borge.....	260	11,3	29
Rolvsøy.....	192	16,0	31
Kråkerøy.....	193	18,9	36
Onsøy.....	353	20,8	73
Sarpsborg h.d.....	1 352		173
Sarpsborg.....	167	0,0	0
Varteig.....	57	92,5	53
Skjeberg.....	480	17,7	85
Tune.....	648	5,4	35
Moss h.d.....	1 001		243
Moss.....	410	2,8	11
Råde.....	193	47,4	91
Rygge.....	334	23,2	77
Våler.....	64	100,0	64
Askim/Mysen h.d.....	1 338		431
Marker.....	85	33,1	28
Rømskog.....	11	100,0	11
Trøgstad.....	137	42,2	58
Spydeberg.....	154	23,8	37
Askim.....	340	10,9	37
Eidsberg.....	260	37,9	99
Skiptvedt.....	71	57,4	41
Rakkestad.....	149	32,3	48
Hobøl.....	131	54,9	72

1) Byggearealstatistikken 1/7-1965 til 31/10-1970

2) Folke- og boligtellingsen 1970. Andel boliger bygd i spredtbygd strøk 1961-1970.

Tabell 2. Beregnet antall nybygde hus i spredtbygd strøk 1970-1975. Kommuner og handelsdistrikt. Østfold fylke

Handelsdistrikt Kommune	Totalt antall ferdigmeldte hus 1)	Andel nybygg i spredtbygd strøk 2)	Beregnet antall nybygg
Fylket.....	5 989		1 383
Halden h.d.....	734		173
Halden.....	682	17,7	121
Aremark.....	52	100,0	52
Fredrikstad h.d.....	1 472		274
Fredrikstad.....	471	2,1	10
Hvaler.....	108	80,5	87
Borge.....	319	27,4	87
Rolvsøy.....	102	8,5	9
Kråkerøy.....	191	19,3	37
Onsøy.....	281	15,5	44
Sarpsborg h.d.....	1 185		165
Sarpsborg.....	116	0,0	0
Varteig.....	100	90,1	90
Skjeberg.....	351	12,3	43
Tune.....	618	5,1	32
Moss h.d.....	1 069		320
Moss.....	413	0,6	2
Råde.....	221	53,0	117
Rygge.....	264	11,4	30
Våler.....	171	100,0	171
Askim/Mysen h.d.....	1 529		451
Marker.....	107	67,1	72
Rømskog.....	26	100,0	26
Trøgstad.....	163	27,6	45
Spydeberg.....	182	23,1	42
Askim.....	335	4,0	13
Eidsberg.....	256	36,0	92
Skiptvedt.....	86	29,7	26
Rakkestad.....	225	30,0	68
Hobøl.....	149	45,2	67

1) Byggearealstatistikken 1/11-1970 til 30/6-1975

2) Folke- og boligtellingen 1980. Andel boliger bygd i spr.bygd strøk 1971-1980.

Tabell 3. Beregnet antall hus 1965. Kommuner og handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold.

Handelsdistrikt Kommune	Hus 1970	Hus bygd 1965-1970	Beregnet hus 1965	Justert tettsteds- grense	Hus 1965
Fylket	16 072	1 244	14 828	-619	14 209
Halden h.d.	2 060	158	1 902	-76	1 826
Halden	1 644	122	1 522	-76	1 446
Aremark	416	36	380	-	380
Fredrikstad h.d.	3 070	239	2 831	-39	2 792
Fredrikstad	247	25	222	21	243
Hvaler	680	45	635	-	635
Borge	590	29	561	-25	536
Rolvsøy	253	31	222	-16	206
Kråkerøy	358	36	322	2	324
Onsøy	942	73	869	-21	848
Sarpsborg h.d.	1 812	173	1 639	-67	1 572
Sarpsborg	0	0	0	1	1
Varteig	329	53	276	-	276
Skjeberg	1 047	85	962	-60	902
Tune	436	35	401	-8	393
Moss h.d.	2 571	243	2 328	-279	2 049
Moss	212	11	201	-95	106
Råde	857	91	766	-77	689
Rygge	835	77	758	-107	651
Våler	667	64	603	-	603
Askim/Mysen h.d.	6 559	431	6 128	-158	5 970
Marker	657	28	629	-7	622
Rømskog	214	11	203	-	203
Trøgstad	842	58	784	-	784
Spydeberg	579	37	542	-26	516
Askim	565	37	528	-68	460
Eidsberg	1 259	99	1 160	-20	1 140
Skiptvedt	598	41	557	-	557
Rakkestad	1 254	48	1 206	-37	1 169
Hobøl	591	72	519	-	519

Tabell 4. Beregnet antall hus 1975. Kommuner og handelsdistrikt. Spredtbygd strøk i Østfold

Handelsdistrikt Kommune	Antall hus 1970	Hus bygd 1970-75	Beregnet hus 1975	Justert tettsteds- grense	Hus 1975
Fylket	16 072	1 383	17 455	-1 211	16 244
Halden h.d.	2 060	173	2 233	-162	2 071
Halden	1 644	121	1 765	-162	1 603
Aremark	416	52	468	-	468
Fredrikstad h.d.	3 070	274	3 344	-262	3 082
Fredrikstad	247	10	257	-104	153
Hvaler	680	87	767	-	767
Borge	590	87	677	-20	657
Rolvsøy	253	9	262	-8	254
Kråkerøy	358	37	395	-24	371
Onsøy	942	44	986	-106	880
Sarpsborg h.d.	1 812	165	1 977	-195	1 782
Sarpsborg	0	0	0	1	1
Varteig	329	90	419	-	419
Skjeberg	1 047	43	1 090	-92	998
Tune	436	32	468	-104	364
Moss h.d.	2 571	320	2 891	-271	2 620
Moss	212	2	214	-101	113
Råde	857	117	974	-66	908
Rygge	835	30	865	-104	761
Våler	667	171	838	-	838
Askim/Mysen h.d.	6 559	451	7 010	-321	6 689
Marker	657	72	729	-10	719
Rømskog	214	26	240	-	240
Trøgstad	842	45	887	-	887
Spydeberg	579	42	621	-121	500
Askim	565	13	578	-81	497
Eidsberg	1 259	92	1 351	-15	1 336
Skiptvedt	598	26	624	-	624
Rakkestad	1 254	68	1 322	-94	1 228
Hobøl	591	67	658	-	658

Tabell 5. Landareal i og utenfor tettstedssoner. Spredtbygd strøk i Østfold. 1975. Km².

Handelsdistrikt Kommune	Landareal		
	I alt	I tettsteds- soner	Utenfor tettstedssoner
		Km ²	
Fylket.....	3 754,8	971,9	2 792,9
Halden handelsdistrikt.....	866,6	151,1	715,5
Halden.....	581,3	151,1	430,2
Aremark.....	285,3	-	285,3
Fredrikstad handelsdistrikt..	328,4	199,5	128,9
Fredrikstad.....	25,9	24,0	1,9
Hvaler.....	87,5	11,1	76,4
Borge.....	67,5	50,6	16,9
Rolvsøy.....	22,8	17,4	5,4
Kråkerøy.....	18,8	16,2	2,6
Onsøy.....	105,9	80,2	25,7
Sarpsborg handelsdistrikt....	343,4	166,0	177,4
Sarpsborg.....	0,7	0,7	-
Varteig.....	62,9	24,9	38,0
Skjeberg.....	173,3	94,3	79,0
Tune.....	106,5	46,1	60,4
Moss handelsdistrikt.....	440,7	149,4	291,3
Moss.....	45,6	45,6	-
Råde.....	98,2	43,3	54,9
Rygge.....	58,8	52,4	6,4
Våler.....	238,1	8,1	230,0
Askim/Mysen handelsdistrikt..	1 775,7	305,9	1 469,8
Marker.....	366,9	23,0	343,9
Rømskog.....	159,7	-	159,7
Trøgstad.....	186,3	57,2	129,1
Spydeberg.....	132,2	28,2	104,0
Askim.....	60,7	45,6	15,1
Eidsberg.....	223,1	63,2	159,9
Skiptvedt.....	92,4	23,8	68,6
Rakkestad.....	417,4	33,8	384,1
Hobøl.....	137,0	31,6	105,4

Tabell 6. Gårdsbebyggelse i og utenfor tettstedssoner. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965-1975.

Handelsdistrikt	1965			1975			Endring ¹⁾		
	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner
Fylket	6 270	2 351	3 928	6 195	2 354	3 841	- 84	3	- 87
Halden handelsdistrikt.....	760	223	537	725	218	507	- 35	- 5	- 30
Halden.....	549	223	326	533	218	315	- 16	- 5	- 11
Aremark.....	211	-	211	192	-	192	- 19	-	- 19
Fredrikstad handelsdistrikt	615	445	170	625	454	171	10	9	1
Fredrikstad.....	48	44	4	48	44	4	0	0	0
Hvaler.....	90	15	75	94	18	76	4	3	1
Borge.....	149	141	8	151	142	9	2	1	1
Rolvsøy.....	55	39	16	55	39	16	0	0	0
Kråkerøy.....	21	21	0	22	0	1	1	1	0
Onsøy.....	252	185	67	255	189	66	3	4	- 1
Sarpsborg handelsdistrikt..	630	350	280	631	351	280	1	1	0
Sarpsborg.....	1	1	-	1	1	-	0	0	-
Varteig.....	145	60	85	145	60	85	0	0	0
Skjeberg.....	274	181	83	274	181	93	0	0	0
Tune.....	210	108	102	211	109	102	1	1	0
Moss handelsdistrikt.....	804	252	451	806	354	452	2	1	1
Moss.....	38	38	-	39	39	-	1	1	-
Råde.....	274	141	133	275	142	133	1	1	0
Rygge.....	181	164	17	180	163	17	- 1	- 1	0
Våler.....	311	10	301	312	10	302	1	0	1
Askim/Mysen handelsdistrikt	3 470	980	3 490	3 408	977	2 431	- 62	- 3	- 59
Marker.....	420	42	378	399	43	356	21	1	- 22
Rømskog.....	82	-	82	79	-	79	- 3	-	- 3
Trøgstad.....	485	171	314	478	168	310	- 7	- 3	- 4
Spydeberg.....	309	77	232	300	77	223	- 9	0	- 9
Askim.....	250	194	56	244	189	55	- 6	- 5	- 1
Eidsberg.....	577	195	382	578	203	375	1	8	- 7
Skiptvedt.....	343	97	246	336	93	243	- 7	- 4	- 3
Rakkestad.....	751	108	643	741	108	633	-10	0	- 10
Hobøl.....	253	96	157	253	96	157	0	0	0

1) Det er stort sett de østligste kommunene som har nedgang i gårdsbebyggelsen. Første registreringstidspunkt for disse områdene er i virkeligheten rundt 1960. Hvis nedgangen har vært sterkere fra 1960 til 1965 enn i siste del av perioden, kan det være registrert for stor nedgang i disse kommunene.

Tabell 7. Boligbebyggelse i og utenfor tettstedssoner. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965-1975.

Handelsdistrikt Kommune	1965			1975			Endring		
	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner
Fylket.....	7 632	3 791	3 841	9 935	4 878	5 057	2 303	1 087	1 216
Halden handelsdistrikt.....	1 069	429	640	1 339	520	819	270	91	179
Halden.....	862	429	433	1 069	520	549	207	91	116
Aremark.....	207	-	207	270	-	270	63	-	63
Fredrikstad handelsdistrikt.	2 309	1 465	844	2 752	1 743	1 009	443	278	165
Fredrikstad.....	161	160	1	185	184	1	24	24	0
Hvaler.....	773	87	686	931	104	827	158	17	141
Borge.....	353	313	40	447	400	47	94	87	7
Rolvsøy.....	93	85	8	103	90	13	10	5	5
Kråkerøy.....	280	246	34	361	321	40	81	75	6
Onsøy.....	649	574	75	725	644	81	76	70	6
Sarpsborg handelsdistrikt...	955	540	415	1 180	700	480	225	160	65
Sarpsborg.....	3	3	-	3	3	-	0	0	-
Varteig.....	155	84	71	246	163	83	91	79	12
Skjeberg.....	580	317	263	671	376	295	91	59	32
Tune.....	217	136	81	260	158	102	43	22	21
Moss handelsdistrikt.....	1 129	650	479	1 567	871	696	438	221	217
Moss.....	126	126	-	130	130	-	4	4	-
Råde.....	405	193	212	505	270	235	100	77	23
Rygge.....	338	320	18	467	445	22	129	125	4
Våler.....	260	11	249	465	26	439	205	15	190
Askim/Mysen handelsdistrikt.	2 170	707	1 463	3 097	1 044	2 053	927	337	590
Marker.....	192	30	162	301	52	249	109	22	87
Rømskog.....	119	-	119	156	-	156	37	-	37
Trøgstad.....	248	98	150	410	182	228	162	84	78
Spydeberg.....	167	38	129	259	50	209	92	12	80
Askim.....	180	154	26	271	226	45	91	72	19
Eidsberg.....	443	144	299	619	206	413	176	62	114
Skiptvedt.....	169	64	105	250	93	157	81	29	52
Rakkestad.....	361	84	277	420	93	327	59	9	50
Hobøl.....	291	95	196	411	142	269	120	47	73

Tabell 8. Fritidsbebyggelse i og utenfor tettstedssoner. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965-1975

Handelsdistrikt Kommune	1965			1975			Endring		
	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner
Fylket.....	9 457	4 234	5 313	13 077	5 128	7 949	3 520	894	2 636
Halden handelsdistrikt.....	903	419	484	1 165	436	729	262	17	245
Halden.....	746	419	327	842	436	406	96	17	79
Aremark.....	157	-	157	323	-	323	166	-	166
Fredrikstad handelsdistrikt.	4 536	2 453	2 083	6 413	3 100	3 313	1 877	647	1 230
Fredrikstad.....	2	2	0	7	7	0	5	5	0
Hvaler.....	1 844	146	1 698	3 320	442	2 878	1 476	296	1 180
Borge.....	259	74	185	319	104	215	60	30	30
Rolvsøy.....	2	2	0	2	2	0	0	0	0
Kråkerøy.....	572	408	164	721	541	180	149	133	16
Onsøy.....	1 857	1 821	36	2 044	2 005	40	187	183	4
Sarpsborg handelsdistrikt...	1 733	370	1 363	1 933	398	1 435	100	28	72
Sarpsborg.....	0	0	-	0	0	-	0	0	-
Varteig.....	8	3	5	9	2	7	1	- 1	2
Skjeberg.....	1 651	321	1 330	1 730	345	1 385	79	24	55
Tune.....	74	46	28	94	51	43	20	5	15
Moss handelsdistrikt.....	1 387	908	479	1 666	1 033	633	279	135	154
Moss.....	373	373	-	437	434	-	61	61	-
Råde.....	425	74	351	497	98	399	72	25	48
Rygge.....	458	410	48	513	438	75	55	28	27
Våler.....	131	51	80	222	63	159	91	12	79
Askim/Mysen handelsdistrikt.	988	84	904	2 000	161	1 839	1 012	77	935
Marker.....	196	6	190	407	9	398	211	3	208
Rømskog.....	86	-	86	135	-	135	49	-	49
Trøgstad.....	136	23	113	289	62	227	153	39	114
Spydeberg.....	225	12	213	596	42	554	371	30	341
Askim.....	18	11	7	17	12	5	-1	1	-2
Eidsberg.....	89	4	85	108	6	102	19	2	17
Skiptvedt.....	41	8	33	172	9	163	131	1	130
Rakkestad.....	145	2	143	188	2	186	43	0	43
Hobøl.....	52	18	34	88	19	69	36	1	35

Tabell 9. Annen bebyggelse i og utenfor tettstedssoner. Spredtbygd strøk i Østfold. 1965-1975

Handelsdistrikt Kommune	1965			1975			Endring		
	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner	I alt	I tett- steds- soner	Uten- for tett- steds- soner
Fylket.....	484	191	293	496	237	359	112	46	66
Halden handelsdistrikt.....	110	25	85	133	39	94	23	14	9
Halden.....	80	25	55	94	39	55	14	14	0
Aremark.....	30	-	30	39	-	39	9	-	9
Fredrikstad handelsdistrikt.	69	54	15	89	62	27	20	8	12
Fredrikstad.....	16	16	0	16	16	0	0	0	0
Hvaler.....	12	1	11	27	7	20	15	6	9
Borge.....	14	13	1	16	15	1	2	2	0
Rolvsøy.....	4	4	0	3	3	0	-1	-1	0
Kråkerøy.....	8	8	0	6	6	0	-2	-2	0
Onsøy.....	15	12	3	21	15	6	6	3	3
Sarpsborg handelsdistrikt...	53	28	25	56	31	25	3	3	0
Sarpsborg.....	0	0	-	0	0	-	0	0	-
Varteig.....	10	5	5	10	5	5	0	0	0
Skjeberg.....	29	15	14	32	18	14	3	3	0
Tune.....	14	8	6	14	8	6	0	0	0
Moss handelsdistrikt.....	60	28	32	78	35	43	18	7	11
Moss.....	10	10	-	10	10	-	0	0	-
Råde.....	14	3	11	16	4	12	2	1	1
Rygge.....	16	15	11	25	21	4	9	6	3
Våler.....	20	0	20	27	0	27	7	0	7
Askim/Mysen handelsdistrikt.	192	56	136	240	70	170	48	14	34
Marker.....	29	2	27	59	2	38	11	0	11
Rømskog.....	9	-	9	14	-	14	5	-	5
Trøgstad.....	17	8	9	26	13	13	9	5	4
Spydeberg.....	11	4	7	17	7	10	6	3	3
Askim.....	8	8	0	11	9	2	3	1	2
Eidsberg.....	34	14	20	43	18	25	9	4	5
Skiptvedt.....	10	5	5	10	4	6	0	-1	1
Rakkestad.....	54	6	48	58	7	51	4	1	3
Hobøl.....	20	9	11	21	10	11	1	1	0

Tabell 10. Bebyggelsestetthet i og utenfor tettstedssoner. Spredtbygd strøk i Østfold. 1975.

Handelsdistrikt Kommune	I tettstedssoner				Utenfor tettstedssoner			
	Gårds- bebygg- else	Bolig- bebygg- else	Fritids- bebygg- else	Annen bebygg- else	Gårds- bebygg- else	Bolig- bebygg- else	Fritids- bebygg- else	Annen bebygg- else
	Hus/km ²							
Fylket.....	2,4	5,0	5,3	0,2	1,4	1,8	2,9	0,1
Halden handelsdistrikt.....	1,4	3,4	2,9	0,3	0,7	1,3	0,9	0,1
Halden.....	1,4	3,4	2,9	0,3	0,7	1,3	0,9	0,1
Aremark.....	-	-	-	-	0,7	0,9	1,1	0,1
Fredrikstad handelsdistrikt..	2,3	8,7	15,5	0,3	1,3	7,8	25,7	0,2
Fredrikstad.....	1,8	7,7	0,3	0,7	2,1	0,5	0,0	0,0
Hvaler.....	1,6	9,3	39,8	0,6	1,0	10,8	37,7	0,3
Borge.....	2,8	7,9	2,1	0,3	0,5	2,8	12,7	0,1
Rolvøy.....	2,2	5,2	0,1	0,2	3,0	2,4	0,0	0,0
Kråkerøy.....	1,4	19,8	33,4	0,4	0,0	15,4	69,2	0,0
Onsøy.....	2,4	8,0	25,0	0,2	2,6	3,1	1,6	0,2
Sarpsborg handelsdistrikt....	2,1	4,2	2,4	0,2	1,6	2,7	8,1	0,1
Sarpsborg.....	1,4	4,3	0,0	0,0	-	-	-	-
Varteig.....	2,4	6,5	0,1	0,2	2,2	2,2	0,2	0,1
Skjeberg.....	1,9	4,0	3,7	0,2	1,2	3,7	17,5	0,2
Tune.....	2,4	3,4	1,1	0,2	1,7	1,7	0,7	0,1
Moss handelsdistrikt.....	2,4	5,8	6,9	0,2	1,6	2,4	2,2	0,1
Moss.....	0,9	2,9	9,5	0,2	-	-	-	-
Råde.....	3,3	6,2	2,3	0,1	2,4	4,3	7,3	0,2
Rygge.....	3,1	8,5	8,4	0,4	2,7	3,4	11,7	0,6
Våler.....	1,2	3,2	7,8	0,0	1,3	1,9	0,7	0,1
Askim/Mysen handelsdistrikt..	3,2	3,4	5,3	0,2	1,7	1,4	1,3	0,1
Marker.....	1,9	2,3	0,4	0,1	1,0	0,7	1,2	0,1
Rømskog.....	-	-	-	-	0,5	1,0	0,8	0,1
Trøgstad.....	2,9	3,2	1,1	0,2	0,2	1,8	1,8	0,1
Spydeberg.....	2,7	1,8	1,5	0,2	2,1	2,0	5,3	0,1
Askim.....	4,1	5,0	0,3	0,2	3,6	3,0	0,3	0,1
Eidsberg.....	3,2	3,3	0,1	0,3	2,3	2,6	0,6	0,2
Skiptvedt.....	3,9	3,9	0,4	0,2	3,5	2,3	2,4	0,1
Rakkestad.....	3,2	2,8	0,1	0,2	1,6	0,9	0,5	0,1
Hobøl.....	3,0	4,5	0,6	0,3	1,5	2,6	0,7	0,1

Tabell 11. Prosentvis økning i bebyggelsen 1965-1975 i og utenfor tettstedssoner. Spredtbygdstrek i Østfold.

Handelsdistrikt Kommune	I tettstedssoner				Utenfor tettstedssoner			
	Bebyggelse med fast bosatte				Bebyggelse med fast bosatte			
	I alt	Gårds- bebyggelse	Bolig- bebyggelse	Fritids- bebyggelse	I alt	Gårds- bebyggelse	Bolig- bebyggelse	Fritids- bebyggelse
	Prosent							
Fylket.....	17,7	0,1	28,7	21,1	14,5	-2,2	31,7	49,6
Halden handelsdistrikt.....	13,2	-2,2	21,2	4,1	12,7	-5,6	28,0	33,6
Halden.....	13,2	-2,2	21,2	4,1	13,8	-3,4	26,8	24,2
Aremark.....	-	-	-	-	10,5	-9,0	30,4	105,7
Fredrikstad handelsdistrikt.	15,0	2,0	19,0	26,4	16,4	0,6	19,6	37,1
Fredrikstad.....	11,8	0,0	15,0	-	-	-	-	-
Hvaler.....	19,6	20,0	19,5	202,7	18,7	1,3	20,6	69,5
Borge.....	19,4	0,7	27,8	40,5	16,7	12,5	17,5	16,2
Rolvøy.....	4,0	0,0	5,9	-	20,8	0,0	62,5	-
Kråkerøy.....	28,4	4,8	30,5	32,6	17,6	0,0	17,6	9,8
Onsøy.....	9,8	2,2	12,2	10,0	3,5	-1,5	8,0	11,1
Sarpsborg handelsdistrikt...	18,1	0,3	29,6	7,6	9,4	0,0	15,7	5,3
Sarpsborg.....	0	0,0	0	-	-	-	-	-
Varteig.....	54,9	0,0	94,0	-	7,7	0,0	16,9	-
Skjeberg.....	11,8	0,0	18,6	7,5	9,0	0,0	12,2	4,1
Tune.....	9,4	0,9	16,2	10,9	11,5	0,0	25,9	53,6
Moss handelsdistrikt.....	22,1	0,3	34,0	12,1	23,4	0,2	45,3	32,2
Moss.....	3,0	2,6	3,2	16,4	-	-	-	-
Råde.....	23,4	0,7	39,9	32,4	6,7	0,0	10,8	13,7
Rygge.....	25,6	-0,6	39,1	6,8	11,4	0,0	22,2	56,3
Våler.....	71,4	0,0	136,4	23,5	34,7	0,3	76,3	98,8
Askim/Mysen handelsdistrikt.	19,8	-0,3	47,7	47,8	13,4	-2,4	40,3	103,2
Marker.....	31,9	2,4	73,3	-	12,0	-5,8	53,7	109,5
Rømskog.....	-	-	-	-	16,9	-3,7	31,1	57,0
Trøgstad.....	30,1	-1,8	85,7	169,6	15,9	-1,3	52,0	100,9
Spydeberg.....	10,4	0,0	31,6	250,0	19,7	-3,9	62,0	160,1
Askim.....	19,3	-2,6	46,8	-	22,0	-1,8	73,0	-
Eidsberg.....	20,6	4,1	43,1	-	15,7	-1,8	38,1	20,0
Skiptvedt.....	15,5	-1,2	45,3	-	14,0	-1,2	49,5	403,0
Rakkestad.....	4,7	0,0	10,7	-	4,3	-1,6	18,1	30,1
Hobøl.....	24,6	0,0	49,5	5,6	20,7	0,0	37,2	102,9

VEDLEGG 2: UTVALGSUNDERSØKELSE

V.2.1 Utvalgsmetode

Utvalget av de nytilkomne bolighusene i spredtbygd strøk i Østfold er trukket i to trinn. Først er kommunene gruppert i fem strata etter beliggenhet i forhold til tettsteder av ulik størrelse. Innen hvert stratum er det trukket et utvalgsområde som består av en eller flere kommuner. For å kunne foreta det nødvendige antall intervjuer, er utvalgsområdene sammensatt slik at de inneholder et tilstrekkelig antall nytilkomne bolighus. Sannsynligheten for at et utvalgsområde er trukket ut er proporsjonal med antall nytilkomne bolighus i området.

Antall intervjuer som er foretatt i hvert utvalgsområde, er proporsjonalt med andelen av de nytilkomne bolighusene i det tilhørende strata. Andelen er imidlertid så liten i to av strataene at det for å få pålitelige tall, er foretatt flere intervjuer i de to kommunegruppene, dobbelt så mange i den ene og tre ganger så mange i den andre.

Når resultatene presenteres for hele utvalget, er intervjuene fra disse to kommunegruppene veid med henholdsvis $1/2$ og $1/3$.

I det andre trinnet er det trukket tre enkle tilfeldige utvalg innen hvert av de fem utvalgsområdene. De tre utvalgene er trukket i ruter med økning bare i klyngebebyggelse, ruter med økning både i og utenom klyngebebyggelse og ruter med økning bare utenom klyngebebyggelse. Størrelsen på de enkelte utvalgene er bestemt av andelen nytilkomne bolighus innen de enkelte rutetypene i det tilhørende stratum.

Hvis f.eks. halvparten av økningen i boligbebyggelsen i et stratum har forekommet i ruter med økning bare i klyngebebyggelse, er halvparten av intervjuene i utvalgsområdet som er trukket ut for vedkommende stratum foretatt i ruter med økning bare i klyngebebyggelse. Med andre ord er det trukket et utvalg på 25 hus i ruter med økning bare i klyngebebyggelse hvis det totalt i utvalgsområdet er trukket et utvalg på 50.

På denne måten er andelen intervjuer i de forskjellige utbyggings-typene riktig både for hvert stratum og for hele utvalgsområdet. Men utvalget er ikke representativt for de enkelte kommunene der intervjuene foretas.

V.2.2 Feltarbeid

Intervjuingen ble foretatt i november 1981. Av de uttrukne 209 bolighusene, er intervju foretatt i 146 husstander. Utvalget er trukket på grunnlag av nyinntegnede villasymbol på topografisk kartverk. En del av frafallet skyldes at intervju ikke var mulig å foreta fordi det ikke fantes noe nytt bolighus med nye beboere. Den delen av frafallet kommer av svakheter med datamaterialet, og er nærmere behandlet i kapittel 4.

Det normale frafallet som forekommer i alle intervjuundersøkelser fordi personer ikke er villige til å la seg intervju eller ikke er truffet hjemme, er lite. Av de 158 bolighusene det var mulig å foreta intervju i, er det oppnådd intervju i 146 tilfeller eller 92,4 prosent. I de husholdninger ingen var å treffe ved første besøk ble det lagt igjen beskjed og tatt telefonkontakt på et senere tidspunkt. Hvis telefonkontakt ikke var mulig, ble stedet oppsøkt minst to ganger.

V.2.3 Usikkerhet ved resultatene

Ved siden av usikkerheten som skyldes målefeil, frafall, dataoverføring o.l., er resultatene beheftet med en usikkerhet fordi de bygger på et utvalg. Utvalgsvariansen er et uttrykk for denne usikkerheten, og et mål for den er standardavviket. Standardavviket er avhengig av det beregnede prosenttall og av antall observasjoner i den totale fordelingen. I tabell 1 er standardavviket beregnet ved hjelp av en tilnæringsformel ¹⁾ som er vanlig å benytte for utvalg trukket i to trinn.

Tabellen viser eksempelvis at standardavviket til et prosenttall på 75 er 5,3 prosent når linjesummen er 100. Når standardavviket er kjent, kan et intervall finnes. Det kalles konfidensintervallet og innen et slik intervall er det en bestemt sannsynlighet for at den sanne størrelsen av den estimerte størrelsen finnes.

1) Tilnæringsformelen for standardavviket $\sqrt{1,5 \cdot p \frac{(1-p)}{n}}$, hvor p er den beregnede relative hyppigheten $\frac{\text{prosenttall}}{100}$ som et kjennemerke opptrer med og n er tallet på observasjoner.

Tabell 1. Standardavviket i prosent

Tallet på observasjoner (linjesummen)	Prosenttall									
	5(95)	10(90)	15(85)	20(80)	25(75)	30(70)	35(65)	40(60)	45(55)	50(50)
25	5,3	7,4	8,8	9,8	10,6	11,2	11,7	12,0	12,2	12,3
50	3,8	5,2	6,2	6,9	7,5	7,9	8,3	8,5	8,6	8,7
75	3,1	4,2	5,1	5,7	6,1	6,5	6,8	6,9	7,0	7,1
100	2,7	3,7	4,4	4,9	5,3	5,6	5,8	6,0	6,1	6,1
150	2,2	3,0	3,6	4,0	4,3	4,6	4,8	4,9	5,0	5,0

Med en sannsynlighet på 95 prosent vil et intervall (95 prosent konfidensintervall) med yttergrense to ganger standardavviket dekke det virkelige prosenttall. Det vil si det tallet en totaltelling hadde gitt. I eksemplet foran vil konfidensintervallet være $75 \pm 2 \times 5,3$ (64,4 - 85,6). Med 95 prosent sannsynlighet vil med andre ord det virkelige prosenttall ligge mellom 64,4 og 85,6 prosent.

4 prosent standardavvik vil være lite i forhold til et prosenttall på 90, men stort i forhold til et prosenttall på 5. I tabellene som er presentert fra intervjuundersøkelsen er det derfor satt parentes dersom et 90 prosent konfidensintervall er større enn 0,8 multiplisert med prosenttallet. Hvis det i en fordeling bare er et tall som skal ha parentes etter regelen foran, er parentesen fjernet.

Tabell 2. Grenseverdi for prosenttall der et 90 prosent konfidensintervall er større enn en femtedel av prosenttallet selv.

Observasjoner	Grenseverdi	Observasjoner	Grenseverdi
1	96,2	75	25,3
10	71,7	80	24,1
20	55,9	85	23,0
30	45,8	90	22,0
40	38,8	95	21,1
45	36,1	100	20,2
50	33,7	110	18,7
55	31,6	120	17,5
60	29,7	130	16,3
65	28,1	140	15,3
70	26,6	150	14,5

VEDLEGG 3: INTERVJUSKJEMA

INTERVJUSKJEMA

IO's navn _____

Adresse _____

Intervjudato

Rutekoordinat

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

1-11

Kommunenr.

--	--	--	--	--

12-15

Husnr.

--	--

16-17

Klynge

--

18

1. Hustype Våningshus på gårdsbruk
 Frittliggende enebolig
 Tomannsbolig
 Rekke-, kjede-, terrasse-, atriumshus e.l.
 Hus med fem eller flere leiligheter
 Kombinert bolig og forretningsbygg
 Annen hustype
2. Byggeår
3. Disposisjonsforhold til boligen Eier av huset
 Selveierleilighet
 Andelseier i borettslag eller aksje/obligasjonseier i boligselskap
 Vanlig leieforhold med innskudd
 Bor på framleie
 Har tjenestebolig
 Bor på internat
 Annet eie eller leieforhold
- TIL SP.M. 5
4. Eiendoms/leieforhold av tomte Eiendomstomt
 Bygslet tomt
 Annet eie/leieforhold
5. Eiendoms størrelse Daa
6. Teigstørrelse Daa
7. Tomtetype Regulert tomtefelt
 Fradeling gårdstun
 Fradeling gårdsbruk ellers
 Fradeling hytte- eller boligtomt
 Annen tomtetype
8. Tidligere arealbruk Dyrket mark
 Høy og middels bonitet skog, dyrkningsjord
 Høy og middels bonitet skog, ikke dyrkningsjord
 Annen skog, dyrkningsjord
 Annen skog, ikke dyrkningsjord
 Annet areal, dyrkningsjord
 Annet areal, ikke dyrkningsjord
9. Boligflate kvadratmeter

10. Hvordan skaffet husholdningen seg denne boligen. Ved å bygge selv
 Ved arv, odel eller som gave
 Gjennom medlemskap i boligbyggelag
 Gjennom offentlig (kommunal) boligformidling
 Gjennom eiendomsmekler/advokat
 Gjennom slekt eller kjente
 Ved egen annonse eller svar på annonse
 På annen måte
11. Ekteskapelig status Gift
 Tidligere gift
 Ugift
12. Husstandens sammensetning Antall personer i husstanden
 Barn i alderen 0-6 år
 Barn i alderen 7-15 år
 Personer over 67 år
13. Oppvekststed hovedinntektstaker Kommunnr.
 By
 Tettsted
 Spredtbyggd strøk
14. Siste bosted hovedinntektstaker Kommunnr.
 By
 Tettsted
 Spredtbyggd strøk
15. Var de eller andre av husstanden kjent her fra før Godt kjent
 Litt kjent
 Ikke kjent
16. Flyttetidspunkt hit til stedet År
17. Flytteavstand Mindre enn en mil
 2-4 mil
 5-9 mil
 10-19 mil
 20-49 mil
 50 mil eller mer
 Vet ikke
18. Hvor lang utdanning har hovedinntektstaker etter folkes/ungdomsskole Antall år

19. Viktigste kilde til livsopphold
- Jordbruk, skogbruk, fiske eller fangst
 - Bergverksdrift, industri, kraft eller vannforskning
 - Bygge og anleggsvirksomhet
 - Handel, transport eller annen privat tjenesteyting
 - Offentlig service eller administrasjon
 - Vernepliktige, skoleelever eller hjemmевærende
 - Arbeidsledige
 - Pensjonist, trygdet (ikke arbeidsledighetstrygd)
 - Uoppgitt
20. Arbeidssted Kommun.nr.
21. Avstand til arbeidssted Km.
22. Vanligste reise-
måte til arbeids-
plassen
- Går, sykler e.l.
 - Privatbil
 - Buss
 - Tog
 - Andre reisemåter
23. Arbeidsreisetid
en vei
- Bodde på arbeidsstedet
 - Ca. 10 min. eller mindre
 - Ca. et kvarter
 - Ca. en halv time
 - Ca. tre kvarter
 - Ca. en time
 - Ca. halvannen time
 - Ca. to timer eller mer
 - Varierende frammetested
24. Antall frammøter
på arbeidsplassen
pr. uke
- Hver arbeidsdag
 - To til fire ganger
 - En gang
 - Sjeldnere
 - Varierende
25. Flytteårsak
- Ble uten arbeid
 - Andre arbeidsforhold
 - Familieforhold
 - Helseforhold
 - Utdanningsforhold
 - Boligforhold
 - Bosteds og miljøforhold
 - Andre grunner
 - Uoppgitt

26. Motiv for stedvalg
- Eneste eller nærmeste sted det var mulig å skaffe bolig
 - Bedre boligtilbud her enn andre steder
 - Bedre arbeids/skole muligheter her enn andre steder
 - Ble beordret eller forflyttet hit
 - Nær slekt og venner/ gode muligheter for kontakt med andre
 - Har selv/ektefelle har bodd her tidligere
 - Tilbud av forretninger og annen service
 - Klimaet/omgivelsene
 - Rene tilfeldigheter
 - Andre grunner

27. Har/disponerer husstanden bil
- Nei
 - Ja, en bil
 - Ja, flere biler

28. Reisetid på mest benyttede måte til
	a	b	c	d	
a) Nærmeste by					0-3 min.
b) Kommunesenter					Ca. 5 min.
c) Nærmeste tettsted					Ca. 10 min.
d) Daglivareforretning					Ca. 15 min.
					Ca. 20 min.
					Ca. 1/2 time
					Ca. 3 kvarter
					Ca. 1 time
					Over 1 time

29. Har husstanden konkrete flytteplaner de nærmeste 2-3 år
- Ja
 - Nei

30. Hvorfor ønsker de å flytte/ ikke å flytte